

THE JEWISH PEOPLE POLICY INSTITUTE
המכון למדיניות העם היהודי

טלוויזיה ישראלית במבט גלובלי:

התקבלות והשפעה של סדרות דרמה ישראליות
בעולם היהודי (ובעולם)

ד"ר גתית לוי-פז

עורך: רמי טל

זכויות יוצרים © המכון למדיניות העם היהודי
(מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ (חל"צ) ירושלים

קמפוס גבעת רם, ת.ד. 39156, ירושלים 9139101
טלפון: 02-5633356 | פקס: 02-5635040 | www.jppe.org.il

כל הזכויות שמורות. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאכסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבחוברת זו. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בחוברת זו אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מ"המכון למדיניות העם היהודי".

עיצוב והפקה: לוטה עיצובים

קרדיטים לתצלומים על השער:

פאודה: נטי לוי

שטיסל: אוהד רומנו

הנערים: קשת12, HBO וחברת ההפקה מובי פלוס

מסת"ב 9-33-7549-965-978

תוכן העניינים

5	דברי פתיחה מאת פרופ' ידידיה שטרן
7	מבוא
11	תמצית ממצאי המחקר
18	חלק ראשון
18	סדרות דרמה ישראליות: רקע היסטורי ומהפכת שנות האלפיים
18	תולדות השידור הטלוויזיוני בישראל 1968-2020
21	תולדות הדרמה הישראלית בטלוויזיה 1968-2020
	התפרקות הקונסנסוס (ודעיכת השיח הרפובליקני) - 23
24	פוסט ציונות
27	"המורכבות החדשה": סדרות דרמה ישראליות בשנות האלפיים
38	חלק שני
38	סדרות דרמה ישראליות: התקבלות והשפעה בצפון אמריקה ובשאר העולם
39	התקבלות הסדרות הישראליות בקרב הצופים הזרים
44	השפעת הסדרות הישראליות על הצופים הזרים
44	לימוד על ישראל
47	לימוד יהודי ולימוד על יהודים
50	קשר לישראל
54	עמדה כלפי ישראל בקרב צופים יהודים
57	עמדה כלפי ישראל בקרב צופים לא יהודים
58	זהות יהודית
62	עקרון סדרה ישראלית = סדרות ישראליות
64	אחדות ישראלית בתקופה של קיטוב
68	הסדרות כעוצמה רכה: הסדרה הנערים כמקרה בוחן
72	המלצות מדיניות
77	נספח 1
78	נספח 2-
83	ביבליוגרפיה

דברי פתיחה

הדימוי הגלובאלי של מדינת ישראל מתמקד, מצד אחד, בהיותה חלק מסכסוך מתמשך ואלים עם הפלסטינים, ומצד שני, בהיותה מדינת היי-טק, יזמות וחדשנות. דימוי זה נגזר, כמובן, מעובדות, אך הוא מגמד אותנו שלא כערכנו: במדינת ישראל מתקיימת חברה מורכבת, דינאמית, שסדר היום האזרחי שלה מרתק, עשיר ועמוס במיוחד.

המחקר שלפנינו מציג היבט חשוב של החברה הישראלית - התרבות המשובחת שפורחת כאן, שהעולם מתחיל להכיר בערכה ולצרוך אותה. ישראל היא לא רק ספרטה החיה על חרבה, ולא רק עמק סיליקון עתיר שבבים, אלא גם מקור משמעותי ליצירה תרבותית מגוונת. היבט אחד של השפע התרבותי המקורי בישראל - סדרות טלוויזיוניות - הוא נשוא המחקר של ד"ר גתית לוי-פז.

סדרות טלוויזיוניות ישראליות מיוצאות בהצלחה מרובה ברחבי העולם, ובעיקר בארה"ב. המחקר בוחן את השפעתן כ"עוצמה רכה" של ישראל ביחסיה עם המערב. הסדרות מציגות את ישראל והיבטים של אופייה המיוחד כמדינה יהודית באופן הנתפס כאמין ומשכנע בעינים לא ישראליות. העדשה הרגילה שבאמצעותה מביטים בנו אזרחי שאר העולם - עדשת ה"סכסוך" - מתחלפת בעדשה אחרת, שבה מצטיירת החברה הישראלית כהווייתה - חיה, בועטת, מרשימה, מתחבטת.

הצלחתן של הסדרות בריבוד הדימוי הישראלי נובעת מכך שהן אינן מיועדות ל"הסברה". מטרתן היא בראש ובראשונה כלכלית ואומנותית. ערכן כעוצמה רכה נובע מכך שנכס זה הוא רק תוצאת לוואי של המעשה האומנותי. אכן, בחלק מהסדרות נמתחת ביקורת על היבטים של הקיום הישראלי, אך המחקר טוען כי אין בכך פגם. אדרבא, השיח הפתוח והכואב לעיתים מאפשר חיבור כן של הקהל הבינלאומי אל החוויה הישראלית והוא גם מחצין את העובדה המכרעת שישראל היא חברה פתוחה שמתנהל בה שוק חופשי של דעות.

החיבור בודק את המדיניות הראויה של תמיכה ממשלתית ביצירה התרבותית ומתחבט בשאלות המרתקות שמעורר צימוד המילים "מדיניות תרבות". המלצתה החזקה של המחברת היא שעל מממני התרבות - המדינה וקרנות - להימנע מכל התערבות בתחום המקצועי של היצירה.

המחקר נכתב במסגרת המכון למדיניות העם היהודי בין היתר משום שלסדרות יש תפקיד חשוב במערכת היחסים שבין שני חלקי העם היהודי - בישראל ובתפוצות. בשנים האחרונות אנו חווים, לצערינו, התרחקות, שעולה לפעמים עד כדי ניכור הדדי, בין הישראלים לבין חלק מיהדות המערב. המחקר מלמד שלסדרות יש פוטנציאל חשוב בשימור גשרים ובטיפול הזדהות של יהודי העולם עם ישראל. הן אינן מעלימות את המחלוקות הפוליטיות, התרבותיות והדתיות המאפיינות את מערכות היחסים בין שני חלקי העם, אך מכוח אמינותן הן מאפשרות הבנה רגישה יותר ואף הזדהות יותר גבוהה של היהדות הליבראלית שבמערב עם החוויה הישראלית, כפי שהיא, כאן ועכשיו. באופן מעניין המחקר גם עוסק בפוטנציאל של הסדרות לחשוף את היהודים בישראל אל התרבות והקיום היהודי שבתפוצות. לגשר, כידוע, שני קצוות.

ברכות ותודות לד"ר גתית לוי-פז על עבודתה החשובה, שהיא במידה רבה חלוצית.

פרופ' ידידיה שטרן

נשיא המכון למדיניות העם היהודי

שינויים טכנולוגיים ואמנותיים חיזקו בשנים האחרונות את הטלוויזיה כשדה תרבותי חשוב ורב עוצמה. הטלוויזיה נעשתה דיגיטלית וגלובלית, והשוק העולמי רווי בסדרות ממגוון מדינות ותרבויות. בתוך כך הפכה ישראל לאחת השחקניות הבולטות בתעשיית הטלוויזיה הגלובלית. סיפור ההצלחה של הסדרות הישראליות מהווה פרק חדש של יַזְמֵת ישראלית, המתרחבת לתחומי התרבות. סדרות ישראליות רבות נמכרו לרשתות זרות ומשודרות ברחבי העולם. הבולטות ביותר הן **פאודה** ו**שטיסל**, שזכו להצלחה בינלאומית גדולה. שתיהן, כמו גם סדרות אחרות, חושפות היבטים מן המציאות הישראלית לקהלים יהודיים ולא יהודיים, ומשפיעות על הידע ועל הקשר של הצופים בהן עם ישראל.

יחסי ישראל-תפוצות, ובעיקר הזיקה של יהודים אמריקאים לישראל, מושכים תשומת-לב רבה בעשור האחרון. מחקרים רבים, כולל ניירות ומאמרים של המכון למדיניות העם היהודי¹, דנו בנושא זה, ובין היתר בחנו את הטענה כי מתרחש תהליך של התרחקות, או אף התנתקות, של יהודי ארה"ב ממדינת ישראל. ההצלחה של הסדרות הישראליות, הזמינות כיום בכל העולם, וכמובן בארה"ב, מכוונת לבחינת הסוגיה מזווית חדשה שטרם נבדקה. מחקר זה יבחן האם הצפייה בסדרות ישראליות משפיעה על הזיקה, הקשר הרגשי והעמדות של צופים יהודים ביחס לישראל? אם כן, מה טיב ההשפעה? ומה המשמעויות הנגזרות מכך?

על רקע משבר הקורונה, חשוב לציין כי גם פעילויות ותוכניות שעיקרן חיזוק הזיקה בין קהילות מרוחקות (למשל "תגלית" ו"מסע") נפגעו בעקבות התפרצות המגפה. בהקשר זה, סדרות הטלוויזיה הישראליות, לפחות בחלקן, מציעות מקור של נחמה ותוכן יהודי-ישראלי, שמחבר יהודים לישראל ומחבר בין קהילות יהודיות, על אף המגבלות ומעבר למרחק הפיזי. כאן מתגלה גם חשיבות הרשתות החברתיות, כאשר קבוצות "פייסבוק" העוסקות בסדרות משמשות, כפי שנראה בהמשך, כאתרים של דיון ולימוד אודות הסדרות, ובעקיפין אודות זהות יהודית, העם היהודי וישראל.

---

1 ראו למשל רוזנר ורסקיי, 2008 ולמעשה, בכל פרסום של ההערכה השנתית בשנים האחרונות.

מעבר לשאלות של זהות יהודית, קשרים קהילתיים ועוצמת הקשר של יהודים לישראל, בסדרות צופים לא יהודים רבים שחלקם נחשפים, לעיתים לראשונה בחייהם, למציאות הישראלית המתגלגלת דרך הסדרות. לימוד שכזה מכון להיבט מרכזי נוסף הכרוך בסדרות - היותן "חלון" למציאות הישראלית ולעם היהודי. במובן זה, הסדרות מהוות מקור של "עוצמה רכה" ישראלית ויהודית. זו היא סוגיה סבוכה, הקשורה לדימויים ולייצוגים השונים העולים בסדרות, כמו גם לשאלות על מהות הסדרות כיצירות אמנות, במיוחד בתקופה שבה סדרות טלוויזיה איכותיות מתחרות בסרטי קולנוע, ונחשבות ליצירות אמנות לכל דבר. לפיכך, הדיון בדימויים, בייצוגים ובאופן בו "מייצגות" הסדרות את ישראל, יעסוק לא רק בתפיסה ובבחינה של הסדרות כ"עוצמה רכה" ישראלית, אלא גם בשאלה האם וכיצד יש לדון כיום במושג העוצמה הרכה?

סוגית הייצוג של ישראל קשורה לנושא מרכזי נוסף שייבחן כאן. אמנם המחקר מתמקד בשאלת ההשפעה של הסדרות על הצופים הלא ישראלים (בעיקר היהודים), אולם סדרות הטלוויזיה קשורות לתמורה שניתן לכנותה "מהפכה", בתחום סדרות הדרמה בישראל. מהפכה זו קשורה בעיקר לשינויים חברתיים עמוקים שהתחוללו בחברה הישראלית בעשורים האחרונים. במובן זה, הסדרות הישראליות כיום מייצגות גם מגמות עומק ושינויים בחברה הישראלית. המחקר יעסוק בשינויים הללו ויבחן את הסדרות כמראה נוספת, מרתקת, אודות החברה הישראלית. מדד החברה הישראלית 2020 של המכון למדיניות העם היהודי חושף מגמות רחב ועומק בחברה הישראלית, ובמחקר זה יוסט המבט אל הייצוגים הבדייוניים של המדדים המוצעים בו, בייחוד ביחס למגזר החרדי ולמגזר הערבי, שזוכים "לככב" ברבות מן הסדרות הישראליות המצליחות ביותר כיום.

העבודה מחולקת לשני חלקים. בחלק הראשון אציג בקצרה רקע הכרחי עבור המחקר. ראשית, דיון בתולדות השידור הטלוויזיוני הציבורי בישראל ומאפייניו. לאחר מכן אציג את הרקע לעליית הסדרות המצליחות כמו **פאודה ושטיסל** ואסקור את תולדות סדרות הדרמה המקוריות בישראל. כאן אעסוק בשינויים החברתיים והתרבותיים שהתחוללו בישראל. דיון זה חשוב להבנת הייצוגים הייחודיים בסדרות כיום, ובעיקר דימויה וייצוגה של ישראל. בחלק השני והמרכזי במחקר אעסוק בהתקבלותן ובהשפעתן של הסדרות על צופים זרים, בעיקר יהודים אמריקאים. לבסוף אציג סיכום והמלצות למדיניות.

הערה חשובה קשורה לבחירת הסדרות במחקר. ככלל, המחקר מתייחס לתופעה החדשה - ההצלחה הגלובלית בתחום סדרות הדרמה הישראליות, כלומר לסדרות ישראליות שנמכרו ושמשודרות בחו"ל. עם זאת, כדי למקד את הדיון ולחדד את התובנות המחקר מתמקד בשלוש סדרות: **פאודה, שטיסל והנערים. פאודה ושטיסל** הן הסדרות

הראשונות שנמכרו כסדרות ישראליות שמשודרות בעברית, וזכו להצלחה בינלאומית מרשימה. **הנערים** מעניינת בשל התוכן הקשה והמורכב שלה. ביחד, שלוש הסדרות מייצגות פנים שונות של התופעה, ובכך מסייעות למימוש מטרות המחקר.

שאלות המחקר

במוקד המחקר תעמודנה השאלות הבאות:

- א. מה הם הייצוגים והתכנים המרכזיים בסדרות? וכיצד הם מבטאים מגמות ושינויים בשיח החברתי אודות ישראל והישראליות כיום?
- ב. מה הם הגורמים להתקבלות ולהצלחה הבינלאומית של הסדרות?
- ג. מה היא ההשפעה של הסדרות הישראליות המשודרות בחו"ל על קהל הצופים² ביחס ל-:
רמת הידע על ישראל;
זיקה וקשר לישראל;
ידע ולימוד יהודי;
הזהות וההזדהות היהודית;
אחדות וקיטוב בקהילה היהודית-אמריקאית?
- ד. האם וכיצד תורמות הסדרות לעוצמה הרכה הישראלית והיהודית?

מתודולוגיה

המחקר מתבסס על ניתוח תוכן איכותני, הן של הסדרות והן של מאמרים וביקורות על הסדרות. תוכן מרכזי נוסף במחקר לקוח מפוסטים ומהתכתבויות בקבוצות הפייסבוק הבינלאומיות של הסדרות **שטיסל** ו**פאודה**. קבוצות אלה תוססות ופעילות, ובכל חודש מתפרסמים בהן עשרות עד מאות פוסטים. בקבוצה הגדולה ביותר "שטיסל - בואו נדבר על זה" ("Shtisel" – Let's Talk About It)³, חברים מעל 33,000 בני אדם, ובקבוצה הקטנה

---

2 הכוונה היא לכלל הצופים בסדרות, אך המחקר מתמקד בעיקר בצופים יהודים אמריקאים, וראו עוד בחלק המתודולוגי, להלן.

3 ראו בנספח 1 את מניפסט הקבוצה

ביותר "שטיסל קבוצת דיון" (*"Shtisel"* Discussion Group) כ-6000 חברים. הקבוצות חובקות עולם, ויש בהן משתתפים מארה"ב, אוסטרליה, אפריקה, גרמניה, הולנד, ישראל ואפילו, בקבוצה של **פאודה** (*Fan discussion group*)(*Fauda* (Netflix series)), ממדינות ערביות, כמו לבנון, מצרים, תוניסיה ועוד. הקבוצות הן מאגר מידע חיוני, ומאות רבות של פוסטים נקראו ונותחו במסגרת המחקר.

בנוסף פרסמתי ברשתות החברתיות שאלון ובו 20 שאלות בנושא המחקר.⁴ על השאלון השיבו 517 צופים בסדרות, כולם מצפון אמריקה. לא מדובר במדגם מייצג של קהל הצופים האמריקאי ככלל, או של האוכלוסייה היהודית-אמריקאית בפרט. עם זאת, המידע שנאסף מספק נקודת מבט נוספת על צופי הסדרות ועל השפעות הצפייה. רוב המשיבים לשאלון, 420 משיבים, הם יהודים-אמריקאים ורובם גם בעלי זיקה משמעותית לזהותם היהודית ולישראל, 97 מן המשיבים הינם אמריקאים לא יהודים. משתתפי הסקר נענו לפוסט שפרסמתי בקבוצות פייסבוק שונות, בעיקר בקבוצות הקשורות לסדרות הטלוויזיה, קבוצות באקדמיה ופוסטים באמצעות חברים משותפים בקהילה היהודית-אמריקאית.

---

4 ראו בנספח 2 את השאלון שהועבר בסקר

תמצית ממצאי המחקר

סדרות הטלוויזיה כמִרְאָה לתהליכים בחברה הישראלית

ייצוגים מורכבים ומלאים של החברה הישראלית

שינויים טכנולוגיים, רגולטיביים וכלכליים חוללו, החל משנות ה-90, מהפכה בשוק התקשורת - כולל הטלוויזיה - בישראל. במקביל, שינויים חברתיים הובילו למהפכה בייצוגים ובתכנים של סדרות הדרמה הישראליות. עיקר השינוי קשור לערעור פרדיגמות והנחות מוצא אודות החברה והזהות הישראלית. כך, ההתמודדות עם מושגים כמו טראומה וקורבנות השתנו עמוקות, וכן חל כרסום משמעותי בפרדיגמת "השגריר", התופסת את היצירה התרבותית כשגרירה ישראלית, תפיסה המטילה על האמן, לרצונו או שלא לרצונו, את חובת הייצוג של ישראל, בבית ובעיקר בחו"ל. ייצוגים חדשים של הישראליות ובעיקר של "האחר" זוכים כיום למורכבות ולאותנטיות שלא נראו בטלוויזיה בישראל בעבר. לעומת הניסיון לגבש דימוי מופת בצל ערכים כמו גבורה וסולידריות הסדרות (גם) חושפות את העצבים המרכזיים, משקפות את הפצעים ועוסקות במחיר שגובה ההווה הישראלית מן היחיד והציבור.

עליית הפריפריה וחדירתה למרכז התרבותי והישראלי

הסדרות משקפות את עליית הפריפריה וחדירתה למרכז התרבותי והישראלי. רבים מגיבורי הסדרות הם חרדים וערבים, שני המיעוטים הבולטים בחברה הישראלית. לא זו בלבד שדמויות של חרדים וערבים ניצבות במרכז, אלא שהן עברו גלגול שלם, מסטראוטיפים קלושים לייצוגים מלאים ואותנטיים. ביחס לערבים, בולטת ברבות מן הסדרות תפיסה בדבר הקירבה התרבותית בין הישראליות והערביות. בהקשר תרבותי זה הערבים, גם כאשר הם אויבים מרים, מצטיירים כמי שחולקים תרבות או סממנים תרבותיים משותפים עם הישראלים. תובנות אלה מדגימות כי הסדרות משקפות מגמות ותהליכים בזהות ובחברה הישראלית.

הצלחה ישראלית בינלאומית

בשנת 2006 נמכרה לראשונה סדרת דרמה ישראלית לרשת זרה. היתה זו הסדרה **בטיפול**, שנמכרה לרשת *HBO* האמריקאית. עשור לאחר מכן, בשנת 2016, נמכרה **פאודה** ל"נטפליקס", אבן דרך נוספת, אך כבר לא יחידה, במסע כיבוש שוק הטלוויזיה הבינלאומי על ידי יוצרי טלוויזיה ישראלים. כיום ניתן להגדיר את ישראל כשחקנית בולטת, משמעותית וחשובה בשוק הסדרות הבינלאומי. מאז 2006 ועד סוף שנת 2020 נמכרו מעל 70 פורמטים ישראלים לערוצים אמריקאים. עיקר ההצלחה היא בתחום סדרות הדרמה האיכותיות. סדרות ישראליות מבוקשות ומצליחות כסדרות מקור (**פאודה**, **שטיסל**, **טהרן**), ובנוסף על כך נמשכת פעילות ערה בתחום העיבודים ("רימייק") לסדרות ישראליות אחרות (**אופוריה**, **כבודו**, **החממה** ועוד). בדירוג 30 הסדרות הזרות הטובות ביותר בעשור האחרון של ה"ניו יורק טיימס"⁵ הוזכרו הסדרות הישראליות **פאודה**, **הנערים** ו**שטיסל**. למקום הראשון נבחרה **חטופים**, סדרת מקור ישראלית שנמכרה בשנת 2009 לאולפני "פוקס" ועובדה לסדרה האמריקאית המצליחה, **הומלנד** (*Homeland*).

שתי הסדרות הישראליות המצליחות ביותר הן **שטיסל** ו**פאודה**. לשתיהן יש קבוצות פייסבוק בינלאומיות פעילות, המונות אלפי מעריצים. בכל חודש מתפרסמים בקבוצות עשרות עד מאות פוסטים. הקבוצה הגדולה ביותר "שטיסל - בואו נדבר על זה", מונה מעל 33,000 חברים מכל קצות הגלובוס. בקבוצה של **פאודה** בולטים גם צופים ממדינות ערביות ומוסלמיות, כמו לבנון, מצרים, תוניסיה ועוד. (לפי רשימות *Top Ten* של "נטפליקס" בחודש הרמדאן בשנת 2020, בזמן מגפת הקורונה, **פאודה** היתה במקום הראשון בצפייה בלבנון, בשלישי באיחוד האמירויות ובשישי בירדן).⁶ לאחרונה הושקו גם שני שירותי סטרימינג שעיקרם תוכן ישראלי ויהודי והם מכוננים לקהל זר (זמינים רק בחו"ל). הראשון, *lzy*, שירות סטרימינג ישראלי שמציע רק תכנים ישראלים, כולל סדרות על החברה הישראלית והיסטוריה יהודית וישראלית. השני, *Chaiflicks*, מציע סרטים על ישראל ויהדות. שירותי הסטרימינג הינם המחשה נוספת להצלחת הסדרות הישראליות ולעניין הגובר בתכנים ישראליים/יהודיים בעולם.

Hale, 20.12.19 5

סימנטוב, 21.4.20 6

סוד ההתקבלות בחו"ל: מציאות העולה על כל דמיון ומתוארת במבט מורכב

המציאות הישראלית היא מסקרנת ומלאת קונפליקטים. מדינה יהודית צעירה בלב המזרח התיכון, שמתמודדת עם שלל קונפליקטים ושסעים: לאומיים, פוליטיים, דתיים, עדתיים וכלכליים. כאשר המציאות הזו מעובדת למסך באופן מקצועי ומוצגת ברגישות, תוך שמירה על אותנטיות, היא מצליחה "לגעת" בלב צופים המחפשים סדרות דרמה מורכבות ואותנטיות. ההצלחה הבינלאומית קשורה לשינויים בתחום סדרות הדרמה הישראליות: התמקצעות התחום, העלייה של סדרות דרמה איכותיות בישראל, ושינויים פוליטיים וחברתיים שחלחלו לתרבות ואפשרו מבט מורכב יותר כלפי המציאות הישראלית על כל גווניה. הקהלה הבינלאומי, בדומה לקהלה הישראלי, נמשך אל המורכבות החדשה בתיווך המציאות. דימויי עבר קולנועיים וטלוויזיוניים המציגים הרואיות מוחלטת, או צובעים את המציאות בשחור ולבן, אינם מתקבלים עוד. צופים יתקשו להזדהות עם מסרים פשטניים או מוחלטים. מתברר כי **למציאות הישראלית ובעיקר לאופן המורכב והעשיר בניואנסים, בו היא מוצגת על המסך, יש משקל רב בהצלחת הסדרות בחו"ל.**

לימוד וידע: סדרות הטלוויזיה משפיעות על הידע של הצופים באשר לישראל, ליהדות ולעם היהודי

ידע על ישראל: למרות היותן סדרות דרמה עלילתיות, הסדרות משמשות גם כמקור ידע ולימוד על ישראל. ישנם צופים אשר באמצעות הסדרות פוגשים לראשונה את ישראל ומתוודעים לסיפור או לסיפורים של הישראלים ולהיבטים שונים של החיים בישראל. עבור צופים אחרים, המכירים את ישראל, בעיקר יהודים, אלה מפגשים עם מציאות ידועה או מוכרת בעוצמות שונות (תלוי בצופה, בסדרות וכו). כפי שציין צופה יהודי קנדי, הסדרות מהוות עבורו מפגש מורכב ועשיר יותר עם המציאות הישראלית, לעומת הדיווחים החלקיים ולעיתים שטחיים בחדשות⁷. קבוצות הפייסבוק הפעילות של צופי הסדרות, בהן מתנהלים דיונים מגוונים על הסדרות ועל ישראל, משמשות כפלטפורמה חברתית ולימודית תומכת משלימה.

7 מתוך פוסט של משתתף בקבוצת פייסבוק פרטית Israeli TV & Film, 1.10.19.

לימוד יהודי: מעבר ללימוד על ישראל מציעות הסדרות לימוד יהודי ולימוד סוציולוגי-תרבותי על יהודים/ יהדות. לימוד יהודי ניתן להגדיר כקריאה ודרשנות במקורות ובטקסטים יהודיים מארון הספרים היהודי. הסדרות מציעות וריאציה של לימוד שכזה, כאשר הן מעלות סוגיות הלכתיות או מוסריות בעלות הקשר יהודי. במקביל, הסדרות הן בוודאי מקור ללימוד תרבותי-סוציולוגי על יהודים ויהדות, כאשר הצופים נחשפים למסורת היהודית ולקבוצת השתייכות דתית שונה מזו שלהם. גם כאן, קבוצות הפייסבוק הן פלטפורמות ללימוד יהודי ולדין על היהודים והיהדות. כפי שנראה, זו היא פלטפורמה מודרנית עכשווית, שמרתק לעקוב אחריה.

סדרות הטלוויזיה משפיעות על הקשר ועל העמדה של הצופים כלפי ישראל

קשר: צפייה בסדרות מחזקת את הקשר הרגשי של יהודים אמריקאיים לישראל. מדינת ישראל נתפסת כמרכיב בזהות היהודית, והחיבור הרגשי אליה משמעותי וחשוב ליהודים רבים.⁸ הנתונים שעלו מהסקר, בו השתתפו בעיקר יהודים בעלי זהות יהודית משמעותית וקשר חזק לישראל, הראו כי עבור קבוצה זו, הסדרות הן ערוץ נוסף, משמעותי, לניהול הקשר עם ישראל, והן משפיעות בכיוון של חיזוק עוצמת הקשר. באשר ליהודים פחות "מחוברים" לישראל וליהדותם, המסקנות פחות מובהקות, אולם נראה כי גם בקרב יהודים שאין להם חיבור רגשי לישראל, רוב הצופים העידו שהסדרה השפיעה עליהם בכיוון של חיזוק הקשר לישראל. כמו כן, בקרב יהודים שאין להם ידע רב על ישראל, הצפייה משפיעה באופן מובהק בכיוון של חיזוק הקשר עם ישראל. בכל מקרה, וביחס לכלל הקבוצות בסקר, נמצא כי הסדרות השפיעו לחיוב או לא השפיעו כלל, אך לא נמצאה בסקר השפעה שלילית - פגיעה או היחלשות הקשר של הצופים לישראל, בעקבות הצפייה בסדרות.

עמדה: צפייה בסדרות הישראליות עשויה להשפיע גם על עמדת הצופים ביחס למדינת ישראל. בעוד ש"קשר" מתייחס בעיקר לפן הרגשי, מידת החיבור והקשר לישראל, הרי שעמדה מכוונת אל ההיבט השכלתני. הסכמה או אי-הסכמה עם צעדי הממשל הישראלי, תפיסה פוליטית ואידיאולוגיה כללית. ממצאי הסקר מעלים כי יותר קשה לשנות את עמדת הצופים, מאשר את תחושת הקשר. עם זאת קבוצה משמעותית, כמעט

8 רונר ורסקיי, לעיל הערה 1

מחצית מהצופים היהודים, ציינו כי לצפייה היתה השפעה חיובית על העמדה. השפעה שלילית על העמדה הייתה זניחה. בקרב יהודים שאינם מכירים את ישראל - בעלי ידע מועט - ההשפעה על העמדה משמעותית יותר מאשר בקרב בעלי הידע הרב. מי שאין להם קשר רגשי - אינם דואגים לישראל, לרוב גם אינם משנים את עמדתם כלפי ישראל בעקבות הצפייה.

הנתונים על ההשפעה החיובית שיש לצפייה בסדרות, בעיקר על הקשר לישראל ובמידה פחותה אף על העמדה הינם רבי חשיבות. עיקרה של החשיבות עולה בהקשר של תזת ההתרחקות/ התנתקות של יהודי ארה"ב מישראל. נראה כי הסדרות והצפייה בהן עשויות לשמש, לצד אמצעים נוספים, כאלמנט חיובי כנגד מגמות של התנתקות והתרחקות מישראל. אמנם מצד אחד מתברר כי הצפייה מחזקת בעיקר את "המחוזקים", מי שממילא מחוברים לישראל ועבורם הסדרות הן ערוץ נוסף לביסוס הקשר. אך, מצד שני, מחקרים⁹ מראים כי קבוצה יהודית זו מידלדלת בשנים האחרונות - "האמצע המתכווץ" - ויש חשיבות רבה לחיזוקה ושימורה. "התכווצות האמצע היהודי" מתייחסת לנדידת המרכז "החזק" של יהודים "מחוברים" אל הקצוות, האורתודוקסי מזה והמתבולל מזה. הסדרות יכולות להצטרף אל סל אמצעי המדיניות המכוונים לשימור זהותו של ה"אמצע" היהודי.

בנוסף על כך עולה כי לסדרות השפעה משמעותית גם על יהודים לא מחוברים או פחות מחוברים לישראל. יהודים שהדאגה לישראל אינה מרכיב חשוב בזהותם היהודית, ובעיקר יהודים שאינם מכירים את ישראל (ידע, ביקורים, מגורים). אמנם, הממצאים עבור קבוצות יהודיות אלה הם בעיקר בגדר כיוון ראשוני בלבד, אך אוריינטציה ראשונית זו מעודדת מחקר נוסף. השפעה על קבוצות יהודיות אלה אשר נתונות בתהליך של התרחקות ו/או התנתקות היא חשובה, וראוי להעמיק עוד את המחקר באשר להיקף ולטיב ההשפעה של הסדרות.

עוד נבחנה בסקר השפעת הצפייה על צופים לא יהודים. בקרב צופים לא יהודים, ההשפעה על העמדה מתחלקת באופן כמעט שווה בין אי-השפעה לבין השפעה חיובית על העמדה. גם במקרה זה, מדובר במיעוט מבין הנשאלים ולכן ההמלצה היא להקדיש מחקר נפרד נוסף לקבוצה זו.

זהות יהודית

הצפייה משפיעה על חיזוק הזהות היהודית של הצופים. גם כאן, ההשפעה משמעותית יותר בקרב צופים בעלי זהות יהודית חזקה מלכתחילה. אולם גם בקרב בעלי זהות יהודית חלשה ניכרת השפעה משמעותית כתוצאה מן הצפייה. ככלל, וכמו ביחס לעמדה, גם ההשפעה על הזהות היהודית פחותה לעומת ההשפעה על **הקשר לישראל**, שהינו פרמטר ההשפעה המרכזי **הקשור לצפייה בסדרות**.

הסדרות כמענה לצורך זהותי יהודי

הצפייה בסדרות עונה על צורך זהותי יהודי בקשר רציף עם ישראל. מאז ומעולם, יהודים אמריקאים חיפשו ערוצים שונים לניהול קשרים עם ישראל. כך למשל, טיולים, מגורים זמניים, טקסי בת/בר מצווה, קשרים אישיים ועסקיים, תרומות ועוד. צפייה בסדרות היא אפשרות נוחה, נעימה ואף זולה לניהול קשר כזה. מדינת ישראל נתפסת כמקום חשוב ומשמעותי לעם היהודי, אולם במחשבת המקום היהודית-האמריקאית, לגבי ישראל קיימת מורכבות. ישראל היא מדינה יהודית ממשית, ובו בזמן היא גם רעיון וסמל. הסדרות מאפשרות לצופים לחוות את ישראל, הן כרעיון והן כמקום ממשי. בכך, הסדרות עונות היטב לשניות ולמורכבות במחשבת המקום היהודית-אמריקנית כלפי ישראל. הצורך הזהותי בקשר עם ישראל עולה בבירור בקבוצות הפייסבוק של הסדרות וכן בסקר. ניתן לראות כי צופים יהודים מעוניינים לצפות דווקא בסדרות ישראליות, וכן ניתן לזהות את ההיבטים השונים של החוויה היהודית שמעלות הסדרות: געגועים, זיכרונות, תחושת שייכות יהודית וקשר לישראל. אחד הממצאים הבולטים הוא העקרון "סדרה ישראלית = סדרות ישראליות". על פי הסקר והרשתות עולה כי צופים יהודים צופים לרוב ביותר מסדרה ישראלית אחת (בניגוד לצופים לא יהודים), ומחפשים במיוחד סדרות ישראליות, ללא קשר לסוגה (ז'אנר) או לסיפור שמספרת הסדרה.

אחדות יהודית בתקופה של קיטוב

סדרות ישראליות עשויות ליצור שיח יהודי משותף ומשמעותי. למשל, הסדרה **שטיסל**, יוצרת "סולידריות מדומינת" בקהילה היהודית-אמריקנית, החוזה כיום קיטוב קיצוני ומתפרקת לגורמיה השונים, בעיקר סביב פירוש הזהות היהודית. **שטיסל** מציעה לה

אחוזה וסולידריות יהודית: משפחה חרדית ירושלמית מגבשת סביבה יהודים מקהילות שונות, בעלי זהות יהודית שונה, דתית ותרבותית. גם אם הסולידריות שיוצרת **שטיסל** היא סולידריות מדומיינת ממהותה, מדומיינת במובן של אי-היכרות ממשית עם יהודים חרדים ופערים משמעותיים בין היהודים השונים שצופים בסדרה, היא עדיין משמעותית ומלכדת. המינוח **סולידריות מדומיינת** מתכתב עם המינוח **קהילה מדומיינת** של בנדיקט אנדרסון ביחס ללאומיות. אנדרסון טוען שהלאומית היא תופעה מדומיינת, ולמרות זאת היא משמעותית מאוד ככוח חברתי-פסיכולוגי. בדומה לכך, הסולידריות היהודית סביב הסדרה **שטיסל**, ובהמשך אולי סביב סדרות ישראליות אחרות, הינה משמעותית. ככלל, רוב המשיבים בסקר שערכנו ענו כי צפו בסדרות על פי המלצות מפה לאוזן, דבר המעיד על אלמנט של שיח יהודי זהה או דומה בין קבוצות יהודיות שונות, אלמנט אשר לכשעצמו מצביע על מידה מסוימת של אחדות, כנגד הקיטוב הכללי.

חלק ראשון

סדרות דרמה ישראליות: רקע היסטורי ומהפכת שנות האלפיים

המציאות הנוכחית, שבה ישראל היא שחקנית מרכזית בשוק הטלוויזיה הגלובלי, מעוררת הערכה ומפתיעה כאחד. מעבר להישג לכשעצמו, מדובר במהלך מפתיע על רקע ההיסטוריה של השידור הטלוויזיוני בישראל. שידורי הטלוויזיה בישראל התאחרו בכעשרים שנה לעומת יתר העולם המערבי.¹⁰ בעוד שעם סיום מלחמת העולם השנייה הפכה הטלוויזיה לאמצעי של תקשורת המונים בעולם, בישראל החל השידור הציבורי בטלוויזיה רק בשנת 1968.¹¹ מאז הדביקה הטלוויזיה הישראלית את קצב ההתפתחות העולמי, וכיום היא שחקנית גלובלית שוות זכויות ואף מובילה ובולטת.

להלן אציג בקצרה את ההתפתחויות המרכזיות בהיסטוריה של הטלוויזיה הישראלית, תולדות השידור ומאפייניו. בנוסף אציג את תולדות הדרמה הישראלית בטלוויזיה.

דרמת המקור הישראלית עברה דרך ארוכה מימי הקמת מחלקת הדרמה ברשות השידור בשנת 1977 ועד להצלחה הבינ"ל של סדרות כמו **פאודה ושטיסל** כיום. בסדרות הדרמה העכשוויות, אשר כובשות את קהל הצופים בישראל ובעולם, עולים ייצוגים חדשים של המציאות והחברה הישראלית. נעמוד על שורשי הדברים, התהליכים החברתיים והתרבותיים שהובילו לייצוגים הללו ונבחן את טיבם ומשמעותם של הייצוגים עצמם.

תולדות השידור הטלוויזיוני בישראל 1968-2020

כאמור, שידורי הטלוויזיה בישראל החלו באיחור של כעשרים שנה ביחס למערב, ולו במאבקים אידיאולוגיים. את ההתנגדות הוביל ראש הממשלה דאז, דוד בן גוריון, שזכה לתמיכה רחבה בקרב רוב חברי הממשלה והכנסת.¹² בדיונים ובוויכוחים בעד ונגד הקמת ערוץ ציבורי עלו בעיקר חששות מהשפעות זרות שליליות וחינוך קלוקל. ניכר

10 ההיסטוריוגרפיה של הטלוויזיה העולמית נפתחת בתקופה "הפרה היסטורית", "הניסיונית", שהחלה בסוף המאה ה-19 עם המצאת הטכנולוגיה הראשונה ששידרה תמונות וקול ומסתיימת לאחר מלחמת העולם השנייה. למוקדם, בסוף שנות השלושים או למאוחר, באמצע שנות הארבעים של המאה העשרים, הפכה הטלוויזיה לאמצעי תקשורת המונים ולמוסד חברתי מרכזי במערב.

11 עוד פן ייחודי לישראל הינו הקמת "מפעל ניסיוני לטלוויזיה לימודית" לפני הקמת טלוויזיה כללית

12 לביא, 2015: 46

כי הטלוויזיה נתפסה ככלי פוליטי וחינוכי חשוב¹³ שנועד לעצב את הזהות והתרבות הישראלית.¹⁴ אכן, בחוק רשות השידור משנת 1965, נקבע כי מטרת השידורים הינה לחזק את הזהות הציונית... לשקף את חיי המדינה, מאבק תקומתה, יצירתה והישגיה (חוק רשות השידור ה'תשכ"ה 1965, סעיף 3). תקופת המונופול של רשות השידור נמשכה עד סוף שנות ה-80. בשנים אלה של שידור ציבורי, נתפסה הטלוויזיה הישראלית כ"מדורת השבט" הישראלית, וזאת הן בשל האופי הממלכתי של השידור והן בהיעדר תחרות.¹⁵ שנות ה-90 היו שנים של שינוי ומהפכה בשוק התקשורת הישראלי. בשנים אלה נשבר המונופול של רשות השידור, והטלוויזיה הפכה לרב-ערוצית. כך עם כניסתם של ערוצים נוספים, הכבלים (1990), הלווין (1999) וכמובן גולת הכותרת, הערוץ המסחרי (1993). עלייתו לאוויר חוללה מהפכה בתולדות השידור בארץ. הערוץ כבש את לב הצופים ובשר על ראשיתו של עידן חדש, עידן השידור המסחרי או לחילופין עידן הרייטינג.¹⁶

לצד ההצלחה בקרב הצופים, הממשל הישראלי נקט פרקטיקה של רה-רגולציה, שהסדירה מחדש את שוק הטלוויזיה הישראלי.¹⁷ במקביל התחוללו שינויים בתחום הטכנולוגי. בשנת 2005 נכנסו לישראל טכנולוגיות צפייה אישית, אשר חוללו מהפכה באופני הצפייה בטלוויזיה בישראל. למשל שירותי VOD ו-DVR, מכירת סדרות דרמה על גבי תקליטורים DVD ושימוש בפלטפורמות חדשות כמו מחשב, טאבלט ונייד לצפייה בטלוויזיה. וכך, בתחילת שנות ה-2000 החלה הטלוויזיה בישראל להדביק את הפערים בינה לבין הטלוויזיה העולמית.¹⁸ לאחרונה התחוללו שינויים גדולים נוספים בשדה הטלוויזיה בישראל. בשנת 2017 נסגרה רשות השידור, ואת מקומו של הערוץ הראשון ההיסטורי תפס תאגיד השידור הישראלי, "כאן 11".¹⁹ במקביל באותה שנה פוצל הערוץ השני לשני ערוצים מסחריים נפרדים, הערוצים 12, "קשת" ו-13, "רשת",²⁰ ובינואר 2019 מוזג ערוץ 10 עם רשת, תחת ערוץ 13. שחקנים חשובים נוספים בתחום הטלוויזיה הם

13 צוקרמן, 1999: 127

14 חרל"פ, 2016: 27

15 ליבס, 1999

16 חרל"פ, לעיל הערה 14

17 שלושה חוקים מסדירים כיום את שידורי הטלוויזיה בישראל: חוק השידור הציבורי הישראלי 2014, תשע"ד; חוק הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו, 1990, ה'תש"ן; חוק הבזק, 1982, ה'תשמ"ב. במסגרת החקיקה החדשה הוקמו גופים מפקחים כמו מועצת הרשות השנייה, גוף ציבורי ממשלתי ומועצת הכבלים והלווין. מועצות אלה בצירוף חוקים שונים הסדירו ועודם מסדירים את ההיבטים השונים בניהול השידור: זמני הפרסומות, התכנים, היחס בין יצירות מקור ויצירות זרות ועוד.

18 חרל"פ, לעיל הערה 14

19 כהמשך למהלך זה בשנת 2018 נסגרה גם הטלוויזיה החינוכית הישראלית ותחתיה עלה ערוץ "כאן חינוכית" הכפוף לתאגיד החדש

20 הפיצול הביא לסיימה של שיטת הזכיינות, לפיה את ערוץ 2 הפעילו שתי זכייניות, קשת ורשת ששידורו בימים שונים. בשיטה החדשה קיבלו שתי החברות, רישיון לשידור מסחרי מלא בערוצים הנפרדים.

חברות הסלולר, "פרטנר" ו"סלקום", אשר חדרו לשוק עם טלוויזיות דיגיטליות חכמות. החברות מציעות שירותים מבוססי תשתית אינטרנט (OTT) ובדומה להן פועלים גם שירותי טלוויזיה כמו "סטינג TV" של חברת "יס", "נקסט" של "הוט" ועוד. בשנת 2016 נכנסה לשוק הישראלי "נטפליקס", חברת הסטרימינג הגדולה בעולם, אשר מציעה שירותי VOD לצפייה בטלוויזיה החכמה, במחשב, בנייד, בסטרימר ועוד.

הרגולציה, השינויים בתשתית ובטכנולוגיה, הובילו את הטלוויזיה הישראלית אל פרק חדש בתולדותיה. אולם, חשוב לא פחות ואולי אף יותר, לזהות את כוחו של השינוי החברתי-תרבותי. במהלך השנים הללו ועל רקע שינויים חברתיים ותרבותיים, התפתחה והשתנתה עד מאד דרמת המקור הישראלית.

תולדות הדרמה הישראלית בטלוויזיה 1968-2020

לפני שאפרט את עיקרי תולדות הדרמה הישראלית בטלוויזיה, חשוב להבהיר עוד את הסוגה (הז'אנר) הייחודית בה מתמקד מחקר זה. סדרות הדרמה העומדות בלב המחקר כמו **פאודה, שטיסל, והנערים** מוגדרות כ"סדרות דרמה איכותיות". מינוח זה מכוון להבחנה חדשה יחסית בתחום חקר הטלוויזיה, הבחנה אמנותית בין "גבוה" ל"נמוך" והתייחסות לסדרות דרמה מסוימות כיצירות אמנות. בשנים האחרונות התפתח בעולם המערבי שיח ציבורי ואקדמי שעיקרו הוא "הטלוויזיה האיכותית" ובמקדו סדרות הדרמה בהמשכים, כשחלקן נתפסות כיצירות אמנות ואף יצירות מופת. כמובן שיש להבחין בין סדרות דרמה איכותיות ובין סדרות דרמה שנחשבות "נחותות", כמו טלנובלות ואופרות סבון.²¹

הדיון בסדרות דרמה טלוויזיוניות איכותיות החל בשנות ה-80 בארה"ב עם עלייתה של הסדרה בלוז לכחולי המדים (*Hill Street Blues*, 1981-1987). בעקבותיה הופיעו סדרות איכותיות אחרות כמו שלושים ומשהו, בלשים בלילה, פרקליטי אל - איי, טווין פיקס ועוד. תרומה משמעותית להתפתחות הז'אנר תרמו ערוצי הכבלים. בהיותם משוחררים מכבלי המפרסמים, ששלטו בטלוויזיה המסחרית, החלו ערוצים אלה לייצר סדרות דרמה איכותיות. הפרסומת הידועה של ערוץ הכבלים האמריקאי של HBO: "It's not Television its HBO", מסמלת מגמה זו של הכרה בסדרת הדרמה האיכותית כסוגה עצמאית ואמנותית. כיום הטלוויזיה נמצאת בחזית היצירתית בעולם המערבי וסדרות הדרמה האיכותיות אף

---

21 לביא, לעיל הערה 12: 29-30

עוקפות את יצירות הקולנוע, מבחינת חידושים אמנותיים ונרטיבים. בישראל, גם הדרמה האיכותית מתפתחת החל משנות ה-90 ומגיעה לשיאה בשנות האלפיים.²²

ההיסטוריה של הדרמה הישראלית בטלוויזיה אנלוגית במידה רבה להיסטוריה של הטלוויזיה בישראל. כך, תהליכי השינוי והצמיחה שתוארו לעיל בתחום השידור ככלל חופפים לתהליכי השינוי והתפתחות דרמת המקור בטלוויזיה בישראל. בתקופה הראשונה בימי המונופול של הערוץ הראשון, התאפיינו סדרות והפקות דרמה מקוריות בשאיפתן אל עבר הקונסנסוס.²³ משמע, הן ביטאו ערכים משותפים לקולקטיב היהודי הישראלי וביקשו לחזק את תחושת ה"ביחד" הישראלית. בתקופה זו כמעט ולא היו יצירות מקור ואלו שהופקו סבלו מתקציב דל,²⁴ התערבויות פוליטיות והיעדר ניסיון מקצועי. בנוסף, התחנה נתפסה כתחנה משדרת ולא מייצרת, כלומר ניתנה העדפה לקניית תכניות זרות, ולא לייצור דרמות מקור. דרמות שכן הופקו בתחנה היו על פי רוב עיבודים לסיפורים או הצגות מצולמות שזכו לכינוי הביקורתי "אנטי-טלוויזיה"²⁵ לחילופין ובשל הכפיפות לקול ישראל נחשבה הטלוויזיה שנים רבות ל"רדיו מצולם".²⁶ גם הכפיפות לפקידי ציבור (ועדות רשות השידור) שעסקו בעיקר בצנזורה פוליטית ודאגו לשמירת האופי הממלכתי של השידורים הובילה לדחיקת היצירה הדרמטית וכלל שיקולים אמנותיים.²⁷

בשנת 1977 הוקמה מחלקת הדרמה ברשות השידור, אולם על רקע מאבקים פוליטיים וכלכליים היא נסגרה כבר בתחילת שנות ה-80. מחלקת הדרמה הניבה יבול דל יחסית של הפקות מקור, אך סגירתה הביאה לחיסולה של הדרמה הישראלית הנחשבת אנינה למשך שנים רבות. על אופי השידורים הדרמטיים בתקופת שידור ראשונית זו בישראל ניתן ללמוד על דרך השלילה. הפקת הדרמה חירבת חיזעה (רם לוי, 1978) על פי סיפורו של ס.יזהר (1948). היא בגדר היוצא מן הכלל שאינו מעיד על הכלל. הדרמה **חירבת חיזעה** יוצאת דופן בהיותה הפקה אמנותית וחרתנית. היא נתפסה כאנטי-ממלכתית, מאחר שהציגה חייל ישראלי המהרהר ומערער אודות כיבוש וגירוש הכפר הערבי הדמיוני **חירבת חיזעה** במלחמת העצמאות. בעקבות שידורה התחוללה סערה ציבורית,

22 לביא, לעיל הערה 12: 34-36; 54-55.

23 חרל"פ, לעיל הערה 14, 28. חרל"פ מגדיר את תקן השידור הראשונה מהקמת רשות השידור ב-1968 ועד פתיחת הערוץ השני ב-1993 כ-"קונסנסוס של ערוץ אחד".

24 המימון הגיע מאגרת הטלוויזיה, מתקציב המדינה ומחסויות וכל מרכיב הוגבל בצורה זו או אחרת

25 איזיקוביץ, 2011

26 כספי ולימור 1992: 117

27 לביא לעיל הערה 12: 53.

והיא עוררה את זעמם של פוליטיקאים וציבור הצופים כאחד. חרל"פ טוען כי "סערת חירבת חיזעה" הובילה להדחקת נושאים ועמדות ביקורתיות אל מחוץ לטקסט הדרמטי בטלוויזיה הישראלית. הדחקה שנמשכה עד לראשית שנות האלפיים, לעידן הטלוויזיה הנוכחי, "הטלוויזיה שאחרי", אליה משתייכות הסדרות שבמוקד מחקר זה.²⁸

באופן פרדוקסלי, דווקא המעבר לתקופה הבאה בתולדות השידור בישראל, תקופת "מהפכת שנות ה-90"²⁹ או "עידן הדומיננטיות של הערוץ ה-2, 2005-1993"³⁰, חולל שינוי עצום בתחום דרמת המקור. הפרדוקס הוא שדווקא עם עלייתו של ערוץ מסחרי ומעבר לשוק קפיטליסטי, התחולל שינוי לטובת יצירת דרמת המקור הישראלית. דווקא התמסחרות שוק הטלוויזיה הובילה תהליכי הסדרה (רגולציה) מקיפים שעודדו וביססו יצירה טלוויזיונית מקורית ואיכותית. תהליכי הרה-רגולציה מיסדו את ריבוי ערוצי השידור וחיבו הפקות מקוריות מקומיות בכלל ודרמטיות בפרט. בשנות ה-90, הגידול בסדרות הישראליות היה של מאות אחוזים. אמנם בתחילה הפיקו בעיקר טלנובלות וסדרות "נמוכות", אולם במהרה גם הפן האיכותי הוסדר בחקיקה, וההבחנה וההשקעה בסדרות איכותיות התקבעה בשוק הישראלי. סדרות דרמה איכותיות שהופקו בתקופה זו וסללו דרך לסדרות איכות עתידיות, הן למשל, **הפוך**, **פלורנטין**, **זיננה**, **הבורגנים**, **שבתות וחגים**, **ובת ים ניו יורק**.³¹

שנות ה-90, כתקופה של שינוי ומהפכה, מעצבות נורמות חדשות בתחום השידור והיצירה.³² בִּיבּוּל החדש ניכר ערבוב בין תכנים גבוהים ונמוכים, כאשר לצד הסדרות האיכותיות, עלו אינספור שעשעוני בידור קל, טלנובלות ותוכניות ריאליטי. ראוי לציין כי גם הממלכתיות אינה נעלמת, אלא בעיקר משנה אופי וצורה. נועם ירון מזהה כי "הערוץ השני ביסס "ממלכתיות חדשה" ואף "ייצג את האידיאולוגיה של המדינה טוב יותר מהערוץ הראשון ובצורה מתאימה יותר להווה, המצליחה לשרת את המדינה ואת ההון במידה שווה".³³ קביעה זו מתבטאת כפי הנראה בסדרת הדרמה **טירונות**. שהופקה בשיתוף פעולה עם צה"ל, עודדה בני נוער להתגייס ל"גבעתי", ויוצריה אף זכו לגביע

28 חרל"פ, לעיל הערה 14: 34-35

29 צוקרמן, לעיל הערה 13

30 חרל"פ, לעיל הערה 14

31 לביא לעיל הערה 12

32 שוק הטלוויזיה כולו צמח בתקופה זו באופן חסר תקדים, לצד ההסדרה בחקיקה והטכנולוגיה החדשה, ניכרת התמקצעות התחום על כלל היבטיו לדין בשינויים המוסדיים הללו ראו לביא פרקים 6-13.

33 ירון אצל חרל"פ, לעיל הערה 14: 38.

הוקרה מידי מפקד חטיבה זו.³⁴ סדרה זו מבטאת את הממלכתיות החדשה ומדגישה כי התנועה אל מעבר לקונסנסוס בעידן הטלוויזיה שאחרי "מונפול רשות השידור", נותרה פעמים רבות בקונסנסוס. עם זאת, אלה שנים חשובות של התפתחות ושינוי. במידה רבה, שנות התשעים הסוערות והמהפכניות, הכינו את הקרקע לשיא הדרמטי ולפריצת הדרך בדרמה הישראלית בשנות האלפיים.³⁵

כפי שצויין לעיל, החל משנות האלפיים הדביקה ישראל את הפער בינה ובין העולם בתחום התפתחות הטלוויזיה. בשלב זה ניתן לאפיין את השוק הישראלי כמתקדם מבחינה טכנולוגית, מרובה ערוצים ומקצועי פי כמה מכפי שהיה בעבר, כאשר ההתמקצעות ניכרת בכל ענפיו. חרל"פ טוען כי החל משנת 2005 (ועד היום) החל גם שלב חדש בתולדות הדרמה הישראלית. תקופה זו, שאותה הוא מכנה "הטלוויזיה שאחרי", מתאפיינת בסדרות דרמה איכותיות, מורכבות וביקורתיות.³⁶ מובן כי השינוי בתכנים קשור לכלל תהליכי ההתמקצעות ומיסוד השוק כפי שתואר לעיל. בראשם עומדים תהליכי הרגולציה שהסדירו את תחום יצירת דרמת המקור, והטכנולוגיה החדשה שעודדה צפייה אישית ושינתה סדרי עולם בתחום. אולם התכנים המורכבים והייצוגיים החדשים קשורים יותר מכל לשינויים חברתיים רחבים שהתחוללו בישראל. להלן אתייחס לשני שינויים מרכזיים והשפעותיהם: התפרקות הקונסנסוס והאידיאולוגיה הפוסט-ציונית.

התפרקות הקונסנסוס (ודעיכת השיח הרפובליקני)

ייצוגים תרבותיים של הלכי רוח ושינויים חברתיים אינם מוחלטים, מלאים או בהכרח חופפים במדויק לדינמיקות החברתיות עצמן. ממילא, גם התפרקות הקונסנסוס בחברה הישראלית איננה תהליך יחידני שאירע בנקודת זמן בודדת, אלא תהליך שנמשך לאורך שנים רבות.

האתוס המרכזי והדומיננטי בחברה הישראלית מראשיתה ועד שנות התשעים היה האתוס הרפובליקני. אתוס זה שאף לביסוס לכידות חברתית גבוהה בחברה הישראלית, וגם אם קבוצות שונות הודרו מהשיח האידיאולוגי המרכזי נוסח ההתיישבות העובדת,

34 חרל"פ, לעיל הערה 14: 42.

35 לביא, לעיל הערה 12

36 חשוב לציין כי לצד התכנים החדשים מוסיפים להתקיים תכנים מסורתיים שאינם ביקורתיים ופחות מורכבים, אולם המגמה הבולטת והשינוי קשורים לעלייה בסדרות איכותיות מורכבות וביקורתיות, כאמור וכפי שיוברר עוד להלן

מפא"י ומפלגת העבודה, עדיין הושם דגש מרכזי על ממלכתיות, לכידות חברתית ושימור הקונסנסוס. ניצנים של פירוק ושקיעה ניתנים לאיתור החל משנות ה-60 (רפ"י; מלחמת ששת הימים וכיבוש יו"ש), ובוודאי בשנות ה-70, והרי שנת 77 היא שנת "המהפך". אולם ומבלי להיכנס לדיון מעמיק בנבכי הפוליטיקה והאידיאולוגיה בישראל, ניתן לקבוע כי בתהליכי השינוי וההתפרקות, שנות ה-80 וה-90 הן צומת מרכזי של שינוי כיוון. כך, בשנות ה-90 הגיע השיח הרפובליקני לידי שקיעתו הסופית. כנגדו התחזקו ועלו השיח הליברלי מזה והשיח האתנו-לאומי מזה, הם כרסמו סופית בשיח הרפובליקני, ששקע יחד עם דעיכתה של מפלגת העבודה והמוסדות המדינתיים בהם שלטה מאז הקמת המדינה³⁷.

תהליכי הליברליזציה רחבים ומורכבים ולעיתים אף מתנגשים אלו באלו - ניאו-ליברליזם כלכלי קפיטליסטי שפוגע בחלשים לעומת תהליכי ליברליזציה ודמוקרטיזציה שמבקשים לחזק זכויות אזרחיות, דאגה ליחידים, לקבוצות מיעוט ולפריפריה³⁸. במקביל, התגברות השיח האתנו-לאומי בישראל, ניכרת בשינויים אידיאולוגיים, מוסדיים ופוליטיים שונים וביניהם התחזקותם של ארגונים דתיים ואתניים פרטיים, כמו מוסדות חינוך דתיים לאומיים אוטונומיים, ישיבות ואולפנות של המפד"ל, רשת החינוך "אל המעיין" של ש"ס ועלייתו של שיח המתמקד בלאומיות היהודית ככלל³⁹.

פוסט-ציונות

פוסט-ציונות היא מילה קשה, ולרוב אף מגונה בשיח הישראלי, ולכן רצוי להבהיר את משמעותה ואת השימוש בה. התיאוריה או האידיאולוגיה הפוסט-ציונית החלה לצמוח בשנות ה-90 כחלק מתהליכי הליברליזציה שתוארו לעיל. אמנם תיאוריה זו לא הצליחה לתפוס אחיזה של ממש בחברה בישראל והיא מייצגת בעיקר קבוצת מיעוט, אך היא תופסת חלק בשיח הציבורי, ובוודאי בזה התרבותי, כמו גם האקדמי והתקשורתי. יתר על כן, בעוד שהפוסט-ציונות לכשעצמה נדחתה על פי רוב, היא השפיעה רבות על שינוי התפיסה או הפרדיגמה ביחס להתבוננות במציאות הישראלית, שהפכה ביקורתית ומורכבת יותר. ככלל, יש להבחין בין גרסה "קשה", וגרסה "רכה" של פוסט-ציונות.

37 למעשה, המפלגה הדומיננטית מפא"י המשיכה את השליטה המוחלטת במוסדות החברתיים והפוליטיים כפי שגיבשו תנועת אחדות העבודה כבר בתקן היישוב

38 תפיסת האזרחות הליברלית והחברה האזרחית הלוקיאנית, מכוונת הן לשיוויון אזרחי ודאגה למיעוטים וקב' חלשות והן להעמדת היחיד במרכז החברה והמדינה.

39 פלד ושפיר, 2005

בגישה הקשה, שדועכת בציבוריות הישראלית, נשללת הציונות מכל וכל, ומוצגת כמפעל נישול קולוניאליסטי מעגול שיש לתקנו. בגישה הרכה לע"ז אין שלילה של הציונות. יש פוסט-ציונים רכים שמחייבים את התנועה הציונית, אך הטענה המרכזית שלהם היא כי כיום לאחר מימוש החזון הציוני, הציונות הגיעה לסוף דרכה. ככלל, קיים ויכוח האם המחזיקים בעמדה פוסט-ציונית רכה חותרים כנגד אופייה היהודי של מדינת ישראל, כמו בגרסה הקשה, או שהם שואפים אמנם למדינה שוויונית יותר, אך לא רוצים לבטל לחלוטין את אופייה היהודי.

כאמור, ההשפעה של האידיאולוגיה הפוסט-ציונית אינה חייבת להיות מלאה או מוחלטת. כך למשל, אחת הדוגמאות להשפעה פוסט-ציונית חלקית שעיקרה עמדה ביקורתית היא הסדרה הדוקומנטרית **תקומה**. אמנם מדובר בסדרה דוקומנטרית ולא בסדרת דרמה, והיא גם שודרה בשנת 1998 ולא בשנות ה-2000, אך היא מייצגת את רוח הביקורתיות והמורכבות הרווחת בתקופת "הטלוויזיה שאחרי". השוואה בין **תקומה** לבין הסדרה הקנונית **עמוד האש** (1980), מדגימה כיצד חלחלו עמדות ביקורתיות מן השיח הפוסט-ציוני אל הסדרה ואל השיח הטלוויזיוני. בעוד **שעמוד האש** התמקדה בצד היהודי בלבד, "תקומה" הציגה "סיפור מורכב יותר, שבו ישנם שני צדדים מתפתלים יחדיו בתוך מאבק בלתי נגמר, שלשניהם חלק בהסלמתו ושניהם נפגעים ממנו".⁴⁰ מעניין כי תיאור זה מתאים גם לתיאורה של הסדרה העכשווית המצליחה **פאודה**, כאשר הניסיון "להתפתל" בין שני הצדדים ולהציג את שני צידי המשווה בסכסוך, הוא ייחודה, ואולי אף חלק מסוד הצלחתה.

החוקרים נווה ויוגב כתבו כי הפוסט-ציונות חרגה מהאקדמיה אל התרבות והטביעה חותם חדש בזיכרון הקולקטיבי הישראלי ובדרכי עיצובו.⁴¹ גם אניטה שפירא תיארה מגמה זו ואף הלינה עליה. לטענת שפירא, התקשורת לוקחת חלק פעיל (מידי) בעיצוב הזיכרון הקולקטיבי ומבכרת את העמדות הפוסט-ציוניות החתרניות מבית מדרשם של ההיסטוריונים החדשים והסוציולוגים הביקורתיים, על פני הניתוחים של ההיסטוריונים "הישנים", משמע הציונים (שהיא נמנית עליהם). שפירא מוסיפה ומתארת את "נדידת הקונסנסוס". רעיונות שוליים שנחשבו מופרכים בשנות ה-70 וה-80, זוכים בשנות ה-90 והאלפיים ללגיטימציה חלקית, ומשנים באופן איטי את דפוסי הזיכרון הקולקטיבי.⁴² סדרות שנות האלפיים מעלות מצגים וייצוגים אמנותיים ודרמטיים אשר כרוכים בשינויים

40 חרל"פ, לעיל הערה 14: 62

41 נווה ויוגב, 2002

42 שפירא, 1998: 43

החברתיים והרעיוניים שנידונו כאן. השיח הליברלי הוליד סדרות דרמה אשר עוסקות מחד גיסא באינדיבידואלים ומאידך גיסא ברב-תרבותיות ובקבוצות מיעוט ופריפריה שחודרות למרכז התרבותי. הסדרות משקפות תהליכים מן המציאות - התחזקות האינדיבידואליזם ושינויים ביחסי מרכז ופריפריה, אך גם משפיעות ומחזקות מגמות חברתיות אלה. שחקן חשוב שנוסף במסגרת השיח הליברלי והפרטת המשק הישראלי הן קרנות הטלוויזיה והקולנוע הפרטיות. לקרנות סדר-יום חברתי-פוליטי ליברלי, רב-תרבותי וכדומה. הן הזרימו לשוק כספים פרטיים ועודדו יצירות העוסקות במגזרים השונים ובפריפריה.⁴³

בסדרות שונות ניכרת הפנמה כי סדרות טלוויזיה הן ערוץ ראוי לביקורת חברתית ולא רק לבידור או להעברת מסרים של סולידריות שבטית. הביקורת שקשורה להלך הרוח הליברלי החדש עשויה גם לצאת כנגד היבטים שונים בתוכו. כך למשל הסדרות 30 ש"ח לשעה, בלו נטלי, שביתה, מעלות ביקורת כלכלית חברתית כנגד עליית הניאו-ליברליזם, הקפיטליזם המואץ והמעבר לשוק פוסט-פורדיסטי.⁴⁴ הסדרות התסריטאי, **מונא, נבסו, שטיסל, כיפת ברזל**, משקפות סדר יום רב-תרבותי, והסדרות **אמאלה, יום האם, בלתי הפיך, אמא ואבאז**, מבטאות שינוי בתפיסות שמרניות בתחום המשפחה והמגדר. מנגד, השיח האתנו-לאומי בולט בסדרות כמו **סרוגים, מעורב ירושלמי וסברי מרנן**. במקביל ומטבע הדברים, קיים גם ערבוב אמנותי בין השיח הליברלי והשיח האתנו-לאומי. **סרוגים**, לדוגמא, עוסקת במגזר הדתי-לאומי וקשורה לשיח האתנו-לאומי, אך היא גם פורצת דרך במגזר זה ומשקפת תהליכים של ליברליזציה בתוכו.

השינוי ב"תודעה העצמית הישראלית",⁴⁵ הביא למרקע גם ייצוגים חדשים, ביקורתיים ומורכבים יותר. הפוסט-ציונות תרמה לראיה ביקורתית שחלחלה לסדרות דרמה מסוימות, ובעיקר לעיסוק בדימוי העצמי של החברה הישראלית בצל שאלות של טראומה וקורבנות. הטראומה אשר הודחקה בשיח הציוני, שהעמיד במרכז את "היהודי החדש", "הצבר החסון והמחוספס, הפכה נושא מרכזי בסדרות דרמה עכשוויות והובילה גם לעיסוק נרחב בשאלות העוסקות בקורבן, קורבניות והתקרבות במציאות הישראלית כיום.

להלן נתמקד בתמונת המציאות הישראלית המורכבת העולה מן הסדרות החדשות. הדין נתמקד בשלוש הסדרות: **פאודה, שטיסל והנערים**. סדרות שזכו להצלחה בינלאומית, והן העומדות בלב המחקר.

43 לביא, לעיל הערה 12, 89-90

44 חרל"פ לעיל הערה 14

45 שפירא, לעיל הערה 42: 82.

"המורכבות החדשה": סדרות דרמה ישראליות בשנות האלפיים

המורכבות החדשה (1): שינוי פרדיגמות וייצוגים חדשים

"המורכבות החדשה", האפיון של סדרות טלוויזיה ישראליות בעידן הנוכחי כמורכבות, נועד לבטא את השינויים העיקרים שהתחוללו בייצוג המציאות הישראלית על המסך הקטן. כסדרות טלוויזיה איכותיות, המגדירות עצמן כאמנותיות, מוצגות דמויות "עגולות" ומלאות יותר, ולא סטראוטיפים ודמויות שאינם אלא קריקטורות חלקיות. סדרות כמו **פאודה, שטיסל והנערים**⁴⁶ מציגות דימויים מעמיקים ומורכבים של ערבים וחרדים. בעבר כמעט ולא נראו על המסך הקטן ייצוגים שכאלה, וסדרות שתוארו ערבים או חרדים הסתפקו בייצוג סטראוטיפי צר.⁴⁷ הסדרות החדשות מעמיקות בקונפליקטים זהותיים, חברתיים ולאומיים, ואינן נרתעות ממסרים מורכבים, או מתיאור מציאות קשה ובלתי פתירה. הן מעלות עמדות ביקורתיות, כמו למשל העיסוק בטראומה, בשאלות של מקריב, קורבן וקורבניות במציאות הישראלית. הן אינן נרתעות מפירוק מיתוסים, תפיסות ופרדיגמות ששלטו בעבר באתוס הציבורי והלאומי. הן מציגות קירבה תרבותית ואנושית בין קבוצות שאמורות להיות מרוחקות ואף אויבות, ובכך מעמידות סימני שאלה ומערערות על קונבנציות תרבותיות ומוסכמות חברתיות. ולבסוף, הגיוון והנטייה לתאר קבוצות רבות ושונות בחברה הישראלית, למשל החרדים בשכונת גאולה (**שטיסל**), המסתערבים בשטחים (**פאודה**), הנוער הדתי הספרדי שבשולי הישיבות החרדיות הליטאיות (**הנערים**) ועוד, מעלים תמונת פסיפס עשירה של חברה מורכבת החיה במציאות לא פשוטה.

ראו למשל את סצנת הפתיחה בעונה הראשונה של **פאודה**, בה ערבי פצוע נכנס למסגד ומבקש עזרה. בעוד הוא מקבל את העזרה המבוקשת, הוא חושף לפתע רובה וחוטף באיומים את האדם שמושיט לו עזרה. במהרה מתברר כי הפצוע המדומה אינו אלא מפקד יחידת המסתערבים, והחטוף הוא מחבל פלסטיני מבוקש. מתחת לסצנת אקשן מעולה, שוטים מהירים, תפניות מותחות ותנועה מהירה, מסתתר רעיון חדשני, אולי אף חתרני: הערבי המחבל יכול להיות גם אדם שמושיט יד לפצוע מסתורי המופיע

46 וכן סדרות רבות אחרות שהוזכרו לעיל כמו "מונא" (2019), התסריטאי (2015), "עבודה ערבית" (2007) ביחס לערבים, והסדרות: "מרחק נגיעה" (2007), "קטמנדו" (2012), "שאבבניקים" (2016), "כיפת ברזל" (2017), "מתיר עגונות" (2020), ביחס לחרדים.

47 על דמות הערבי בתיאטרון הישראלי ולמעשה בתרבות הישראלית ראו אוריין, 1996. כך גם ביחס לייצוג דמות החרדי.

במסגד. ההיבט המהפכני בסצנה נעוץ בשימוש בעקרון ה"ערבות ההדדית", עקרון יהודי-ישראלי מן המעלה הראשונה, שמועתק כאן לצד הפלסטיני. ייצוג שכזה, המזהה את האדם שמתחת למחבל, כמעט ולא נראה בעידני העבר של הדרמה הישראלית שנסקרה לעיל. **פאודה** שינתה סדרי בראשית בייצוג ערבים ופלסטינים, במתן במה שווה לשפה הערבית לצד העברית, ובהדגישה את המורכבות שבמציאות המדממת בסכסוך הישראלי הפלסטיני. למרות היותה סדרת אקשן, הסדרה מעמיקה בתיאור הדמויות ואינה מסתפקת בסטראוטיפים שטחיים של דמות החייל, דמות המחבל ועוד. הסדרה אינה מבקשת לשרטט דיוקן מחמיא לצד אחד, הצד הישראלי, אלא חושפת את כלל העולות שבמצב הלחימה והסכסוך. אחת הדמויות הנוגעות והמרגשות היא זו של שירין, רופאה פלסטינית שהיגרה לצרפת, ונאלצה לחזור ליו"ש כדי לטפל באימה המזדקנת. שירין סולדת מגילויי אלימות ומבקשת להתרחק מהם, אולם שוב ושוב היא נגרת - על ידי אוהביה כביכול - אל זירות הקרב של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. שירין מתאהבת בדורון, גיבורה הישראלי של הסדרה, אך לאחר שרשרת אכזבות ובגידות ששיאה בעונה השנייה, כשדורון מאשים אותה בשיתוף פעולה עם אל מוקדסי, מחבל מטורף ונקמן שרצח את אביו, היא קצה בחייה ומתאבדת. דמותה של שירין מיטיבה להדגים את אופיו האכזרי של הסכסוך, אך גם להמחיש כי בשני הצדדים ניצבים בני אדם שאינם חפצים בהכרח במלחמה. שירין ודמויות אחרות בסדרה, פלסטיניות ויהודיות ישראליות, מעוצבות באופן מעמיק, החותר כנגד משוואות מוחלטות של טובים ורעים, רחמנים ואכזרים או צודקים ושוגים. זהו שינוי ממשי בנוף סדרות הדרמה הישראליות.

המורכבות החדשה פירושה גם עמדות ביקורתיות והצבת סימני שאלה סביב פרדיגמות הקשורות לחברה הישראלית. כך, למשל, בחינת הטראומה כיסוד מרכזי בחיים הישראליים, ובכלל זה בחינת הקשר בין טראומת הבראשית - השואה, לבין מכלול טראומות עכשוויות, החיים בצל מלחמות, הכיבוש, התפרקות ה"ביחד" ועוד. הטראומה קשורה גם לשיח הקורבניות, ובמשוואה החדשה נבחנת לעיתים הקורבניות הישראלית ולעיתים הפלסטינית. חרל"פ טוען, כאמור, כי השיח הפוסט-ציוני אִפְּשֵׁר את כניסתו של שיח הטראומה והקורבנות לחברה הישראלית. הציונות האדירה את דמותו של היהודי החדש, הצבר המחוספס, המאצ'ואיסטי, ולא אפשרה להכיר בחולשה של הסובייקט הישראלי. בעקבות השינוי חלחלו היבטים של טראומה וקורבניות לשיח הציבורי, ואחריו

תפיסות של טראומה וקורבנות בולטות, למשל, ב**פאודה**, שאלת הקורבן היא מרכזית, כאשר הסדרה מדגימה כי שני הצדדים בסכסוך, הישראלים והפלסטינים, הינם קורבנות. הטראומה תופסת מקום מרכזי בכל אחת מן העונות ומשמשת מנוע לעלילה. כך, למשל, בעונה הראשונה, יוצרת הסדרה ה**קִּנְיָה** בין שתי דמויות טרגיות ורדופות שהטראומה מניעה את מעשיהם ואת העלילה. בועז, חייל ביחידת המסתערבים, שחברתו נרצחת בפיגוע ואמאל שחתנה, באשיר, נהרג על ידי בועז בערב החתונה. בועז יורה בבאשיר במטרה להגן על חיי חברו לצוות, במהלך פעולה מבצעית שיוצאת משליטה. לאחר המעשה הוא מיוסר ורדוף, ומתקשה לשלוט במעשיו. אמאל מחליטה לבצע פיגוע התאבדות במטרה לנקום, ומגיעה עם חגורת נפץ לפאב בו עובדת חברתו של בועז, אשר נהרגת בפיגוע. בהמשך בועז נחטף, מעונה ולבסוף נרצח על ידי אחיו של באשיר. האח הוא אבו אחמד, רב-מחבלים שרצח מאות אזרחים ישראלים, והפעולה שהסתבכה לא הייתה אלא ניסיון ללכוד אותו בחתונת אחיו. כך, בועז ואמאל לכודים במעגל דמים שאינו בשליטתם. הטראומה והאובדן משתלטים על חייהם וממחישים את עוצמת הסכסוך ואת פגיעתו הרעה. כך גם לגבי הדמויות האחרות: אבו אחמד מאבד את משפחתו, ולבסוף נרצח על ידי סגנו. דורון נחוש ללכוד את אבו אחמד, ממרה את פי מפקדיו, משפחתו מתפוררת והטרור מגיע אל תוך ביתו, כאשר אבו אחמד מטמין פצצה ומפוצץ את בועז, גיסו.

ההיבט הטראומתי בולט בסדרות ישראליות רבות אחרות בנות התקופה. סדרה מוכרת אחרת שנמכרה והצליחה בחו"ל היא **בשבילה גיבורים עפים**. גם בסדרה זו, רוב הדמויות הגבריות סובלות מפוסט-טראומה משבשת. כך, למשל, דמותו של אלישע, מנהיג כת סהרורית ביערות קולומביה שאינו אלא הָלוּם קרב ממלחמת לבנון הראשונה. גם גיבור הסדרה, אביב, וחבריו לצוות טובלים מהלם קרב מודחק, בעקבות היתקלות קשה במלחמת לבנון השנייה.

הסדרה ה**נערים** לוקחת צעד נוסף את שאלת הקורבנות והטראומה. הסדרה עוסקת במעגל הקורבניות הישראלי-פלסטיני, אך מתמקדת דווקא בצד הערבי הפלסטיני, וברצח הנקמה של הנער מוחמד אבו חדיר. הביקורת המרכזית בקרב ישראלים רבים עסקה בדיוק בנושא זה, הבלטת הקורבן הפלסטיני, כמעט ללא עיסוק בקורבנות

48 חרל"פ לעיל הערה 14. חרל"פ מנתח את שיח הטראומה והקורבניות בסדרות פרשת השבוע (2006-2009), בטיפול (2007-2004), ובלות (2010). בניית הסדרות הוא מדגים את המורכבות העולה ואת הייצוגים החדשים של גברים ישראלים שהפכו ממאצואיסיטים ולוחמים ללא מורא לבעלי נפש מורכבת הנעה במעגלים של טראומה וקורבניות.

היהודיים, שלושת **הנערים** שנחטפו ונרצחו בידי המחבלים, אירוע שהוביל לחטיפה ולרצח שמתארת הסדרה. אכן, בראיון לעמית סגל וירון דקל אמר הבמאי יוסף סידר כי בחר לעסוק בצד הפלסטיני, וכי בעיניו, בנקודת הזמן הנוכחית הם הקורבן המרכזי בסכסוך הישראלי-פלסטיני. כנגד הביקורת לפיה הסדרה "מכבסת את הכביסה המלוכלכת" בחו"ל (הסדרה הוזמנה מ"קשת" על ידי ערוץ HBO האמריקאי ושודרה בו), אמר סידר כי כיוצר אין לו מחויבות אלא לאמת האמנותית. עמדתו של סידר בראיון מהדהדת את השינוי החברתי הרחב שתואר לעיל - שקיעת השיח הרפובליקני, כמו גם שקיעת הקונסנסוס וה"ביחד" הישראלי. עמדות אלה כמובן מוסיפות להתקיים "כאן ועכשיו", אך לא באותה עוצמה ועצימות. בנוסף מבטאת הסדרה את המתח המרכזי המתקיים כיום בישראל בין השיח הליברלי-אינדיבידואלי לבין השיח האתנו-לאומי. כך, מצד אחד הסדרה מתארת בצורה ביקורתית אירועים הקשורים לשיח האתנו-לאומי, שיח שמוצג כקיצוני וגזעני, ושעלול - לפי הסדרה - בנסיבות קשות להוביל לרצח אלים. בנוסף, ומצד שני, הסדרה מְפְנֶה עורך למנטרה הישנה, המבקשת "להשתמש" ביצירה ובתרבות כדי להציג דימוי חיובי ואטרקטיבי של ישראל. בניגוד לאתוס רפובליקני של קולקטיב נְעָלָה, מציג סידר עמדה אינדיבידואליסטית-ליברלית. הוא דִּבֵּק בחופש שלו כיוצר, ומבכר את המבט הפרטי שלו על פני האתוס הלאומי או החובה המקודשת להיות "שגריר" של ישראל. פרדיגמת "השגריר", לפיה ישראלים בעולם תמיד גם מייצגים את ישראל, ולכן מחויבים לצבוע את ישראל בגוונים חיוביים ונערצים, כמעין "עוצמה רכה", הוסטה הצידה. השיח הציבורי אודות הסדרה המחיש כי אכן, שני האתוסים האמורים, הליברלי מחד והאתנו-לאומי מאידך, נוכחים וכולטים בשיח הציבורי הישראלי. לכן היו כאלה שקיבלו את הסדרה, ברמות שונות ומשתנות של לגיטימיות, והיו שדחו אותה, גם הם ברמות שונות של שלילת הלגיטימיות.

גישת הממסד והביקורת הייתה חיובית מעיקרה, ולראיה - הסדרה זכתה בפרס הסדרה הדרמטית הטובה ביותר, ובסך הכל גרפה 14 זכיות בטקס פרסי הטלוויזיה הישראלית לשנת 2019. גם אם הפרס ניתן על ידי פלח מסוים באוכלוסייה, בעל זיהוי אידיאולוגי מובהק, הרי שיש בכך כדי להעיד על שחיקה מסוימת או אף משמעותית בפרדיגמת "השגריר" ועל בולטות הביקורת והמורכבות בשיח כיום. כך או כך, לעומת סערת חירבת חיזעה שתוארה לעיל, ניכר בשיח הציבורי הנוכחי שינוי ביכולת ההכלה של ביקורת ומסרים מורכבים אודות ישראל.

הואיל והדימוי של ישראל הוא נקודה עיקרית במחקר זה, חשוב להדגיש כי גם אם עמדותיו של סידר אינן חופפות לפרדיגמת "השגריר" או לתפיסות של עוצמה רכה

ישראלית, הרי שהביקורת העולה בסדרה אינה שוללת את הלגיטימיות של מדינת ישראל ואינה מציגה עמדה פוסט-ציונית. לשותף של סידר ליצירת הסדרה, חגי לוי, היה חשוב להדגיש כי הנחישות שמפגין חוקר השב"כ לגלות את האמת ולהביא לדין את הפושעים היהודים מעוררת הערכה כלפי ישראל כמדינת חוק וסדר, שבה נערך משפט הוגן. הבחירה של לוי לשקף את הצד "החיובי" במציאות הכאוטית שעולה בסדרה מבטאת גם דאגה מצדו לתדמיתה של ישראל. למעשה, ובדומה לסדרות אחרות, פחות ביקורתיות כמו **פאודה**, **בטיפול**, **בשבילה גיבורים עפים** ועוד, **הנערים** מציגה דילמות מורכבות בהן עסוקה ועוסקת החברה הישראלית כיום.

מובן כי הסדרה מציגה עמדות "קשות" יותר לעיכול עבור יהודים ישראלים, במיוחד למי שמורגל ב"שגרירות", וכי היא מתריסה, ביקורתית, ומדגישה את מימד הטראומה הקיים בחיים ובחברה הישראלית. עם זאת, ולמרות דברי סידר, יש לשים לב שהסדרה אינה חד-ממדית, אמנם, כעדות סידר, היא מתמקדת בקורבן הפלסטיני, אך אינה מתעלמת ממימד הקורבניות בצד הישראלי, כמו גם מהקושי בשני צדי המשוואה.⁴⁹

הטיפול בדמותו של אבישי, הנער הרוצח, מדגים את היותו סוג של קורבן והסדרה איננה מציגה אותו כמפלצת, אלא מנסה לבחון מה מניע נער שאינו רוצח קר לעשות מעשה כה קיצוני כמו חטיפה ורצח אכזריים. הסדרה מדגישה את מורכבות החיים בישראל, כולל היבטים בעייתיים וקשים, אך לא שוללת את יסודות קיומה או דרכיה של ישראל. לכן, אין זו דה-לגיטימציה אלא ביקורת בונה. בהמשך נעסוק בהתקבלות הסדרות בקרב הצופים הזרים, ונדון עוד בסדרה **הנערים** ובהשפעותיה.

המורכבות החדשה (2): יחסי מרכז ופריפריה

הייצוג המגוון והמורכב של קבוצות פריפריה שונות על המסך בולט בסדרות שנות האלפיים. כך, בשלוש הסדרות שבמוקד המחקר: **שטיסל** - חרדים, **פאודה** - מזרחים וערבים פלסטינים, **הנערים** - נוער חרדי מזרחי וערבים ממזרח ירושלים. וכך גם ביחס לסדרות רבות אחרות המשודרות במקביל לסדרות הללו.⁵⁰ הפניה לפריפריה וכניסתה אל לב התרבות באופן המטשטש את יחסי המרכז והפריפריה קשורה לכרסום בקונסנסוס, לדעיכתה של האליטה האשכנזית ההגמונית, ולעלייה של שיח ליברלי

49 לראיה, גם בצד השמאלי של המפה עלתה ביקורת כנגד הייצוגים בסדרה, למשל אצל ניב, הארץ.

50 לעיל הערה 46.

שעודד תמיכה בפריפריה. בהקשר זה בולטת, כאמור, כניסתן של הקרנות⁵¹ שעודדו יצירות דרמה שעוסקות בקבוצות המיעוט בחברה הישראלית. במקביל, השיח האתנו-לאומי נוכח גם הוא בסדרות בנות התקופה כמו **סרוגים**, **סברי מרנן**, **שאבבניקים**, **כיפת ברזל** ועוד. אולם מעניין יותר להיווכח ביצירות המשלבות בין אלמנטים מהאתוסים השונים. כך, למשל, הערבוב בין המגמה האתנו-לאומית החזקה לבין עמדות ליברליות **בסרוגים** או **כיפת ברזל**.

בכל מקרה, בעוד שבשלב הראשון הסדרות שיקפו תהליכים של שינוי וטשטוש גבולות בין פריפריה ומרכז בחברה הישראלית, הרי שבשלב שני הן כבר משקפות את התקדמות תהליכי השינוי, כאשר הגבולות בין מרכז ופריפריה הופכים יותר ויותר נזילים. בשלב הראשון עלו ייצוגים חדשים ומורכבים יותר של הפריפריה הישראלית. בשלב השני ניתן ביטוי למקומה ההולך וגדל של הפריפריה במרכז, משמע להפיכת הפריפריה לחלק מהמרכז הישראלי. בהקשר זה ניתן להשוות, למשל, בין הסדרה **עבודה ערבית** שעלתה לשידור בשנת 2007 לבין הסדרה **התסריטאי**, משנת 2015. את שתי הסדרות יצר סיידי קשוע, ערבי ישראלי, אשר כתב על חוויותיו האישיות כערבי ישראלי. בעוד שעבודה ערבית נוקטת טון הומוריסטי מרכזי, הרי שה**תסריטאי** מוגש כפצע פתוח. את ההומור מחליפה תהייה נוקבת אודות מקומם של הערבים הישראלים בחברה ובחיים הציבוריים כאן. האמירה הביקורתית מחלישה מסרים של השתלבות, ולמעשה ניתן לראות כי בעוד שבעבודה ערבית התמקד קשוע בניסיון לחדור לחברה הישראלית - חדירת הפריפריה למרכז, בסדרה **התסריטאי** הוא מתאר את הקושי הנפשי של מי שהינו חלק מהחברה הישראלית, אך נפשו שסועה בעקבות ריבוי הזהויות - ערבית, ישראלית, ואפילו במידת מה יהודית. בכל מקרה בסדרה **התסריטאי**, מקומו של הגיבור בחברה הישראלית, הוא טבעי ומובן יותר ממקומו של אמג'ד, גיבור **עבודה ערבית** (ככלל, שינוי זה והנימה הביקורתית מתגברים גם לאורך העונות השונות בעבודה ערבית עצמה). גם הליהוק של השחקנים בשתי הסדרות ממחיש את השוני האמור. את אמג'ד משחק נורמן עיסא, בעל מראה ערבי אותנטי שלא ניתן לטעות בערביותו. את כאתב, גיבור **התסריטאי**, משחק יוסף סוויד, שחקן בעל מראה יהודי ישראלי יותר מערבי. קשוע מודע לכך ו"משתמש" במראה היהודי-ישראלי של סוויד, כאשר בפרקים שונים דמויות שונות מתקשות לזהות אותו כערבי. הליהוק ממחיש את מגמת ההשתלבות מצד אחד ומצד שני, כפי שחושפת הסדרה, שאלות הזהות והשייכות עמוקות וסבוכות יותר.

51 הקרנות קשורות כאמור, למעבר לשיח ליברלי, אך בפועל גם חיזקו שיח אתני לאומי דרך חיזוק של קבוצות פריפריה שונות. עוד על תרומת הקרנות לעיצוב הנוף הדרמטי ראו לביא, לעיל הערה 12, 89-90.

סדרה נוספת, **מונא**, מדגישה את הזהות הנשית של הגיבורה לא פחות מאשר את זהותה הערבית. הסיפור על החיים בחברה הישראלית אינו רק סיפורה של ערביה שעוברת מהכפר בגליל לעיר תל אביב, אלא - ואולי בעיקר - סיפורה של אישה שעוברת תהליך שכזה. הבחירה בדגש מגדרי דווקא מחדדת כי סדרת טלוויזיה על בחורה ערביה בת"א היא דבר טבעי בישראל כיום.

יתר על כן, כיום סדרות שונות לא רק נותנות מקום לגיבורים ערביים מורכבים או לייצוגים של תרבות ערבית וערביות, אלא שהסדרות מדגימות את מקומה המרכזי של הערביות ושל התרבות הערבית בתרבות ובהזות הישראלית. הכוונה היא לקירבה בין התרבות הערבית לתרבות המזרחית, שבעצמה הפכה זה מכבר לחלק אינטגרלי ומרכזי בתרבות הישראלית. תהליכים פנימיים בחברה הישראלית הובילו את התרבות המזרחית מהפריפריה התרבותית הישראלית אל המרכז, ועתה חושפות הסדרות את הקשר התרבותי הקיים גם בין ישראלים לערבים. זהו לא רק שינוי תוכני, אלא שינוי בפרדיגמה באשר לתפיסת היחסים בין העמים והתרבויות. המבט הזר של הצופה הלא ישראלי רק מחדד את התהליך ואת האלמנטים הדומים והקירבה התרבותית הקיימת. הצופים הזרים **בפאודה** מעידים כי קשה להם להבחין בין השפה הערבית לשפה העברית בסדרה, וממילא לגיבורים (הישראלים) בוחרים לפעמים לדבר גם ביניהם בערבית. באותו אופן הם נוהגים לשבת ביחד, לעשן נרגילות ולהאזין למוזיקה ערבית. אמנם המסתערים מתחפשים לערבים, ומדובר גם בתהליך "מקצועי" של משחק, אך הסדרה מדגימה גם את הקשר של אותם חיילים, שרובם ממוצא מזרחי, אל השורשים ה"ערביים" של זהותם. הדבר בולט במיוחד בעונות הראשונות ביחס לגיבור הסדרה דורון, שאביו הוא "יהודי ערבי", אשר זהותו קרובה יותר לערביות, והוא נמצא בקשרים יומיומיים קרובים עם שכניו הבדואים.

בכל מקרה, העיקר עבורנו הוא חשיפת הקשר התרבותי העולה בסדרות והצגתו כדבר טבעי. כך מתברר כי המזרחיות היא כבר חלק מן הישראליות, ועוד מתברר כי קיים קשר וקיימת זיקה בין הישראלית לערביות.

הזיקה התרבותית ממחישה כי האויבים המרים הם גם קרובים רחוקים. הקירבה שנגלית על המסך היא פורצת דרך מבחינת ייצוגים דרמטיים ישראלים, וכאמור מהווה שינוי בפרדיגמה בייצוג היחסים בין יהודים וערבים בישראל. הישראלים והפולסטינים בסדרה **פאודה** נדמים קרובים מתמיד, הם חולקים נטיות תרבותיות דומות, במוזיקה, במאכלים, בחגיגות, בהכנסת האורחים, בשפה ובגיבונים שלהם. אולם, דווקא הקירבה התרבותית שנגלית מפרק לפרק מדגישה עוד יותר את המורכבות ואת אימתה של המציאות בה אנו חיים.

אחת הדוגמאות הבולטות לכך היא המוזיקה הערבית (או המזרחית), המלווה את הסדרה. נראה כי בכזונה מטשטשים בין הערבי לישראלי, כאשר מוזיקאים ישראלים מוערכים כמו דודו טסה ועידן עמדי שרים את השירים שכתבו והלחינו בערבית. המוזיקה המזרחית היא חלק מרכזי ואינטגרלי בתרבות הישראלית, והצעד הנוסף אל עבר התרבות הערבית, הגדולה יותר, מדגימה את המקום של התרבות הערבית עצמה בישראליות הנוכחית. שיר הנושא בעונה השלישית, **לחאלו** מוגש בביצוע של דודו טסה בערבית. השיר נכתב על ידי יוצר ישראלי בולט אחר, שאנן סטרייט, סולן "הדג נחש". שיר העונה השנייה, **מנסיים**, מבוצע על ידי עידן עמדי בערבית ובעברית. שיר העונה הראשונה, **הולך הולך**, מבוצע בעברית ומוגש בסגנון מזרחי. המעבר מעברית בסגנון מזרחי לשילוב דו-שפתי ועד לשיר השלישי בערבית, מדגים גם את התהליך האמור בקרב היוצרים עצמם.⁵²

גם בסדרה **הנערים** יש לשים לב לנרטיב מרכזי שעולה מבין הפרקים וקושר בין הנער הערבי לנערים הרוצחים המזרחיים. בנרטיב הזה, שגם מסביר את שם הסדרה, מוצע דמיון חלקי בין הנער הנרצח הערבי, שהינו חלק מקבוצת מיעוט בחברה הישראלית, לבין **הנערים** החרדים הספרדיים (חרד"לים), שגם הם סוג של מיעוט מופלה לרעה בחברת הלומדים החרדית האשכנזית. למעשה, מדובר בקבוצת מיעוט בתוך קבוצת מיעוט. החרדים כמיעוט בחברה הישראלית, והחרדים הספרדיים כמיעוט בתוך הקבוצה החרדית, האשכנזית ברובה. גם בסדרה זו מדגישים היוצרים כי התרבות הערבית הינה חלק אינטגרלי בחיי **הנערים**, גם אם בניגוד לגיבורי **פאודה** הם אינם מודעים, ואפילו מתכחשים לכך. שלושת הרוצחים נהגו, לפי הסדרה, לנגן יחד בהרכב מוזיקלי, בסדרה הם נראים מופיעים ביחד בטקס חינה (פרק 4), כשהם מנגנים על כלי נגינה ערביים כמו למשל עוד. ואפילו בליל הרצח הם מזהים את הדמיון בין המוזיקה הערבית בשועפט לבין לחנים פיוטים ספרדיים (פרק 8), אך מתכחשים לדמיון התרבותי וטוענים כי הערבים העתיקו את המוזיקה מהיהודים. למעשה, הזיהוי המוזיקלי והתגובה אליו - האשמה בגניבה תרבותית משקפים עמדה ביקורתית של היוצרים מהשיח הליברלי כנגד השיח האתנו-לאומי. הטענה העולה מן האפיזודה היא כי **הנערים** שבויים בחינוך דתי לאומני, שאינו מאפשר להם ללכת אחרי ליבם, אחרי צלילי המוזיקה והאמנות המקורית בין אנשים. במקום זאת הם מדקלמים עמדות מן האתוס הלאומני הגזעני, אשר מרחיק אותם משכניהם הערבים, והתרבות המשותפת הופכת מגשר לסלע מחלוקת ולמריבה. גם סימון, חוקר השב"כ וגיבור הסדרה, מדבר ערבית שוטפת וקרוב בזהותו המזרחית אל **הנערים** "הספרדיים", ולמעשה גם לתרבות הערבית.

52 ואולי זו גם עדות ללגיטימציה שקיבלו מהקהל, על רקע ההתקבלות הרחבה.

וריאציה אחרת, קיצונית יותר, לתפיסה זו עלתה בסדרה **שעת נעילה**. כך, בפרק האחרון, בדיאלוג בין החוקר הסורי לשבוי הישראלי (ממוצא מזרחי), מציין החוקר המְעַנֶה את הקשר התרבותי ביניהם. הוא מנסה לצייר את הקירבה ביניהם כמשמעותית ומאשים את הציונים שהגיעו מאירופה והרסו את הסולידריות בין ערבים ויהודים מארצות ערב.

מכל האמור עולה כי הסדרות מציגות לא רק ערביות אחרת, חדשה ומורכבת יותר, אלא גם ישראליות חדשה ומורכבת יותר. הישראליות משנה צורה ומבליטה פנים חדשות ומורכבות בתוכה, כך שלמזרחיות, ובאופן חלקי גם לערביות, חלק משמעותי בישראליות העכשווית. בהקשר זה, בשנת 2020 בדו"ח הפולורליזם של המכון דוֹןֶח כי ערבים ישראלים מזדהים יותר כישראלים ופחות כפלסטינים.⁵³ ההסבר המרכזי לשינוי נקשר למערכות הבחירות האחרונות ולשינויים הפוליטיים. מן הצד התרבותי, ניתן לראות כי במרחב הישראלי הנוכחי יש מקום משמעותי יותר לתרבות ערבית ולסממנים זהותיים ערביים, מה שיכול לספק הסבר נוסף לתחושת השייכות הגוברת של ערביי ישראל. התרבות משקפת מגמות סותרות - הן את האיבה, הגזענות והפערים החברתיים הקשורים לערביות ו/או מזרחיות בישראל, והן ובמקביל את הכניסה של התרבות הערבית והמזרחית ללב המיינסטרים התרבותי בישראל.

פריפריה נוספת שחודרת למרכז היא זו של החרדים. לצד **שטיסל** (2013), שזכתה להצלחה עולמית, הופיעו בישראל סדרות נוספות שעסקו בחיי החרדים: **מרחק נגיעה** (2007), **קטמנדו** (2012), **שאבניקים** (2016), **"כיפת ברזל"** (2017), **אוטונומיות** (2018), **מתיר עגונות** (2020).⁵⁴ כלל הסדרות הללו ו**שטיסל** בראשן, שינו את אופן הייצוג של החרדים על המסך. בעוד שבעבר זכו החרדים לייצוגים סטראוטיפיים ושטחיים במיוחד, בסדרות החדשות הופיעו דמויות "עגולות" ומורכבות. **שטיסל**, שמתארת את החרדים כבני אדם, היא הדוגמא המובהקת לשינוי המגמה ולייצוג מורכב ואנושי יותר של קבוצת מיעוט זו בחברה הישראלית. כמו הערבים, גם החרדים נחשבים קבוצה לא אהודה ולא מוערכת בחברה הישראלית. בדו"ח הפולורליזם⁵⁵, החרדים זכו לדירוג הנמוך ביותר מבחינת תרומתם למדינה ובתקופת הקורונה התגברו המתחות וגילויי כעס ציבורי כללי כלפי החרדים. באופן כללי, אין ספק שהסדרה תרמה לחיזוק הרב תרבותיות בישראל. מעבר לחיזוק הידע והיכרות אינטימית עם החרדים, **שטיסל** ערערה

53 סלפקוב, פוקס ורוזנר, 2020

54 מלבד "כיפת ברזל" ו"מתיר עגונות", הסדרות גם שודרו והינן זמינות בחו"ל. "מתיר עגונות" נמכרה לאחרונה לרשת SBS האוסטרלית

55 סלפקוב, פוקס ורוזנר, לעיל הערה 53

את ההנחה הסמויה כי החרדים כלואים בגטאות וזקוקים לציבור החילוני שיציל אותם מעצמם. צופי הסדרה גילו (גם) קסם ויופי בעולם השמרני והסגור של החרדים.⁵⁶

חשוב להדגיש שוב כי הסדרות יותר משקפות תמורות ומגמות חברתיות, ופחות יוצרות אותן. הסדרות החרדיות (ואחרות) משפיעות ומחוללות שינויים ברמה זו או אחרת, אך בעיקר הן משמשות כמראָה לכוחות ולתהליכים החברתיים העמוקים. הסדרות החרדיות משקפות את התקרבות החרדים אל המרכז הישראלי. אלין מלכה, יוצר הסדרה **שבאבניקים** עמד על נקודה זו: "נקודת המוצא של הסדרה היא שיש חרדים שהם לא רק חרדים, אלא כאלה שנקודת הייחוס שלהם היא הישראליות. גיבורי הסדרה, "השבאבניקים", נערים חרדים צעירים, שואפים להיות חלק מן הישראליות, להיות חלק מהסיפור הישראלי ולא עוד צופים מהצד.⁵⁷ לצד מלכה, גם יוצרים אחרים, בעבר מן הפריפריה התרבותית, מתארים את המעבר פנימה, אל המרכז. יוצרים דתיים, מזרחיים, חרדים וכו', מתארים כיצד כיום יצירתם היא במוקד ההווה התרבותית הישראלית (שם). גם על פי מדד הפלורליזם של המכון ניתן לראות כי 54% מהחרדים העידו כי הם מרגישים "ישראלים אמיתיים" במידה רבה. לעומת זאת רק 8% מהחרדים לא מרגישים "ישראלים אמיתיים". עם זאת יש לזכור כי רוב הישראלים רואים את החרדים כקבוצה שהכי פחות מעורבת בחברה הישראלית, וכי משבר הקורונה "איפס" מחדש את המשואה, ומוקדם להעריך את היקפו וטיבו של השינוי שיצר.

העניין הגובר בייצוגים חרדים קשור לשיח הליברלי, לעקרון הרב-תרבותיות שקידמו, כאמור, קרנות הקולנוע. כמו כן, באופן מעט פרדוקסלי, מדובר גם בהשפעות הקשורות לעליית השיח האתנו-לאומי. כך, כפי שהעיד מלכה, שבאבניקים מספרת סיפור של כניסה למעגל הלאומי וזהות אתנית משותפת. בנוסף, על פי חרל"פ, ייצוגים של חרדים הפכו "לגיטימיים" בקרב קהלים חילוניים, בעקבות השינוי שחולל השיח הפוסט-ציוני, שתרם להתפוררות הדימוי הציוני של היהודי החדש, שהיה אנטיזה ליהודי הגלותי והדתי.⁵⁸ בכל מקרה, הסדרות "החרדיות" מוסיפות למורכבות הכללית, ומעניקות גוון רוברד נוספים לפסיפס "החברה הישראלית" שמשרטטות הסדרות.

לסיכום, בשנות האלפיים הדביקה הטלוויזיה הישראלית את הפער בינה לבין הטלוויזיה העולמית, וסדרות מקור ישראליות מעוררות כיום עניין בינלאומי. בסקירה עמדתי על השינויים הטכנולוגיים והרגולטיביים בשוק הטלוויזיה הישראלי, ובעיקר התמקדתי

Margalit 14.04.19 56

פולק, 10.3.20 57

חרל"פ, לעיל הערה 14, 48-49 58

בתיאור השינויים החברתיים והתרבותיים. השינוי התרבותי כרוך בזה החברתי, וכך הגיוון בייצוגים, המורכבות המתוארת על המסך, האלמנטים הביקורתיים והחדשנות הרעיונית והיצירתית, הקשורים לרוחה של החברה הישראלית ולאתוסים השולטים בה. המעבר מאתוס רפובליקני לאתוס ליברלי ואתנו-לאומי, אלמנטים מן החשיבה הביקורתית הפוסט-ציונית, שיח הטרואמה והקורבנות, דעיכת פרדיגמת "השגריר" ועלייתן של קבוצות פריפריה מחד גיסא ותפיסות אינדיבידואליות מאידך גיסא, הובילו לתכנים ולייצוגים חדשים בטלוויזיה. כיום הסדרות מעלות תמונה מורכבת, ומשקפות את המגמות הרווחות בחברה הישראלית, כמו גם את פניה המגוונות.

חלק שני

סדרות דרמה ישראליות: התקבלות והשפעה בצפון אמריקה ובשאר העולם

"ישראל אכן הפכה בשנים האחרונות לאחת המדינות המובילות בעולם בייצוא תכניות וסדרות טלוויזיה, עם הצלחות כמו **פאודה**, **שטיסל**, **אופוריה** ואחרות".⁵⁹

בשנת 2006 נמכרה לראשונה סדרת דרמה ישראלית - **בטיפול** - לרשת HBO האמריקאית. העיבוד האמריקאי זכה להצלחה⁶⁰ וסלל את הדרך לסדרות ישראליות נוספות, ביניהן למשל **חטופים** שעובדה להוּמלנד, אחת הסדרות המצליחות בעולם. כיום אנו נמצאים בשלב השני או בשיא תהליך העלייה וההצלחה של סדרות דרמה ישראליות בשוק הבינלאומי. בשלב זה היוצרים הישראלים לא מסתפקים במכירת זכויות הסדרות לעיבודים אמריקאים ואחרים, אלא שהסדרות הישראליות אף נמכרות ומשודרות במקורן.

בשנת 2016 רכשה נטפליקס את הסדרה **פאודה**, צעד שבישר על עליית מדרגה בהצלחת סדרות הדרמה הישראליות בעולם. כיום, סדרות ישראליות מבוקשות כסדרות מקור ומשודרות בחו"ל ללא שינוי ו/או עיבוד (למשל, **פאודה**, **שטיסל**, **טהרן**). בנוסף, נמשכת פעילות ערה בתחום העיבודים (remake) לסדרות ישראליות אחרות. סדרות כמו **תאג"ד**, **אופוריה**, **כבודו**, **להיות איתה**, **על הספקטרום** ועוד, נמכרות כתוכן רעיוני וזוכות לעיבוד אמריקאי או מקומי אחר. בעידן הנוכחי, גם סדרות כמו **חטופים** ו**בני ערובה**, שנמכרו ועובדו מחדש בשלב הראשון, משודרות בגרסה המקורית הישראלית וזוכות להצלחה. בדירוג הסדרות הזרות הטובות ביותר של ה"ניו יורק טיימס"⁶¹ למשל, זכתה חטופים במקום הראשון. לאחרונה הושקו גם שני שירותי סטרימינג שעיקרם תוכן ישראלי ויהודי והם מכוונים לקהל זר (זמינים רק בחו"ל). הראשון, *zzy*, שירות סטרימינג ישראלי שמציע רק תכנים ישראלים, כולל סדרות על החברה הישראלית והיסטוריה יהודית וישראלית. השני, *Chaiflicks*, מציע סרטים על ישראל ויהדות. שירותי הסטרימינג

59 אלדאה, 18.9.20

60 In Treatment שודרה במשך שלושה עונות וגרפה פרסים נחשבים. השחקן הראשי, גבריאל בירן, זכה בפרס גלובוס הזהב והשחקנים דיאן וויסט וגלין טורמן זכו באמי. בימים אלה בצל משבר הקורונה העולמי מצלמים בארה"ב עונה חדשה (רביעית). בעוד הפקות ענק מתקשות לעמוד במגבלות הקורונה, הפורמט הישראלי הזול שבו ברוב הפרקים שני שחקנים מצטלמים בחדר, מתאים במיוחד להגבלות הקורונה.

61 Hale ibid, 5

הינם הוכחה מסחרית נוספת להצלחת הסדרות הישראליות ולעניין הגובר בתכנים ישראלים-יהודיים בעולם.

בסעיפים הבאים נבחן את התקבלות הסדרות הישראליות בחו"ל, ננסה לעמוד על סוד הצלחתן, ונבדוק את ההשפעות השונות של הצפייה בסדרות על צופים יהודים ולא יהודים בעולם, ובעיקר בצפון אמריקה. כסיכום הדיון נבחן את התופעה במונחים של עוצמה רכה ישראלית.

התקבלות הסדרות הישראליות בקרב הצופים הזרים

המורכבות החדשה (3):

For foreign viewers, Israeli TV serves as a window into a country that is largely mysterious. The highest-profile example is Fauda. This story of an undercover Israel army unit engaged in a brutal game of cat and mouse with terrorists on the West Bank may sound cliched, but rather than taking sides or caricaturing the Israelis and Palestinians, Fauda paints a nuanced portrait of men and women locked in a cycle of perpetual conflict⁶²

For me (besides loving to hear the Hebrew) there is often a more nuanced view of Israel and Israeli culture than the stereotypical Disneyland⁶³

מה סוד ההצלחה של הסדרות הישראליות בקרב צופים זרים? כדי להשיב על השאלה ניקח צעד אחורה ונבחן שאלה אחרת: מה הם הדימויים והייצוגים של ישראל בסדרות? בטבלה להלן מוצגת רשימת הסדרות הישראליות שצינו המשתתפים בסקר.⁶⁴ ביחס לכל סדרה מפורט הדימוי המרכזי שמייצג הגיבור הישראלי.

Poer, 30.6.20 62

ראו הערה 7 63

64 הצופים התבקשו לציין סדרות ישראליות מקוריות בהן צפו בשלוש השנים האחרונות

שם הסדרה	הדימוי
שטיסל	חרדים
בשבילה גיבורים עפים	חיילים
הנערים	חרדים מזרחיים, סוכן שב"כ, ערבים ישראלים
פאודה	חיילים מסתערבים, מזרחיים- ישראליות מזרחית, זהות ערבית פלסטינית
המדרשה	סוכני מוסד
סרוגים	דתיים לאומיים, רווקים בירושלים
שבאבניקים	חרדים מזרחיים
בני ערובה	אזרחים כללי, בטחון
חטופים	חיילים
השוטר הטוב	שוטר
כפולים	סוכני מוסד
להיות איתה	אזרחים כללי, בידור

במבט חטוף נראה כי הדימוי הרוֹנֵחַ נותר כשהיה - דימוי הישראלי כאיש ביטחון, סוכן או חייל. אולם, למעשה התחוללו שני שינויים משמעותיים. ראשית, על רקע העלייה בכמות הסדרות הישראליות הזמינות בחו"ל, צופים זרים נחשפים גם לגיבורים ישראלים "לא ביטחוניסטים"⁶⁵. בנוסף, מבט מעמיק חושף עד כמה השתנתה דמותו של הגיבור הביטחוניסט, כמו גם ייצוג המציאות, וההקשר החברתי-תרבותי, במסגרתם הוא פועל. עיקר השינוי הוא במורכבות החדשה בה מתוארות הדמויות והמציאות הישראלית. מבלי להיכנס לדיון היסטורי מעמיק, נראה כי בעבר נחשפו צופים מחוץ לישראל בעיקר לגיבורים "ביטחוניסטים" שתוארו באופן פלקטי ונסובו סביב הרואיות מוחלטת או דימוי של לחימה נועזת וחסרת מעצורים.⁶⁶ כבר בסרטי הקולנוע האמריקאים המוקדמים שעסקו בישראל הובלטו ערכי הגבורה והאומץ של החלוץ הישראלי, אשר עוצב בצלם החלוץ האמריקאי. כך למשל בסרטים אמריקאים משנות ה-50 וה-60. כמו **חרב במדבר** (1949), **הטל צל ענק** (1966), **הלהטוטן** (1953) וכמו **אקסודוס** (1960) בכיכובו של

65 כך למשל בסדרות שטיסל, סרוגים, להיות איתה מהרשימה וכך בסדרות אחרות כמו שבאבניקים, רמזור או פלפלים צהובים (רשימה חלקית), שלא נזכרו בסקר, אך גם הן זמינות בחו"ל.

66 זאת בדומה לייצוגים שהוצגו בסרטים ובסדרות ישראליות. השינוי כאן חופף באופן חלקי לשינוי שהתחולל בישראל, ראו דיון בחלק א'. אולם, כמובן שבניגוד לתכנים שהוצגו בישראל, הקהל הזר צפה בסרטים אמריקאים מאת יוצרים זרים ובמספר מצומצם.

פול ניומן.⁶⁷ בהמשך עלו ייצוגים הרואיים נוספים, דמויות של חיילים ובעיקר סוכני מוסד אשר פועלים למען ובשם מדינת ישראל. בשנות ה-70 עמדה דמותו ההרואית של יוני נתניהו במוקדן של שתי דרמות טלוויזיוניות אמריקאיות **ניצחון באנטבה והפשיטה על אנטבה**.⁶⁸

מגמה זו נמשכה בשנות ה-80 וה-90 וגם כיום, בשנות האלפיים, ולמרות השינויים בייצוגיים בהם נדון כאן, בסרטים ובסדרות אמריקאיות מוסיפים לתאר דמויות ישראליות דרך דימויים סטראוטיפיים צרים של ביטחון, לחימה וחשאיות, וראו למשל בסדרות **NCIS** (2003), **הומלנד** (2011-2020), **בלק ליסט** (2013) ובסרט הקולנוע **מינכן** (2005). בשנת 2018, בתוכנית הסאטירית מי זו אמריקה?, התחפש הקומיקאי היהודי הבריטי, סשה ברון כהן, לחייל ישראלי לשעבר, בשם ערן מורד. דמותו של מורד הוצגה באופן קומי, כמעין פרודיה על דמות המאצ' הישראלי, בגלגולו על המסך האמריקאי והעולמי. כנגד שלל הדימויים הללו, שחלקם מופתיים וחלקם קריקטוריים, חושפות הסדרות הישראליות החדשות גיבורים ישראלים מורכבים, הפועלים במציאות מסובכת ומרובת ממדים. כך, גם אם הגיבורים הישראליים על המסך הם לוחמים או אנשי מערכת הביטחון (**פאודה, הנערים, בשבילה גיבורים עפים, חטופים, בני ערובה, כפולים, מוסד 101**), הסדרות רחוקות מדימוי העבר השטוחים והחלקיים.

נראה כי הצלחת הסדרות כרוכה בייצוגים המורכבים הללו. המציאות הישראלית לכשעצמה היא מסקרנת ומלאת קונפליקטים. מדינה יהודית צעירה יחסית בלב המזרח התיכון, שמתמודדת עם שלל קונפליקטים ושסעים: לאומיים, פוליטיים, דתיים, עדתיים וכלכליים. כאשר המציאות הזו מעובדת למסך באופן מקצועי ומוצגת ברגישות, תוך שמירה על אותנטיות, היא מצליחה לגעת בלב הצופים, יהיו אשר יהיו. קהל הצופים כיום מחפש סדרות דרמה מורכבות ואותנטיות. כך, ההצלחה הבינלאומית קשורה לשינויים בתחום סדרות הדרמה הישראליות כפי שהוצגו בחלק הראשון. התמקצעות התחום, העלייה של סדרות דרמה איכותיות בישראל, השינויים הפוליטיים והחברתיים שנידונו ואשר חלחלו לתרבות ואפשרו מבט מורכב יותר כלפי המציאות הישראלית על כל גווניה וצרותיה. במובן זה, הקהל הבינלאומי אינו שונה מן הקהל הישראלי וכמוהו נמשך אל המורכבות החדשה בתיווך המציאות. דימוי עבר, המציגים הרואיות מוחלטת, או צובעים את המציאות בשחור ולבן, אינם מתקבלים עוד. צופים יתקשו להזדהות עם מסרים פשטניים או מוחלטים, ולכן סרטים כמו אקסודוס, שהיו בשעתם "שוברי קופות",

67 ראו למשל אצל ויטפילד, 2000: 31-48.

68 לוי-19, 2018

איבדו מאחזיתם. כפי שניתן ללמוד משני הציטוטים לעיל, הסדרות הן חלון למציאות לא מוכרת, והן מושכות את הצופים, כאשר הן משקפות בצורה מורכבת, ניואנסית ולא קלישאתית את המציאות שמעבר לכותרות העיתונים.

מבקרים ועיתונאים שונים התייחסו לנקודה זו. דיוויד הלבפינגר כתב ב"ניו יורק טיימס" על פאודה כי הסדרה מבקשת לשקף את שני צדי המשוואה ולתאר את המציאות הכואבת כפי שלא תוארה מעולם - חוסר השלמות של הצד הישראלי מצד אחד, ובו בזמן אלמנטים אנושיים באויב הפלסטיני⁶⁹. סקוט רוקסבורו, עורך ב"הוליווד רפורטר", ציין כי בסדרות ישראליות קיימת רמת דיוק ואותנטיות שלא קיימת בסרטים הוליוודיים. לדבריו, בעוד שהפקות אמריקאיות כמו הומלנד הואשמו באסלאמופוביה, הרי שדווקא פאודה הישראלית הפגינה רמת דיוק ואמינות יוצאת דופן⁷⁰. גם יסמין שרן (Serhan), עיתונאית ממוצא פלסטיני הכותבת ב"אטלנטיק", התייחסה לאותנטיות של הסדרה. שרן ציינה את הקושי הרגשי שליווה את החלטתה לצפות בסדרה. כפי שצינו יוצרי הסדרה, אבי יששכרוף וליאור רז, מדובר בסדרה ישראלית המתווכת את המציאות מנקודת מבט ישראלית ולא פלסטינית. ועם זאת כתבה שרן, כי הסדרה מצליחה להביא גם את נקודת המבט הפלסטינית אל המסך. לדבריה, גם אם לעיתים חשה לא בנוח עם חלק מן התיאורים, היא מצאה כי פאודה מצליחה יותר מכל הסדרות והסרטים האחרים בנושא, להעמיק במציאות המורכבת של הסכסוך⁷¹.

באופן דומה ציינה רות מרגלית ב"ניו יורקר"⁷² כי שטיסל חושפת ומפרקת את ההנחות השגויות והשטחיות הרווחות ביחס לחרדים (בעיקר בישראל, אך למעשה ככלל). מרגלית וכן כותבים נוספים כמו בינארט וסקונדה (Secunda)⁷³, התייחסו לחשיבות התיאור המדויק, המעמיק לפרטי פרטים בייצוג המציאות אותה מדמה הסדרה.

גם בקבוצות הפייסבוק של הסדרות ניכרת ההתייחסות לתיאור הניואנסי והמורכב של המציאות הישראלית בסדרות. מן הדיון בקבוצות עולה בבירור הקשר בין איכותה של

Halbfinger, 22.5.18 69

כספי, 12.11.20 70

Serhan, 8.6.18 71

כפי שתיאר זאת יוצר הסדרה יונתן אינדורסקי: "המבט החילוני שמניח שחרדים חיים בגטו ורק מחכים לברוח ממנו היא פנטזיית כיבוש חילונית." Marglit, Ibid 56 72

Secunda, 2016; Bienart, 20.6.19 73

הסדרה לבין מורכבותה. הצופים מתפעלים מהכוח האמנותי לספר סיפור אנושי מורכב ולהמריא מעבר לסטריאוטיפים וקלישאות.⁷⁴

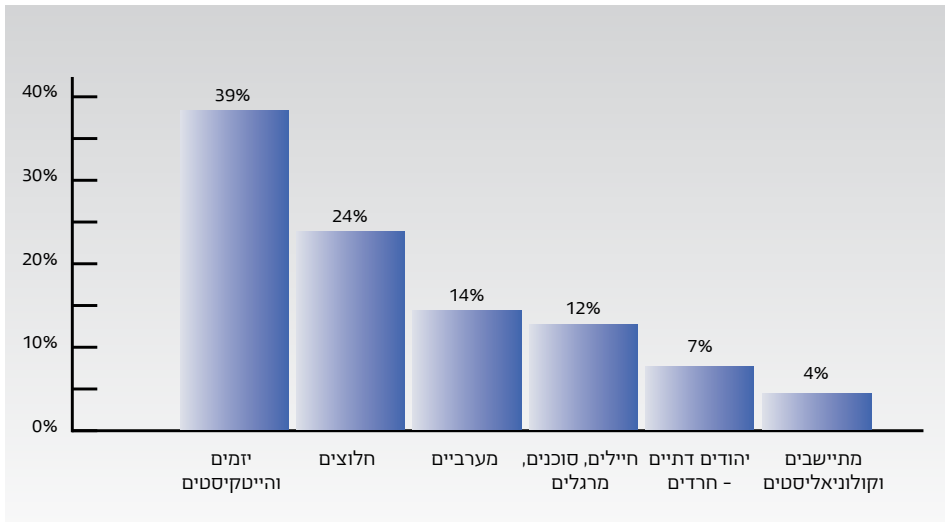
ניכר כי למציאות הישראלית ובעיקר לאופן המורכב והניואנסי בו היא מוצגת על המסך יש משקל רב בהצלחת הסדרות בחו"ל.

בסקר הצופים ביקשנו לבדוק עד כמה השינוי בייצוגים הדרמטיים חלחל אל השטח. הצגנו שישה דימויים רווחים אודות הישראלים (וכן "אחר" למי שלא הזדהה אם אף דימוי) וביקשנו מהם לבחור את הדימוי איתו הם מזדהים ביותר. בתרשים 1 להלן ניתן לראות כי רוב הצופים היהודים [39%] בסקר בחרו בדימוי הישראלי כזים ואיש היי טק. קשה לקבוע בנחרצות מה מלמדת בחירה זו. יתכן שהיא קשורה להיכרות מעמיקה עם ישראל שאכן מובילה בתחום היזמות וההייטק, יתכן שהקשר הוא תחושת גאווה יהודית. כאמור לעיל, רוב הנסקרים היהודים ביטאו קשר חזק לישראל והסדרות מחזקות את הקשר והגאווה היהודית. יתכן גם שהחשיפה לסדרות ואלמנט הלימוד הכרוך בכך (ראו בסעיף הבא - ידע ולימוד על ישראל) השפיעו על הצופים. אכן, כפי שניתן לראות בתרשים, רוב הצופים היהודים שהשתתפו בסקר צורכים מספר סדרות, ולכן נחשפים במקביל לייצוגים ודימויים מגוונים מן החיים בישראל. כך למשל ייצוגים של חרדים, דתיים-לאומיים, אנשים מערביים, מזרחים, אשכנזים, אתיופים. כל אלה מכוונים לתפיסה פחות שטחית ויותר אמינה של ישראל והישראלים. חשוב לציין כי הבחירה ביזמות מעידה על גישה כללית וחיובית כלפי ישראל. האופי היזמי הוא הניסיון להפיק תוצאה חיובית מהקושי, ולא דווקא הקמת סטארט-אפ זה או אחר. בכל מקרה, וכפי שניתן לראות בתרשים 1 להלן, הדימוי (והסטראוטיפ) של הישראלי כאיש ביטחון אכן נשחק.

מכיוון אחר, ניתן לקשור את הבחירה בדימוי הזים לדברי אלון ארניה, ישראלי לשעבר, וכיום מפיק נחשב בלב תעשיית הסדרות האמריקאית. על פי ארניה, הצלחת הסדרות מייצגת את האופי היזמי הישראלי. לדבריו, הסדרות מייצגות את היזמות הישראלית, ואת הרצון הישראלי לפרוץ גבולות ולהצליח בקנה מידה בינלאומי.

74 ראו למשל בקבוצה של מעריצי פאודה פוסטים מתאריכים 7.11.18, 19.6.18, 18.7.18, 26.3.19 וראו גם לעיל הערה 71 וביחס לחרדים ראו למשל בקבוצה "שטיסל" - בואו נדבר על זה" פוסטים מתאריכים 21.1.19, 23.6.20, 24.1.20 ועוד ועוד.

תרשים 1: דימוי הישראלי בעיני צופים יהודים בסדרות

השפעת הסדרות הישראליות על הצופים הזרים

לימוד על ישראל

"בסופו של דבר, אני חושב שזה מתחלק בין אנשים שרואים ב'**פאודה**' סדרת אקשן ומתח, ובין כאלה שמקבלים את זה כמו סרט דוקומנטרי על הסכסוך."⁷⁵

הסדרות הישראליות משפיעות על רמת הידע שיש לצופים על ישראל. המציאות הישראלית על גווני גווניה נחשפת בפני הצופים בסדרות. צופי **פאודה** נקלעים ללב ליבו של הסכסוך המדמם בין הישראלים לפלסטינים. צופי **שטיסל** מתוודעים לשכונת גאולה החרדית ולומדים על חיי החרדים בישראל. סדרות נוספות חושפות היבטים אחרים ואט אט מורכב פסיפס של החברה הישראלית. בנוסף, צופים רבים מנהלים ברשתות החברתיות דיונים על הסדרות. חלק מהדיונים עוסקים בפרטי העלילה ובפרשנות לסצנות, וחלק גולשים לשאלות כלליות ורחבות אודות המציאות הישראלית, החברה והפוליטיקה.

בקבוצת הפייסבוק של **פאודה** כתב משתתף מארה"ב כי בזכות הסדרה פגש לראשונה בחייו ישראלים ופלסטינים ולמד אודות הסכסוך ביניהם. משתתפת אחרת ציינה כי למדה

75 י.הב, 31.12.19 - מדברי רותם שמיר במאי פאודה בראיון

רבות על הסכסוך הישראלי-פלסטיני, ואחרת כתבה כי באמצעות הצפייה היא חווה את ישראל ואת החיים בה ובמזרח התיכון. משתתפים אחרים הדגישו את רצונם לבקר בישראל וללמוד עליה עוד. אחרים שיתפו כי ביקרו בישראל, סיפרו עד כמה הביקור תרם להבנת ישראל בכלל והסדרה בפרט, והיו גם מי שחיפשו אחר אתרי צילום של הסדרות במהלך השהות כאן⁷⁶. הדברים שלהלן נכתבו על ידי צופה לא יהודי בסדרה **סרוגים**:

"As an American, gentile (goy?), non-Hebrew speaking black person, I appreciate *Srugim* for giving me a window into a culture I would not otherwise have experienced... I appreciate *Srugim* because I got to see multi-faceted dati leumi going about daily life in Jerusalem. A plane ticket from MSP [Minneapolis] to TLV is 1900\$, so my subtitled DVD is the only place I would have been able to experience this world. On one level, I watched the acting and stories as entertainment, but I also watched as education on Israeli life, religion and pop culture. I mean, I know it's a TV show not a documentary, but still..."⁷⁷

סרוגים היא אמנם סדרה ישנה יחסית - היא שודרה בישראל בשנים 2008-2012⁷⁸ והופצה בארה"ב החל מ-2014. אולם הסדרה זמינה גם כיום ("אמזון פריים" ו"בהולו") וממשיכה לזכות בפופולריות רבה. בקבוצות הפייסבוק השונות שנזכרות במחקר מרבים להמליץ עליה כאחת הסדרות הישראליות הטובות הזמינות. הסדרה מתארת את קורותיהם של חבורת צעירים וצעירות מן המגזר הדתי-לאומי, המתגוררים בשכונת קטמון בירושלים, באזור המכונה "הביצה" בשל הריכוז הגבוה של רווקים דתיים שבו. "הביצה" יוצרת עבור צעירים אלו מעין קהילה אלטרנטיבית אל מול המסגרת המשפחתית שטרם הקימו.⁷⁹ הסדרה עוררה עניין בקרב צופים יהודים בארה"ב, אבל למרבה ההפתעה זכתה להצלחה גם בקרב צופים לא יהודים בעלי ידע מועט על ישראל ועל הצינונות הדתית-הלאומית.⁸⁰

קבוצות הפייסבוק של מעריצי הסדרות מדגימות תהליכי רכישת ידע נוסח **חוכמת ההמונים**. באחד הדיונים בקבוצת המעריצים של **פאודה** התעורר דיון סוער אודות הקושי והדרכים להבחין בין השפות עברית וערבית. המגיבים התייחסו הן להיבט הרגשי

76 ראו למשל בקבוצה של מעריצי פאודה פוסטים מתאריכים 4.2.20, 26.3.19, 5.7.18

Weiss, 2016 77

78 שודרה לראשונה בערוץ yes stars ישראלי ב yes וב-2009 שודרה העונה הראשונה גם בערוץ 2. העונה השנייה של הסדרה שודרה ב-2010 בערוץ yes ולאחר מכן גם בערוץ 10

79 בורג, 2015

Weiss, Ibid 77 80

- התחושה שמעוררת כל שפה, והן לזה המדעי - מקור השפות, ההבדלים האטימולוגיים ביניהם וכו'. בקבוצת **שטיסל** עלו שאלות שונות אודות אורח החיים החרדי. משתתפת לא יהודייה שאלה מה משמעותן של המודעות הרבות ברחוב החרדי? זכתה להסבר אודות ה"פסקוויילים" המקשטים את רחובות בני ברק, גאולה ומאה שערים.⁸¹

בדוגמא הבאה יש מן האנקדוטה, אך היא גם משקפת היטב את אלמנט "חוכמת ההמונים" שקיים בקבוצות. משתתפת בקבוצה "שטיסל, בואו נדבר על זה", תהתה אם ישראלים נוהגים להרבות בשתיית תה, מאחר שכמעט בכל סצנה בסדרה **שטיסל**, בני המשפחה יושבים ושותים תה. הדיון שהתפתח כלל לא פחות מ-329 תגובות (ועוד 75 אייקונים שמביעים רגש)⁸². התגובות (הרבות!) היו מגוונות. מישהי סיפרה כי כשגרה בישראל נהגה לשתות הרבה תה, אחר הגיב כי בסדרה **סרוגים** מרבים דווקא בשתיית קפה... שלישית ציינה כי סבא שלה, יהודי שהגיע ממזרח אירופה, הרבה לשתות תה חם, וכי היא מניחה שהסדרה מכוונת לשורשים היהודיים המזרח-אירופיים שהשתמרו בקהילה החרדית בישראל. צופה אחרת כתבה שמלבד האמריקאים שנוהגים לשתות תה קר, כמעט בכל התרבויות אוהבים לשתות תה חם. שיעור היסטוריה קצר ניתן באחת התשובות שהרחיבה על "ויסוצקי", חברת התה הישראלית שהוקמה במאה ה-19 על ידי הפילנתרופ היהודי-רוסי זאב ויסוצקי, ובמהלך השנים עברה לישראל, וכן עמדה על השפעות ספרדיות וטורקיות בקרב משפחות ירושלמיות ותיקות שחיות מזה דורות בירושלים (למרות שהן ממוצא אשכנזי). היו שהגיבו תגובות שקשורות לרגש/ הומור, כגון - גם אני שותה תה חם כל יום, או להיבט היצירתי והאסתטי - האווירה בסדרה וכו'. לענייננו, קשת התגובות מדגימה את ההיבטים המגוונים של הדיון הקבוצתי, דיון שיש בו ערבוב בולט בין "גבוה, ל"נמוך", בהתאם למדיום, יש בו ערבוב בין אלמנטים חברתיים, רגשיים, פואטיים, וכן בולט בו הריבוי והגיוון של משתתפי הקבוצה, יהודים ולא יהודים, אוהדי הסדרה מכל רחבי העולם. בכל מקרה, עיקר הדיון נסוב על הסדרה ועל ישראל, יהודים ויהדות.

בדיון אחר, שנערך בזמן משבר הקורונה, היתה התייחסות להתפרצות הקורונה בשכונות החרדיות בישראל. אחת הצופות העלתה סרטון חדשות מערוץ 12, בו נראו חרדים בשכונת מאה שערים המתנגדים לשוטרים באלימות ובקריאות נגאי קשות. בתגובות ובדיון שהתפתח, היה מי שידע להסביר כי הסרטון צולם במאה שערים, בעוד שמשפחת **שטיסל** גרה בשכונת גאולה. בתוך כך ניתן הסבר מפורט (ומרשים) אודות סוגי הקהילות החרדיות

81 ראו למשל בקבוצה "שטיסל - בואו נדבר על זה" בתאריך 3.4.19, 7.7.19, 26.6.20, 3.5.20

82 שם, 20.7.20

בישראל וההבדל בין שתי השכונות החרדיות האמורות. ככלל, מן הדיונים השונים עולה כי הקבוצות הטרוגניות מאד ביחס לרמת הידע על ישראל והן מהוות כר לשיתוף פעולה בין הצופים השונים, אשר חולקים ידע וזמן "לימוד" משותף. הקבוצה היא פלטפורמה שעיקרה עניין בסדרה, אך היא גם מקור להרחבת הידע הכללי אודות ישראל.

ביחס ל**פאודה** חשוב לציין כי לסדרה צופים רבים ממדינות ערביות. יתר על כן, לפי רשימות ה *Top Ten* של נטפליקס בחודש הרמדאן 2020, **פאודה** היתה במקום הראשון בצפייה בלבנון, בשלישי באיחוד האמירויות, ובשישי בירדן. על רקע הסכמי

השלום עם בחריין ומדינות האמירויות, חשוב לציין כי בקבוצות פעילים צופים ממדינות אלה, ובמובן זה, ההיכרות, הלימוד והקשר (התרבותי) עם ישראל נולד (גם) על מסך הטלוויזיה.

facebook

"I'm a Norwegian Christian, and watching *Shtisel* makes me long for my childhood in Geula".

13.7.19, "Shtisel" – Let's Talk About It

לימוד יהודי ולימוד על יהודים

"I have loved Shtisel and learning so much about the Jewish religion. I was fascinated to see that Jewish people read and write from right to left and it looked as though reading a book or document, they start from the back....".⁸³

"Any one here had a discussion about the grandmother saying to giti about how to get rid of the ego , by asking for nails in a Pharmacy?"

"This is part of the "*Mussar*" movement that was started in Eastern Europe by Yisroel Salanter in the 1800s. Several schools of thought emerged from this one being that students had to remain humble and engage in activities that promoted humility.⁸⁴..."

83 מתוך הקבוצה "שטיסל בואו נדבר על זה" תגובה בתאריך 28.6.20

84 שם, 16.8.20 וגם 28.4.19

מעבר ללימוד על ישראל מציעות הסדרות לימוד יהודי ולימוד סוציולוגי תרבותי על

יהודים/ יהדות. לימוד יהודי ניתן להגדיר כקריאה ודרשנות במקורות ובטקסטים יהודיים מארון הספרים היהודי. הסדרות מציעות וריאציה של לימוד שכזה, כאשר הן מעלות סוגיות הלכתיות או מוסריות בעלות הקשר יהודי. כך, למשל, העיסוק בעקרונות הלכתית, בטבילת רווקות ובהומוסקסואלית בסדרה **סרוגים**, או החזרה על עיקרי תנועת המוסר, כמו בציטוט לעיל, המתייחס לפרק שבו מלכה **שטיסל** לימדה את גיטי ענווה בעזרת סיפור מוסר מאת הרב ישראל סלנט, אבי תנועת המוסר. הרב הפציר בתלמידיו ללכת לבית מרקחת ולבקש מהמוכר מסמרים, בכדי ללמוד מידה של צניעות וענווה. ככלל, הדמויות ב**שטיסל** נקרעות בין התקנות ההלכתיות המחמירות ואורח החיים השמרני של הקהילה לבין מאווי ליבן. עקיבא, השואף להיות אמן, בעוד אביו דורש ממנו למצוא שידוך; אחיו, החולם להיות זמר ונאלץ להסתפק בקריירה בינונית של תלמיד חכם בכולל, ומלכה **שטיסל**, שחברתה בבית האבות היא חולה סופנית המבקשת להתאבד בעזרת כדורי שינה ודורשת את עזרתה. הדילמות השונות, אשר מערבבות בין סוגיות אוניברסליות ואנושיות מזה ושאלות הלכתיות ופרטיקולריות יהודיות מזה, הן עיקרה של הסדרה.

במקביל, הסדרות הן בוודאי מקור ללימוד תרבותי-סוציולוגי על יהודים ויהדות, כאשר הצופים נחשפים למסורת היהודית ולקבוצות השתייכות דתיות שונות. באמצעות צפייה ב**שטיסל** ניתן ללמוד על החברה החרדית ועל צורת החיים הקהילתית הייחודית לה: המתח בין אורח החיים השמרני לבין המודרניות, חדירתה של הטכנולוגיה לחיי הקהילה החרדית, המשפחה הפטריארכלית ועוד ועוד. ככלל, סדרות שונות עוסקות בקבוצות דתיות שונות: **שטיסל** - חרדים (גאולה), **סרוגים** - דתיים-לאומיים, **שאבבניקים והנערים** - חרד"לים, **נפאל** - חסידיים, חב"ד. מעבר לסדרות כ"טקסט" הלימודי הראשוני, משמשות קבוצות הפייסבוק כפלטפורמה לימודית. מאפיין בולט בדיונים בקבוצות **שטיסל** השונות הוא ההסברים על מנהגים יהודיים שונים. צופים יהודים שאין להם ידע יהודי מספק בתחום או צופים לא יהודים שואלים שאלות כמו מדוע הנשים חובשות פאה? מהו קוד הלבוש החרדי ומה הסיבות לו? למה בני הזוג ישנים במיטות נפרדות? למה מכסים את השיש בפלסטיק? ועוד.⁸⁵

השאלות והתשובות המפורטות מלמדות על פעולת לימוד יהודית, צינור להעברת ידע על היבטים ומנהגים שונים מן המסורת היהודית. חשוב לציין כי המונח **לימוד** מתקשר

85 ראו למשל פוסטים בקבוצה "**שטיסל**" - בואו נדבר על זה" מתאריכים 8.4.20 וכן 15.6.21

היטב לסדרה **שטיסל**, שיוצרה הקפידו רבות על האותנטיות והנאמנות לאורח החיים החרדי ומאפייניו. מלבד הידע של יוצרי הסדרה, אורי אלון ויונתן אינדורסקי (אינדורסקי גדל והתחנך בקהילה החרדית בירושלים) הצטרפו לצוות המקצועי "משגיחים" חרדים. ה"משגיחים" הנחו את השחקנים, לימדו ו"השגיחו", ודאגו לבדוק כל פרט ופרט בתסריט ובמשחק. כך הסדרה מקפידה על "קלה כחמורה", ואכן מהווה מקור מהימן ללימוד יהודי.

facebook

Someone in the group forwarded me Shtisel classes, taught on Zoom by Rabbi Nissan Antine, an orthodox Rabbi from Potomac, Maryland.

14.5.21 "Shtisel" –
Let's Talk About It

גם בסדרה **המורדת**, שיש לה קבוצת פייסבוק משלה, ורבים בקבוצה של **שטיסל** מתייחסים אליה, מתרחשת פעולת לימוד יהודית דומה. **המורדת** איננה הפקה ישראלית, והיא אף זכתה לכינוי, "ההפקה הראשונה של נטפליקס ביידיש". גם אוהדי המיני-דרמה **המורדת** ייסדו קבוצה בפייסבוק, ובקבוצות השונות של **שטיסל** דנו רבות בסדרה זו, ונשלחו לינקים להצטרפות לקבוצה החדשה. בתפקיד הראשי בסדרה מככבת שירה האס, אשר משחקת גם ב**שטיסל**, ולצידה שחקנים ישראלים נוספים. הסדרה עוררה דיונים רבים סביב שאלת האותנטיות בהצגת חסידות סאטמר, חסידות קיצונית במיוחד גם ביחס לזרמים וקבוצות חרדיות אחרות. היו שטענו

שהסדרה אינה מציגה בצורה מהימנה את הנעשה בחסידות זו, והיא חוטאת לאמת. הצופה ההדיוט אינו יכול להבין את הניואנסים או לדעת מתי הסדרה מייצרת דרמה על חשבון אותנטיות. במקרה של חסידות סאטמר, שהינה חסידות קטנה יחסית, גם צופים ישראלים ויהודים שאינם נמנים על החסידות עלולים ללכת שולל. הביקורת הזו מדגימה פן נוסף - הקושי שבחווית הלימוד היהודי באמצעות הסדרות. מאידך גיסא, ועל רקע הדיונים הרחבים בנושא בקבוצות ובתקשורת ככלל, נראה כי בעידן המידע והרשתות, קל להבהיר "טעויות" או לדון ב"אמת" וללמוד על המנהגים היהודים השונים. הקבוצות מספקות מרחב דמוקרטי במובן החיובי והשלילי כאחד, ולכן גם כאשר יש תוכן פוגעני או "פייק ניוז", הבמה נותרת פתוחה לתגובות ולמענה שכנגד. בנוסף, ישנם מנהלי קבוצה אשר מנהלים את הדיון ומפקחים על התכנים ועל אופני השיח. בעיקרו של דבר, הסדרות

הן אכן פלטפורמות לדיון, "טקסט" יהודי שמוצג לראווה, ומכאן, בהתאם למסורת הדרשנית היהודית, נפתח דיון מרחיב הכולל ידע, פולמוס, פרשנות ועוד. עצם העובדה שהדיון מתבסס על טקסט טלוויזיוני, מתנהל ברשת החברתית ורבים ממשתתפיו כלל אינם יהודים, ממחישה את האלמנט המודרני והעכשווי שבלימוד היהודי הזה.

קשר לישראל

" היהודים האמריקאים הם האיפא"ק של הסדרה, הם שרופים עליה באופן בלתי מעורער, הם המעריצים הכבדים. כשאנחנו נוסעים לחו"ל, הם תמיד יבואו כדי לשמוע ולדבר".⁸⁶

צפייה בסדרות ישראליות מחזקת את הקשר של יהודים אמריקאים לישראל. הפרמטר "קשר לישראל" פירושו בעיקר חיבור רגשי לישראל. ישראל נתפסת כמרכיב בזהות היהודית,⁸⁷ ולכן **יהודים אמריקאים** זהו פרמטר מרכזי וחשוב. עבור צופים לא יהודים,⁸⁸ הפרמטר מעורפל ופחות מובן מאליו. לכן, הדיון להלן על **עוצמת הקשר לישראל** יתייחס לצופים היהודים בלבד.

הציטוט לעיל בדבר התייצבותם של צופים יהודים באירועים בחו"ל, "כדי לשמוע ולדבר" כדברי שמיר והגדרתם כ"איפא"ק" של הסדרה, ממחיש כי הצפייה בסדרות עבור צופים מסוימים איננה רק חוויה בידורית טלוויזיונית, אלא אמצעי לקשר עם ישראל. ואכן, בתרשים 2 להלן ניתן לראות כי הצפייה בסדרות מחזקת את הקשר של הצופים היהודים לישראל.

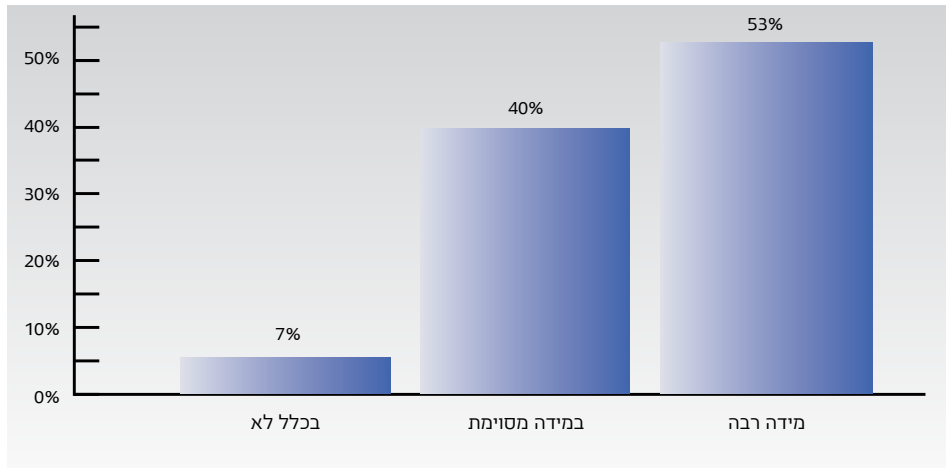
86 י"ה, 31.12.19 - מדברי רותם שמיר במאי **פאודה** בראיון

87 .Cohen, 2011; Wertheimer, 2011; Pew, 2013: ch.5-6

88 עבור אמריקאים לא יהודים יתכן גם קשר רגשי דתי הקשור לקדושה של ישראל בנצרות, בעיקר אוונגליסטים, אולם לא נתייחס לכך כאן

תרשים 2: השפעת הצפייה בסדרות טלוויזיה ישראליות על תחושת הקשר

לישראל (צופים יהודים בלבד)

מתרשים זה מתברר כי **לצפייה בסדרות הישראליות יש אפקט רגשי חיובי משמעותי**. רוב המשיבים היהודים (53 אחוז) השיבו שצפייה בסדרה חיזקה במידה רבה את הקשר שלהם לישראל. 40 אחוז השיבו שהצפייה חיזקה במידה מסוימת, ורק 7 אחוז השיבו שלצפייה לא היתה כל השפעה על הקשר שלהם לישראל. **משמע, הצפייה משפיעה ומחזקת קשר לישראל במידה גבוהה או במידה מסוימת בקרב רוב מוחלט של הצופים היהודים האמריקאים שהשתתפו בסקר.**

כאמור בחלק המתודולוגי, מדגם הצופים בסדרות איננו מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית האמריקאית. רוב הצופים היהודים שהשתתפו בסקר הם בעלי קשר חזק לישראל ובעלי זהות יהודית חזקה. רק מיעוט מבין הנסקרים מייצג קבוצות יהודיות שאינן מחוברות לישראל או ליהדות. לפיכך רוב הממצאים מלמדים בוודאות על קבוצות יהודיות מחוברות לישראל וליהדות, בעוד שלגבי הקבוצות האחרות (לא מחוברים), הוודאות פוחתת. עם זאת, השוואה בין הקבוצות נותנת אוריינטציה כללית ראשונית לכיווני ההשפעה של הצפייה בקרב הקבוצות היהודיות השונות. חשוב לחדד כי מדובר בכיוון ראשוני, וכי על מנת לתקף את המסקנות על קבוצות המיעוט בסקר, נדרש מחקר נוסף שיתמקד בקבוצות יהודיות בעלות קשר חלש יותר לישראל ולזהותם היהודית.

תרשים 3 להלן מתייחס גם כן לשאלת השפעת הצפייה בסדרות הישראליות על הקשר לישראל, אולם כאן מוצגת השוואה בין צופים יהודים אמריקאים שדאגה לישראל חשובה להם (מוצגים בצבע אדום) לבין צופים יהודים אמריקאים שדאגה לישראל אינה חשובה

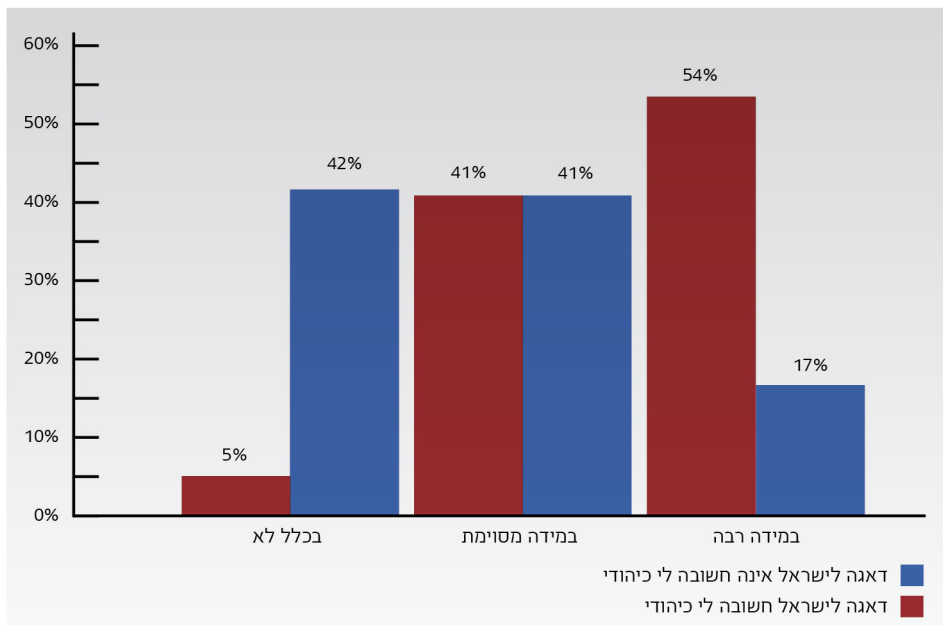
להם (כחול). ניתן לראות כי בעוד שעבור הקבוצה בעלת הקשר החזק לישראל (על פי רמת הדאגה), השפעת הסדרות על חיזוק הקשר היא מובהקת, הרי שבקרב הקבוצה בעלת הקשר החלש לישראל, הנתון פחות מובהק. מצד אחד, רוב בקבוצה - 58% העידו שהצפייה חיזקה את הקשר שלהם לישראל במידה רבה או מסוימת, אולם עדיין 42%, מיעוט משמעותי, השיבו כי הצפייה לא השפיעה בכיוון של חיזוק הקשר שלהם לישראל. בנוסף, הפערים בין שתי הקבוצות מדגימים שוב כי עבור יהודים שדאגה לישראל חשובה להם, לצפייה בסדרות השפעה רבה ומובהקת יותר לחיזוק הקשר שלהם לישראל. מכאן ניתן להוסיף ולחדד כי צפייה בסדרות מחזקת את הקשר לישראל בקרב רוב הצופים היהודים האמריקאים, ועם זאת היא משפיעה יותר על יהודים בעלי קשר חזק לישראל מלכתחילה.

השוואה נוספת, בתרשים 4 להלן, מתייחסת למידת הידע וההיכרות ביחס לישראל. התרשים בוחן את שאלת ההשפעה של הצפייה על חיזוק הקשר לישראל בקרב שתי קבוצות יהודיות - אחת של יהודים בעלי רמת היכרות גבוהה עם ישראל, והשנייה של יהודים בעלי רמת היכרות נמוכה עם ישראל. ניתן לראות כי בקרב צופים בעלי רמת היכרות משמעותית (גבוהה) עם ישראל, נשמרת השפעה חיובית מובהקת של הצפייה לחיזוק הקשר עם ישראל. אולם למעשה גם בקרב הקבוצה שרמת היכרותה עם ישראל נמוכה, הצפייה משפיעה באופן מובהק לחיזוק הקשר עם ישראל. יש לשים לב כי ההשפעה במידה מסוימת לחיזוק הקשר לישראל בעקבות הצפייה, אף היתה גבוהה יותר בקרב מי שאינו מכיר את ישראל, מאשר בקרב מי שמכיר אותה.

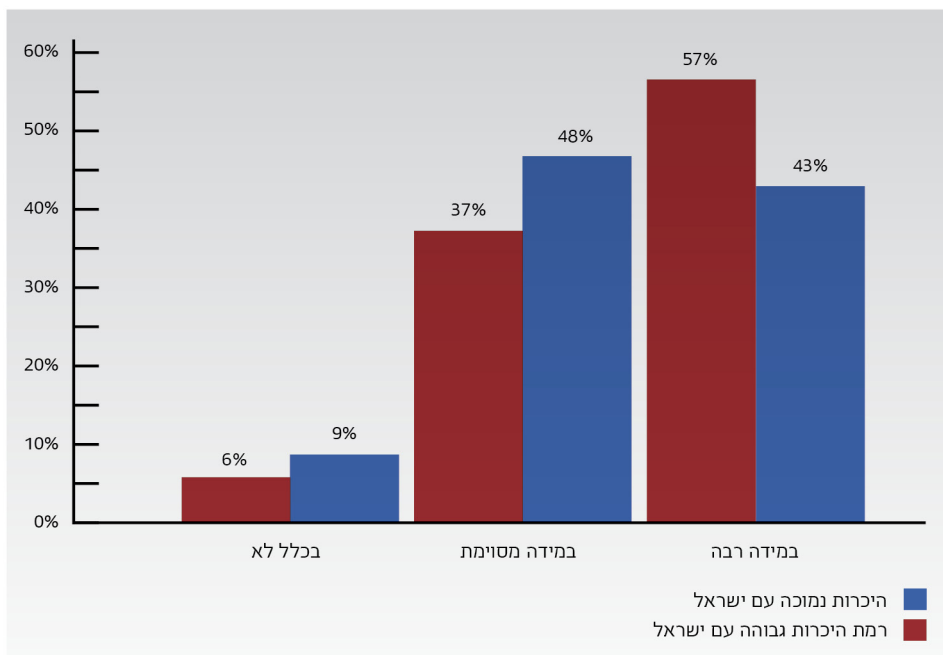
יתר על כן, כאשר משווים בין שני הגרפים (3 ו-4), עולה כי השפעת הצפייה לחיזוק הקשר לישראל ניכרת ומשמעותית יותר בקרב מי שאינו מכיר את ישראל, וניכרת ומשמעותית פחות בקרב מי שלא מביע דאגה לישראל.

לסיכום, נראה כי הסדרות משפיעות על הקבוצות השונות לפי מדרג ברור. בראש ובראשונה, בעלי הקשר החזק לישראל - "היכרות ודאגה", אחריהם (בהפרש קל) - מי שאינם מכירים את ישראל, ולבסוף, קיימת השפעה חיובית, אך היא מתונה ביחס להשפעה בקרב שתי הקבוצות הראשונות, על יהודים שאינם מביעים דאגה לישראל.

תרשים 3: השפעת הצפייה בסדרות טלוויזיה ישראליות על תחושת הקשר לישראל (על פי רמת דאגה, צופים יהודים בלבד)

תרשים 4: השפעת הצפייה בסדרות טלוויזיה ישראליות על תחושת הקשר לישראל (על פי רמת היכרות, צופים יהודים בלבד)

עמדה כלפי ישראל בקרב צופים יהודים

בנוסף לבחינת השפעת הצפייה על **קשר לישראל**, נבחנה בסקר גם השפעת הצפייה על **העמדה כלפי ישראל**. קשר מתייחס למידת החיבור והזיקה לישראל, בעיקר תחושת קירבה, חיבור ודאגה כלפי מדינת ישראל. קשר עשוי לכלול בתוכו גם אלמנט שכלתני, אך מדובר לכל היותר בשילוב, ולכל הפחות ובעיקר באלמנט הרגשי. **עמדה**, לעומת קשר, אינה כוללת פן רגשי ביחס לישראל. עמדה היא אפוא התייחסות שכלתנית למדינת ישראל. היא עשויה להביע עמדה פוליטית או אידיאולוגית, ולרוב היא מבטאת הסכמה או אי-הסכמה עם עקרונותיה, דרכיה והתנהלותה של מדינת ישראל (הממשל הישראלי).

ביחס לצופים היהודים מצאנו כי רוב הצופים (58%), לא שינו את עמדתם על מדינת ישראל בעקבות הצפייה, ממצא שמלמד כי עיקר ההשפעה של הצפייה בסדרות היא רגשית - קשר לישראל, ופחות שכלתנית, פוליטית או אידיאולוגית - עמדה כלפי ישראל. עם זאת, ישנה גם קבוצה משמעותית (41%) של צופים יהודים ששינו את עמדתם לחיוב. בכל מקרה, הצפייה בסדרות אינה משפיעה לרעה על העמדה כלפי מדינת ישראל. כמו כן, עיקר ההשפעה היא רגשית (קשר) לישראל, ולא שכלתנית (עמדה).

בתרשימים 5, 6 להלן, נִבְחַנּוּ את השפעת הצפייה על העמדה בקרב אותן קבוצות יהודיות שאליהן התייחסנו לעיל (תרשים 5: בקרב מי

שמביע דאגה ומי שאינו מביע דאגה, תרשים 6: בעלי רמת היכרות גבוהה ונמוכה עם ישראל). בתרשים 5 ניתן לראות כי בעוד שרוב בשתי הקבוצות היהודיות ציין כי הצפייה לא שינתה את עמדתו על ישראל, מי שבכל זאת שינו את עמדתם לחיוב היו ברובם מי

ההשוואה בין התרשימים

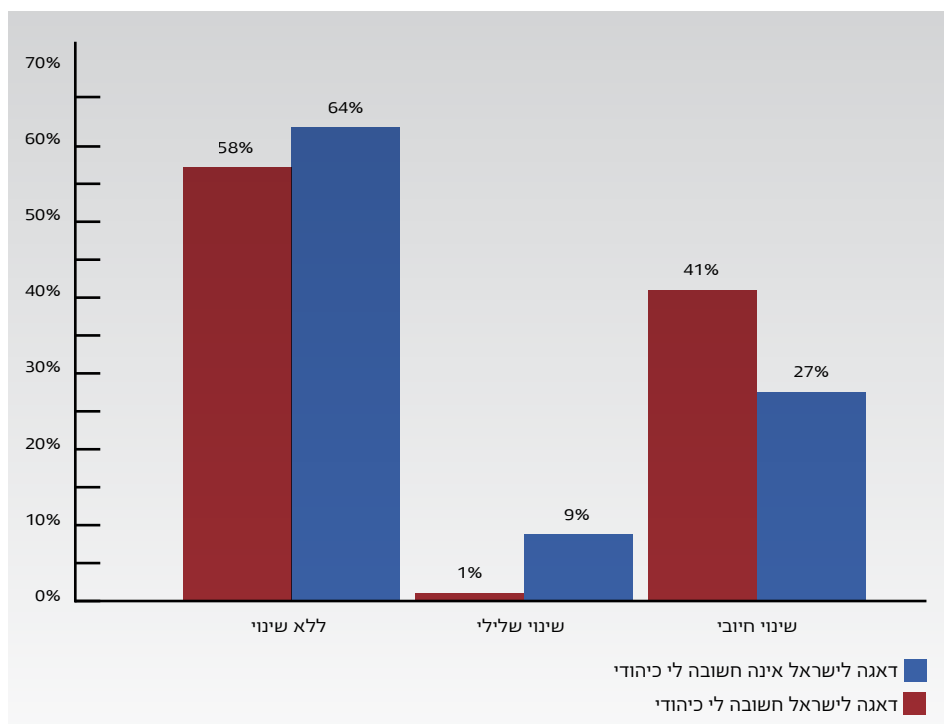
מדגישה כי:

- עמדה קשה יותר לשינוי מאשר קשר.
- ככלל, קשר לישראל הינו פרמטר ההשפעה המרכזי הקשור לצפייה בסדרות.
- הצפייה לרוב אינה משפיעה לרעה על העמדה.
- ניכר כי בקרב חסרי ההיכרות עם ישראל, השפעת הצפייה על העמדה משמעותית יותר מאשר בקרב בעלי ההיכרות עם ישראל.
- בקרב מי שאינם מביעים דאגה לישראל לרוב העמדה כלפי ישראל אינה משתנה כלל בעקבות הצפייה.

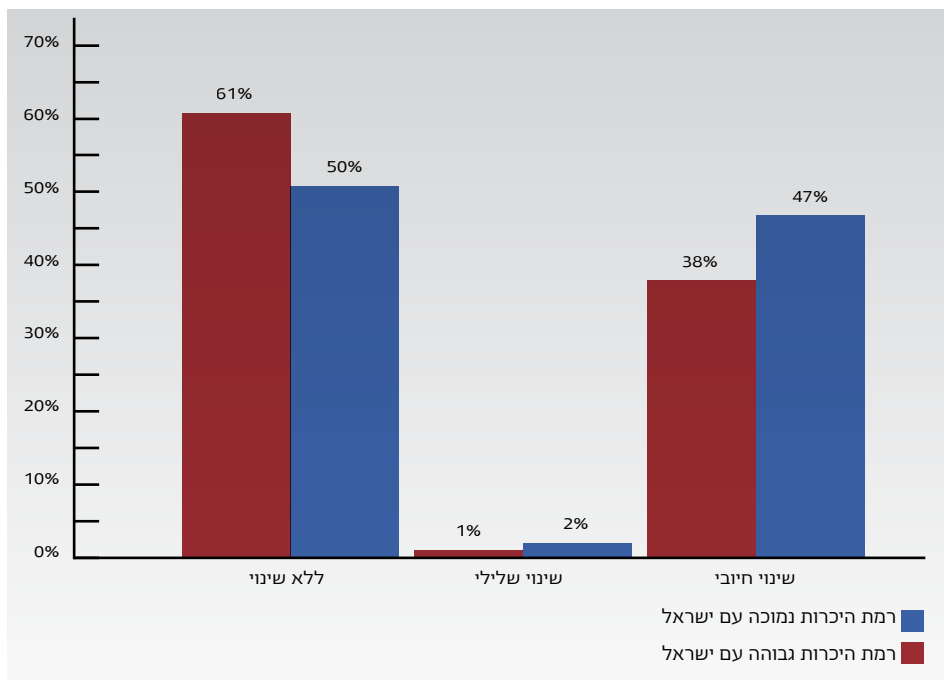
שהביעו דאגה לישראל (41%) לעומת (27%) בלבד מבין מי שלא הביעו דאגה לישראל. אולם, בעיקר מעניין לראות בתרשים 6 כי בקרב חסרי ההיכרות עם ישראל, ההשפעה החיובית על העמדה בעקבות הצפייה, היתה גבוהה יותר מאשר בקרב בעלי ההיכרות עם ישראל (47% לעומת 38%). משמע, דווקא מי שאינם מכירים את ישראל הם הכי ברי השפעה (לחיוב).

בכל מקרה, התרשימים מאשרים כי מבין שתי הקבוצות: חסרי ההיכרות עם ישראל לעומת מי שאינם דואגים לישראל, הקבוצה הנוחה יותר להשפעה היא זו של יהודים שהיכרותם עם ישראל נמוכה. בקרב קבוצה זו קל יותר להשפיע לחיוב על העמדה ועל הקשר עם ישראל, מאשר בקרב מי שאינם מביעים דאגה לישראל, וכפי הנראה הם ביקורתיים כלפי מדינת ישראל, מה שמסביר את הקושי לשנות את עמדתם כלפי ישראל.

תרשים 5: השפעת הצפייה בסדרות טלוויזיה ישראליות על העמדה כלפי ישראל (על פי רמת דאגה, צופים יהודים בלבד)

תרשים 6: הצפייה בסדרות טלוויזיה ישראליות על העמדה כלפי ישראל (על פי רמת היכרות, צופים יהודים בלבד)

הנתונים על ההשפעה החיובית שיש לצפייה בסדרות, בעיקר על הקשר לישראל ובמידה פחותה אף על העמדה, הינם רבי חשיבות. עיקר החשיבות עולה בהקשר של תזת ההתרחקות/ התנתקות של יהודי ארה"ב מישראל. נראה כי הסדרות והצפייה בהן עשויות לשמש, לצד אמצעים נוספים, כאלמנט חיובי כנגד מגמות של התנתקות והתרחקות מישראל. אמנם ניכר כי הצפייה מחזקת לרוב את "המחוזקים", מי שממילא מחוברים לישראל, והסדרות הן מבחינתם ערוץ נוסף לביסוס הקשר. אך, מצד שני, מחקרים⁸⁹ מראים כי קבוצה יהודית זו מידלדלת בשנים האחרונות - "האמצע המתכווץ" - ויש חשיבות רבה לחיזוקה ושימורה. "התכווצות האמצע היהודי" מתבטאת בנדידת המרכז "החזק" של יהודים "מחוברים" אל הקצוות, האורתודוקסי מזה והמתבולל מזה. הסדרות יכולות להצטרף אל "סל" אמצעי המדיניות המכוון לשימור זהותו של האמצע.

בנוסף על כך עולה כי לסדרות נודעת השפעה משמעותית גם על יהודים שאין להם חיבור משמעותי לישראל, יהודים שדאגה לישראל אינה מרכיב חשוב בהותם היהודית, ובעיקר יהודים שאינם מכירים את ישראל. אמנם הממצאים עבור קבוצות יהודיות אלה

הם בעיקר בגדר כיוון ראשוני, אך אוריינטציה ראשונית זו מעודדת מחקר נוסף. השפעה על קבוצות יהודיות אלה, אשר מתרחקות ומתנתקות מישראל ומהיהדות, היא חשובה וראוי להעמיק עוד באשר להיקף וטיב ההשפעה של הסדרות.

עמדה כלפי ישראל בקרב צופים לא יהודים:

עמדה כלפי ישראל קשורה גם ללא יהודים. כאמור, בסקר נכלל מדגם קטן מאד של צופים לא יהודים, אך ככיוון ראשוני ניתן לזהות כי הצופים הלא יהודים מתחלקים בין השפעה חיובית על העמדה (49%) לבין אי-השפעה על העמדה (50%). גם עבורם, הצפייה בסדרות אינה מובילה לעמדה שלילית. נתון זה דומה לנתון על קבוצת היהודים שאינם מכירים את ישראל (תרשים 6). שתי הקבוצות התגלו כנוחות ביותר לשנות את עמדתן לחיוב באשר למדינת ישראל, מה שמחזק את המסקנה שקבוצות ללא ידע (יהודים שעל פי המדד אין להם ידע, או לא יהודים שסביר להניח שאין להם ידע רב על ישראל) הן הקבוצות הכי נוחות להשפעה חיובית מן הצפייה.

גם המפיק האמריקאי (הישראלי לשעבר), אלון ארניה, התייחס לאפקט החיובי ו"לשירות" שעושות סדרות כמו **פאודה וטהרן** עבור מדינת ישראל. סדרות אלה יוצאות כנגד עמדות קיצוניות ופונדמנטליסטיות, מעמידות במרכז סיפור אנושי ואף מציעות חיבורים תרבותיים ואנושיים "ביננו לבינם".

כפי שהודגש לעיל, הסדרות מציגות מציאות מורכבת ונותנות מבט ניואנסי אל תוך החברה והתרבות הישראלית. ישראל מצטיירת כמקום מסובך מבחינה חברתית ולאומית: - ערבים, פלסטינים, דתיים וחרדים, אך גם כמקום אנושי, ולכן מעורר הזדהות. אמנם הסדרה **פאודה** נקלעה לסערת פוליטית, כאשר אנשי ה-BDS קראו להחרים אותה. אולם בסופו של דבר, היא זכתה להצלחה עצומה גם במדינות ערביות ומוסלמיות, ורבים מאוהדי הסדרה זעמו על אנשי ה-BDS והדגישו את האופי המורכב בו מוצג הסכסוך בסדרה.⁹⁰ יוצרי הסדרה הדגישו בראיונות שונים כי היה להם חשוב להעביר בסדרה גם את הצד האנושי שקיים באויב הפלסטיני.⁹¹ הדמויות הפלסטיניות בסדרה הן לרוב דמויות "עגולות" ואנושיות. מאידך גיסא, נקודת המבט הישראלית בסדרה היא מובהקת - העלילה המרכזית מתמקדת בגיבור הישראלי, דורון קביליו, ובחבריו הלוחמים ביחידת

90 ראו למשל בקבוצה של מעריצי פאודה, " בפוסט מתאריך 26.6.18 על קריאת חברי ה-bds להחרים את הסדרה וכו' דיון דומה מתאריך 26.4.20

91 אריאל- אמיר, 2015

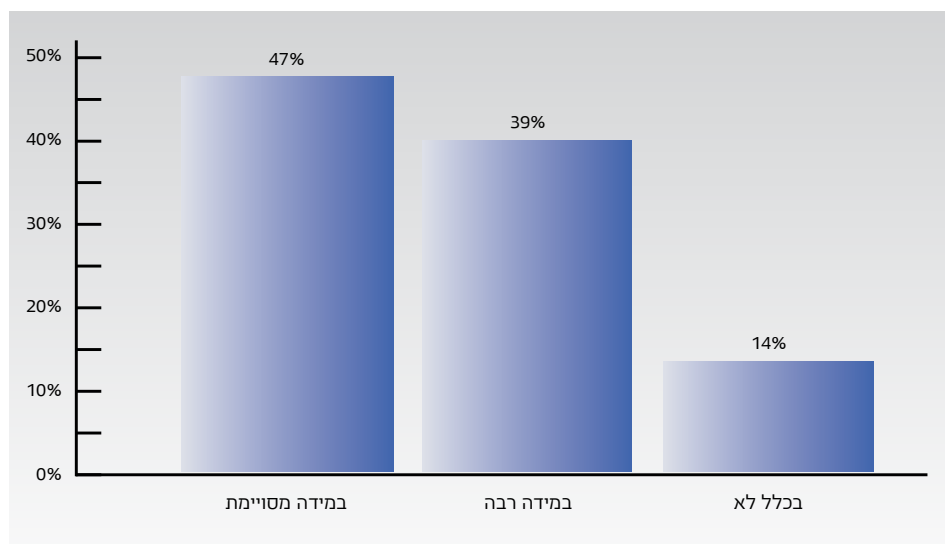
המסתערבים. היוצרים, רז ויששכרוף, שירתו בעצמם ביחידה, ואף השתתפו בכנס איפא"ק וייצגו את ישראל. שני היוצרים הדגישו מעל במות שונות כי הם מספרים סיפור ישראלי, מפרספקטיבה ישראלית, ועם זאת, הם עושים זאת במבט מורכב ובאופן חדשני ביחס לסדרות ישראליות בעבר.

זהות יהודית

I think that watching Israeli television shows connects people to Israel. For those who have visited there, they see sites that they'd seen while there. For those who have not been to Israel, it excites them to want to visit to see it first hand. I think it sparks the Jew in everyone and brings them closer to their roots⁹²

כפי שעולה מתרשים 7 להלן, לסדרות השפעה על חיזוק הזהות היהודית בקרב הצופים.

תרשים 7: השפעת הצפייה בסדרות טלוויזיה ישראליות על החיבור לזהות היהודית (צופים יהודים בלבד)

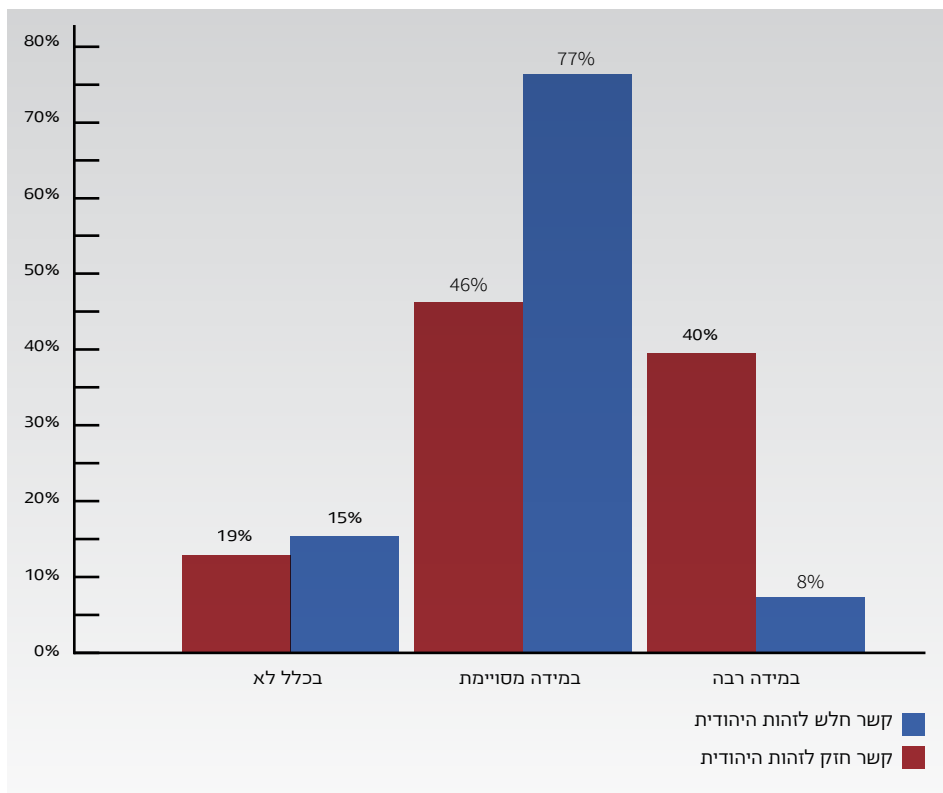

בתרשים 8 ניתן לראות את ההשפעה של הצפייה בסדרות על חיזוק הזהות היהודית בקרב יהודים בעלי קשר חזק/ חלש לזהותם היהודית מלכתחילה. **מהתרשים ניתן ללמוד**

92 לקוח מהתכתבות אישית עם מימי מרקובסקי, מנהלת הקבוצה שטיסל- בואו נדבר על זה

כי הצפייה משפיעה על חיזוק הזהות היהודית בקרב רוב הצופים היהודים. עיקר ההבדל בין בעלי זהות יהודית חזקה לעומת חלשה קשור לעוצמת ההשפעה בלבד (השפעה במידה רבה לעומת במידה מסוימת).

תרשים 8: השפעת הצפייה בסדרות טלוויזיה ישראליות על חיבור לזהות היהודית (על פי עוצמת הקשר הכללי לזהות היהודית)

הצפייה בסדרות עונה לצורך זהותי יהודי בקשר רציף עם ישראל. עבור יהודים אמריקאים רבים, השואפים לקיים קשר עם ישראל בחי היום יום שלהם, הסדרות מהוות "הזדמנות" זולה, נוחה ואף מבדרת לניהול קשר שכזה. בהשוואה לדרכים אחרות למימוש הקשר עם ישראל, כמו חברים ישראלים, ביקורים ומגורים זמניים בישראל, נקל להבין את יתרונות הצפייה בסדרות. צפייה בסדרת טלוויזיה כוללת יסוד משמעותי של הנאה ועניין, היא עשויה להוביל לקתרזיס אמנותי, ועל רקע מהפכת נטפליקס וזמינות הסדרות בערוצים האמריקאים, היא כיום אופציה זולה ופשוטה במיוחד. כפי שהעידו משתתפים שונים בפוסטים בקבוצות, הסדרות מאפשרות להם "לקפוץ" לישראל מידי שבוע או ערב.

הצורך הזהותי היהודי בקשר עם ישראל עשוי לכלול קבוצות התייחסות שונות של יהודים אמריקאים. כך כמובן, לגבי יהודים המחוברים לזהותם היהודית ולישראל, אשר עבורם הסדרות, פעמים רבות, הן מסע נוסטלגי לחוויות עבר משמעותיות או לתקופות בהן התגוררו בישראל. בגלישה בקבוצות ניתן למצוא מגוון פוסטים נוסטלגיים שכאלה, כמו גם פוסטים של מבקרים בישראל שמנסים להשוות בין ישראל נוסח הסדרה ובין האתרים הממשיים בהם צולמו הפרקים. הקשר הטלוויזיוני מספק הצצה חוזרת ושיבה לחוויות משמעותיות, כמו גם ערוץ נוסף לקשר רציף עם ישראל. כאמור (בציטוט לעיל) הסדרות "מעוררת את היהודי שבתוכם".

קבוצה יהודית אחרת, שניתן לצפות כי הסדרות ישמשו עבור חבריה מענה זהותי יהודי דומה, תוארה במחקרה של סילביה ברק פישמן.⁹³ הכוונה היא לצעירים יהודים שמצד אחד הם פעילים ומחוברים ליהדותם ולישראל, ומצד שני, הם חווים קשת רגשית מורכבת יותר כלפי ישראל. כך, למשל, צעירה מקבוצת השתייכות זו מתארת ברצף כיצד ישראל עבורה היא מקום שמסמל את החוויות הכי משמעותיות וממלאות בחייה, ובו-זמנית - מקום שמעורר בה אי-נחת וניכור, בשל פגיעה בערכים יסודיים שהיא מאמינה בהם ומרחק תרבותי שהתקשתה לגשר עליו. נראה כי הסדרות הן אמצעי חיבור שמתאים היטב גם לקבוצה זו.

זאת בראש ובראשונה, מעצם הסימולטניות של החיבור והמרחק לישראל שהן מציעות. כצופה מרחוק, החיבור לישראל מבוקר ופחות אינטנסיבי, והיא אינה צריכה להתמודד עם הקשת המורכבת של רגשותיה. החיבור הוא חלקי ולזמן קצר ולכן פחות תובעני. בנוסף על כך, לפחות חלק מן הסדרות עוסקות בתחושות של מורכבות ואמביוולנטיות

facebook

More than 40 years ago I spent 4 weeks in Israel two of which were spent working on a Kibbutz (Kfar Blum) where I picked up some conversational Hebrew. Thanks to watching Shtisel I find that some of my conversational Hebrew has returned to me and furthermore I have discovered Youtube videos to help refresh my skills.

3.7.21, "Shtisel"-
Let's Talk About It

.Fishman. 2011: 159-213 93

ביחס לישראל. כך גם, כפי שצינו בדיון בחלק הקודם, באשר לשינויים המרכזיים בתכני הסדרות הישראליות כיום, שפעמים רבות עוסקות בבעיות חברתיות ובמורכבות החיים בישראל. במובן זה, הצעירה האמריקאית דומה מבחינה סוציולוגית ליוצרים ישראלים (לרוב מן השמאל הפוליטי) שמבטאים מצוקה דומה. נראה שהסדרות מתכתבות עם חלק מהמורכבות שמתארים הצעירים, ולכן הן מתאימות כאמצעי חיבור אותנטי בעבור קבוצה זו.

קבוצה חשובה נוספת היא של **צעירים יהודים שמעידים כי זיקתם ליהדות היא תרבותית**⁹⁴ (ולא לאומית או דתית). מצד אחד, הזיקה התרבותית לכשעצמה נתפסת כרופפת יותר מבחינה יהודית. מצד שני, נראה כי ההזדהות התרבותית מתחזקת בקרב צעירים, ולכן יש להתייחס אליה כמשמעותית. הסדרות מציעות הצצה וחיבור לתרבות יהודית-ישראלית, ובתור שכאלה הן מספקות מענה ליהודים שהזדהותם היא תרבותית מעיקרה.

בשלב זה, חשוב לחדד את טיב הקשר היהודי של יהודי ארה"ב לישראל. מעבר למקומה החשוב של ישראל בזהות היהודית, קיימת מורכבות כללית ביחס של יהודי ארה"ב לישראל. ישראל היא המדינה היהודית או מדינת היהודים, היא מקום ממשי במרחב הגיאוגרפי, אבל היא גם רעיון וסמל, מחוז חפץ, מושא לגעגוע וכמיהה נצחית. כזו היתה עבור כלל היהודים במשך אלפיים שנות גלות. מבחינה זו, הציונות יצרה שבר במחשבת המקום היהודי, בהופכה את "המקום" **מרעיון של מקום למקום פיזי, ממשי וארצי**. במחשבה היהודית האמריקאית נותרה השניות ביחס למקום. כאשר יהודי ארה"ב קוראים בסיום סדר פסח "לשנה הבאה בירושלים", הם מבטאים כמיהה למקום, לירושלים כ"ירושלים של מעלה", ירושלים כחלק מתודעה יהודית וכרעיון מופשט. ירושלים כסמל יהודי מתקיימת בסִפְרָה נצחית, א-היסטורית. בהתאם לכך, יהודים אמריקאים רבים מתייחסים לקשר שלהם לישראל כמשהו מופשט. זהו קשר זהותי, נפשי ורעיוני, וככזה הוא אינו מכֻוֹן להגעה פיזית למקום. לכן, עבור יהודים אמריקאים רבים, וריאציות רעיוניות שונות של ירושלים, של ישראל, הן בגדר צורך זהותי עמוק שיש למלא, ולא באמצעות הגעה פיזית למקום, אלא בקשר רוחני, מופשט אליו.⁹⁵

מכל האמור עולה כי הסדרות הן מצד אחד מוצר צריכה "יהודי-ישראלי", מוצר שמעניק מענה לצורך רגשי-תודעתי-זהותי הכרוך בישראל ובזהות היהודית האמריקאית. כמוצר

94 ראו בסקרי פיו האחרונים, 2013 2020, נתונים על עליית ההזדהות היהודית התרבותית בקרב יהודים אמריקאים צעירים

95 לוי-פז, 15.03.20

צריכה טלוויזיוני, הסדרות הן אלמנט מוחשי ופשוט, אולם זאת בצירוף התפיסה הרוחנית היהודית-אמריקאית ביחס למקום הישראלי, תפיסה הרואה בירושלים סמל יהודי ומהות רוחנית מופשטת. בצירוף זה מתחוויר הצורך העמוק המתגלם ב"צריכת" הסדרות, צריכת "ירושלים" מרחוק, כמרחב מופשט ולא מוחשי או נגיש פיזית. הסדרות מספקות מענה זהותי הן כמוצר צריכה פופולרי, והן כביטוי לרעיון של ירושלים וישראל כמקום מופשט, סמל רוחני יהודי, שניתן "להגיע" אליו גם ממרחק, דרך רעיון וזיקה תרבותית.

עקרון סדרה ישראלית = סדרות ישראליות

עדות בולטת לצורך הזהותי האמור היא העקרון "סדרה ישראלית = סדרות ישראליות". העקרון הוא פשוט: הצופים בסדרה ישראלית אחת נוטים לצפייה עקרונית בסדרות ישראליות. כך, העניין בסדרה קשור למעשה לעצם היותה סדרה ישראלית. עקרון זה עלה כממצא בולט הן בסקר והן בקבוצות האוהדים ברשתות. התבנית החוזרת בפוסטים רבים היא כדלקמן: הבעת התפעלות/ אהדה לסדרה הישראלית ובקשה לסדרה ישראלית מומלצת אחרת. גם כאשר הניסוח הוא כללי יותר, למשל המלצה לסדרה דומה, בתגובות נזכרות כמעט רק סדרות ישראליות אחרות. כך, לדוגמה אקראית, בקבוצה "שטיסל מכורים" פורסם פוסט על ידי כותבת בעלת שני שמות משפחה יהודים מובהקים, שנוסח כדלקמן:

"אחרי שסיימתי לצפות בסדרה המדהימה הזו **שטיסל** צפיתי גם בסדרה **להיות איתה** באנגלית: *Beauty and the Baker*, סדרה שעיקרה בידור (Entertaining), מישהו יכול להמליץ על סדרות נוספות?"

התקבלו 37 תגובות ובהן הופיעו המלצות לסדרות הבאות:

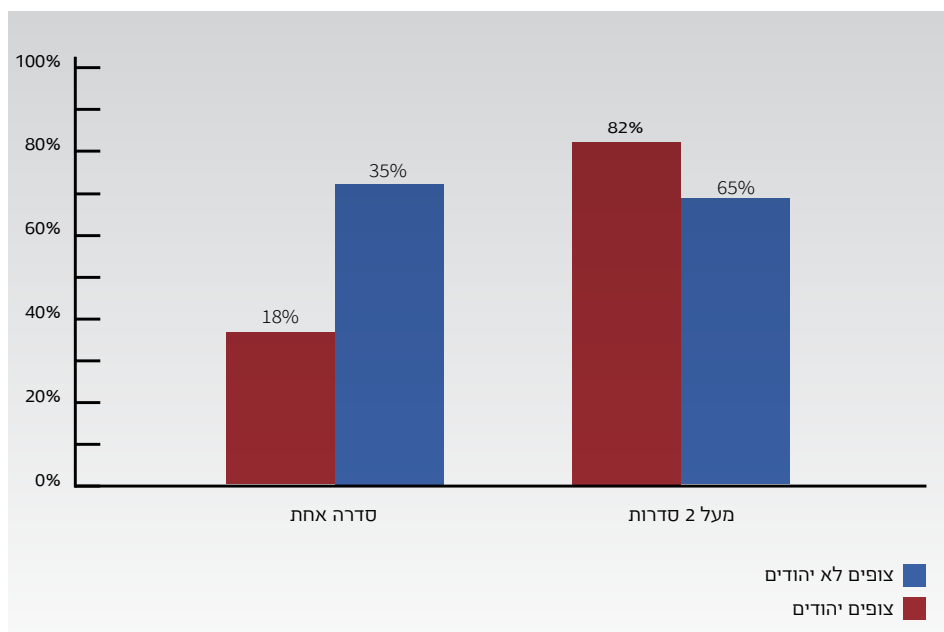
סרוגים (8), **פאודה** (4), **המדרשה** (3), **בני ערובה** (3) **השוטר הטוב** (2), **בשבילה גיבורים עפים** (2), **הנערים** (1), **המורדת** (4)⁹⁶. רק שתי תגובות התייחסו גם לסדרות לא ישראליות. זו אמנם תגובה אקראית, אך היא מייצגת פוסטים רבים דומים שמתפרסמים בתדירות גבוהה.

לא תמיד ניתן לדעת בוודאות מי מחברי הקבוצה יהודי ומי לא, אם כי בחלק מהמקרים,

96 המורדת אמנם איננה סדרה ישראלית, אך נחשבת לסדרה יהודית ויש בה שחקנים ישראלים רבים, ובראשם שירה האס המזוהה עם שטיסל

כמו בדוגמא זו, הזהות היהודית של הכותב ברורה.⁹⁷ בנוסף, גם בסקר הסדרות ניכר עקרון "סדרה ישראלית = סדרות ישראליות" בקרב הצופים היהודים. כך, למשל, מתרשים 9 עולה כי בהשוואה בין צופים יהודים ולא יהודים, היהודים צפו ביותר סדרות ישראליות.⁹⁸

תרשים 9: צפייה בסדרות ישראליות בקרב צופים יהודים לעומת לא יהודים

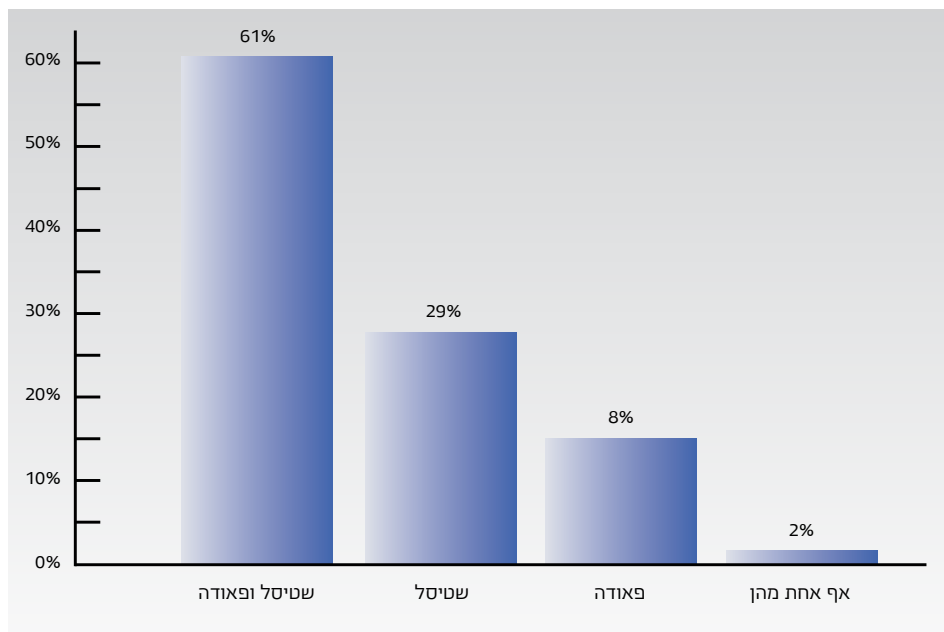
רוב המשיבים היהודים צפו ביותר מסדרה ישראלית אחת ויש לשים לב כי העניין אינו תמטי או ז'אנרי (כלומר קשור לנושא הסדרה או לז'אנר שלה). **המאפיין המשותף הוא היותן של הסדרות ישראליות ועוסקות בחברה הישראלית.** כך, למשל, למרות השוני העמוק בין **פאודה** לבין **שטיסל**, רוב המשתתפים (היהודים) בסקר צפו בשתי הסדרות (ראו תרשים 10). החפיפה הגבוהה מלמדת אף היא על העניין בסדרה ישראלית פר סה. אמנם שתי הסדרות הן מצוינות ועשויות לעילא ולעילא, אך מבחינת הז'אנר, הסיפור ואפילו העשייה הטלוויזיונית עצמה, מדובר בשתי סדרות שונות מאד זו מזו. **שטיסל** היא דרמה משפחתית איטית עם נגיעות אימפרסיוניסטיות אמנותיות על משפחה חרדית משולי הפריפריה הישראלית. לעומתה, **פאודה**, היא סדרת אקשן קשוחה וריאליסטית

97 במקרה זה שם המשפחה כהן, וראו פוסט מתאריך 5.4.20, בקבוצה Shtisel Addicts

98 בסקר הצגנו בפני המשיבים רשימה של ארבע סדרות: פאודה, שטיסל, הנערים, בשבילה גיבורים עפים ואופציה "אחר" עם בקשה לפרט שמות של סדרות ישראליות נוספות בהן צפו. יתכן ויש כאלו שהתייחסו רק לארבעת הסדרות שציינו ולא הוסיפו דוגמאות משל עצמם, אך למעשה צפו ביותר סדרות

שעוסקת במלחמה היומיומית של יחידת מסתערבים גברית וקשוחה בטרוריסטים פלסטינים. מבחינה ז'אנרית לא אמורה להיות חפיפה כה הדוקה בין הצופים בתוכניות, ונראה כי הסבר מרכזי לחפיפה הוא העניין בסדרות ישראליות כסדרות ישראליות per se. כך, למעשה, מדובר באותו מענה לצורך זהותי עמוק של יהודים אמריקאים המבקשים קשר וזיקה לישראל כמרכיב משמעותי בזהותם היהודית.

תרשים 10: החפיפה בצפייה בסדרות פאודה ושטיסל (צופים יהודים)

אחדות יהודית בתקופה של קיטוב

“Jewish tradition encourages Jews to think of themselves as an extended family; by reaching into the most extreme and insular corner of the Jewish world to find universal themes, Shtisel sends the message that, despite everything, they still are.”⁹⁹

על רקע ההצלחה העצומה של הסדרה **שטיסל** בארה"ב (בקרב צופים יהודים), טען פיטר בינארט¹⁰⁰ כי **שטיסל** מציעה נרטיב של אחדות יהודית, וכי זהו נרטיב אליו

Bienart, 20.6.19 99

Bienart, Ibid 100

משוועים כיום יהודים אמריקאים. אם בעבר החרדים, בעלי המראה הבדלני והזר (ה"יהודי" מידי), נתפסו כמאיימים על נרטיב ההשתלבות היהודית באמריקה (אנני הול, אלי הקנאי), כיום לאחר שההשתלבות הושלמה בהצלחה, יהודים אמריקאים מוטרדים יותר מן השברים הקורעים ומפצלים את הקהילה. החשש היהודי האוטנטי ביותר כיום הוא שהיהודים הופכים זרים לעצמם. הקשרים בין יהודים ממעגלים שונים: חילונים, רפורמים, אורתודוקסים וחרדים, הולכים ומתרופפים, והקהילה מתפוררת. סימוכין לנרטיב זה של קיטוב פנים-יהודי, נמצאו במדד הקיטוב של המכון.¹⁰¹ אכן הקהילה היהודית האמריקאית, כמו החברה האמריקאית ככלל, סובלת כיום מקיטוב עמוק. יתר על כן, נמצא כי עיקר הקיטוב קשור לפער הדורי. מבוגרים וצעירים חלוקים ביניהם על טיבה ומהותה של הזהות והפרקטיקה היהודית, כאשר צעירים נוטים להזדהות פחות ולקיים פחות פרקטיקות יהודיות. מנגד, **שטיסל**, סדרת טלוויזיה ישראלית - יהודית, מעוררת רגש יהודי אותנטי, תחושת "יידישקייט" ובו בזמן גם הזדהות כלל-אנושית. מצד אחד, **שטיסל** מספרת סיפור אוניברסלי על יחסים במשפחה פטריארכלית, על אהבה וזוגיות, ומצד שני, זהו סיפור יהודי פרטיקולרי המעוגן בלב שכונה חרדית בירושלים. יהודים רבים ושונים בהשתייכות הדתית והקהילתית שלהם (ראו תרשים 11) אוהבים את הסדרה ומדברים עליה, והיא מרגיעה את החששות אודות הקיטוב ומחזקת נרטיב יהודי חלופי של אחדות וקשרי משפחה. אמנם נותרת ללא מענה השאלה האם **שטיסל** מציעה נחמה בלבד, בגדר "נחמא פורתא" ולא מזור ופתרון מוחלטים לקיטוב המאיים, אולם יש ברכה גם בהרגעת השטח וביצירת תחושת "סולידריות מדומיינת" שכזו. המונח "סולידריות מדומיינת", על משקל הצירוף "קהילות מדומיינות" של בנדיקט אנדרסון,¹⁰² מכוון לשני האלמנטים העיקריים בתופעה האמורה. מצד אחד יש כאן מימד של סולידריות: שיח יהודי סביב הסדרה וסביב מנהגים ואלמנטים תרבותיים יהודיים, מפגשים אודות הסדרה או עם שחקניה בבתי כנסת ובמועדונים (הכרטיסים אוזלים במהירות והביקוש גבוה),¹⁰³ וכפי שהציע בינארט, תחושת משפחתיות שבטית החורגת ממשפחת **שטיסל** ורלוונטית לקהילה היהודית-אמריקאית ככלל. מצד שני, וכפי שבינארט עצמו מציין, רבים מהצופים הללו אינם מכירים חסידים או חרדים "אמיתיים", והקשר היהודי שנותר הוא מדומיין במהותו. כשם שאנדרסון טוען שהלאומית היא תופעה מדומיינת, אך

101 הקמן, 2020

102 אנדרסון, 1999

103 Dressler, 23.05.19

היא משמעותית ככוח חברתי- פסיכולוגי, כך נודעת משמעות לסולידריות היהודית סביב הסדרה **שטיסל**, ואולי בהמשך - סביב סדרות ישראליות אחרות.

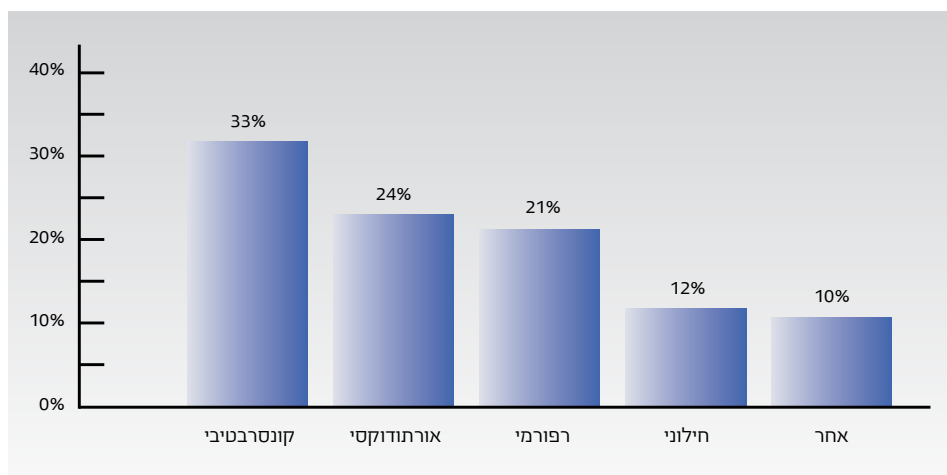
בבית כנסת ליברלי פרוגרסיבי במטרופולין של וושינגטון, בית הכנסת "משכן תורה" בגרינבלט, מרילנד, יזמו חברי הקהילה מפגשי צפייה משותפים בפרקי **שטיסל**. מידי יום ראשון מתכנסים חברים שמזדהים כיהודים קונסרבטיבים או רה-קונסטרוקציוניסטים בבית הכנסת וצופים בצוותא במשפחת **שטיסל** החרדית משכונת גאולה בירושלים. לאחר הצפייה והמפגש החברתי מעביר רב בית הכנסת שיעור הקשור לפרק ולמנהגים יהודים שונים שעלו בצפייה. יש משהו מרענן ב"מפגש" (הווירטואלי) בין החרדים הירושלמים ובין הקונסרבטיבים הליברלים מושינגטון. באותו אופן, כאמור, יש לראות את הדיונים בקבוצות הפייסבוק. כפי שניתן לראות בפוסטים שונים, זהות הצופים החברים בקבוצה מעסיקה רבים מחברי הקבוצה. כך ביחס ללא יהודים, וכן ביחס להשתייכות לקבוצות הדתיות השונות. בתרשים 12 להלן ניתן לראות כי כאשר נשאלו הצופים בסקר הסדרות כיצד שמעו לראשונה על הסדרה, רובם השיבו "מפה לאוזן". הדבר מעיד על קיום "**שיח יהודי**" סביב הסדרות. אמנם מדובר בשיח בתוך מעגלי ההשתייכות ולא בין המעגלים, אך עצם קיומו של השיח בקהילות השונות במקביל הוא משמעותי. שיח מקביל סביב הסדרות הישראלית מלמד על מגמה **מסוימת** של שיתוף והסכמה. שיח שכזה מהווה אי של סולידריות בקהילה מקוטבת ומפוצלת.

facebook

As a non observant / cultural Jew , I was entranced by Shtisel to learn about the " Haredi " . Anyone else ?

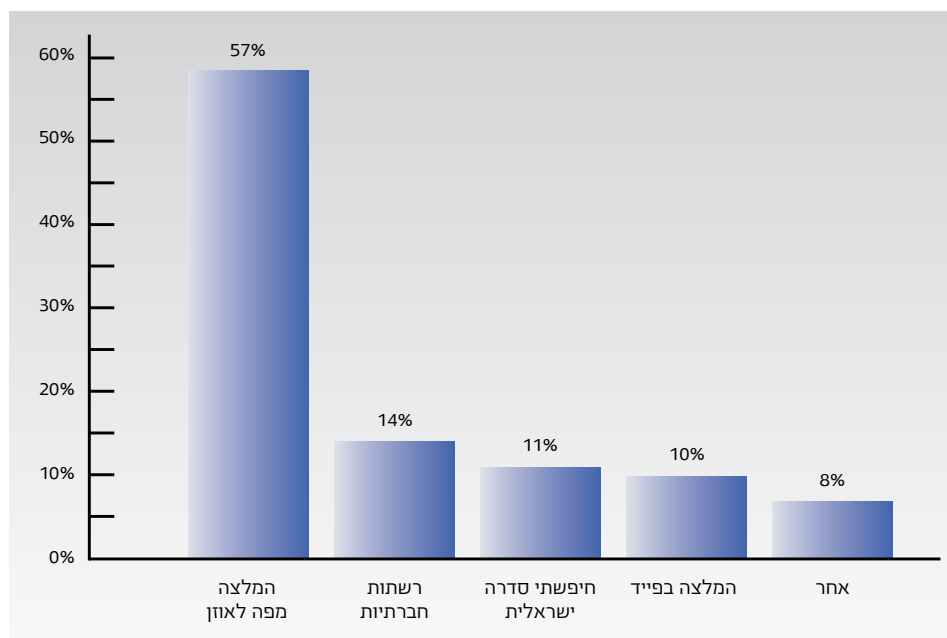
20.3.19 , Shtisel Addicts

תרשים 11: השתייכות דתית יהודית

התרשים מצביע על גיוון זהותי מבחינת השתייכות דתית יהודית

תרשים 12: התוודעות לסדרה לראשונה

ניתן לראות כי רוב המשיבים בסקר השיבו כי הגיעו לצפות בסדרות בעקבות המלצה מ"פה לאוזן", משמע נוצר שיח יהודי מְאָחַד סביב הסדרות הישראליות.

הסדרות כעוצמה רכה: הסדרה הנערים כמקרה בוחן

כשאני שומע בישראל קולות לצנזור אמנות, אני שואל: במה אנחנו שונים מהם? חברה חופשית ודמוקרטית היא כזו שמרשה לעצמה לבקר את עצמה.¹⁰⁴

לזוף ניי, בכתיבתו הענפה על המושג "עוצמה רכה",¹⁰⁵ התייחס לתרבות וליצירות תרבות כסוג של עוצמה רכה. יצירות תרבות יכולות להפיץ ערכים, לעורר רגשות הזדהות ותמיכה במדינה או באומה. אכן כפי שראינו, צפייה בסדרות ישראליות מובילה להשפעות חיוביות שונות הקשורות לעולם היהודי ולישראל. הסדרות הן ערוץ לחיזוק הזהות היהודית והזדהות עם ישראל והיהדות. הן יוצרות שיח יהודי משותף, ובקבוצות הפייסבוק מתנהלים דיונים החורגים מן הסדרות ועוסקים במציאות הישראלית והיהודית. הסדרות מובילות להרחבת הידע וההיכרות עם ישראל ועם העולם היהודי בקרב יהודים ולא יהודים, והן מעלות את ישראל לבמה העולמית באופן חיובי ואוהד מיסודו.

נקודה חשובה שעלתה בדיון התייחסה למורכבות החדשה שנוספה לייצוג הדמויות והמציאות בסדרות השונות. הכוונה היא לעמדה אנושית ומכילה יותר גם ביחס ל"אחר" ואף לאויב. מצאנו כי המורכבות החדשה תורמת להצלחת הסדרות. עם זאת, בעוד שסדרה כמו **פאודה**, מציגה את המציאות הישראלית באופן מורכב וניואנסי, אך מוסיפה לשרת בבירור את נקודת המבט הישראלית, ישנן סדרות שמעלות ביקורת מפורשת נגד מדינת ישראל או ההתנהלות הישראלית בסוגיות שונות, לרוב ביטחוניות. הסדרה **הנערים** מהווה דוגמה לסדרה ביקורתית שכזו. לכן היא יכולה להאיר את המתחים המגולמים בשיח הסדרות כשיח של עוצמה רכה, ולחדד את ההתייחסות הראויה כלפי הסדרות, לקראת המלצות המדיניות כדלהלן.

עם זאת הסדרה **הנערים**, טען רה"מ דאז, בנימין נתניהו, כי זו "סדרה אנטישמית, הפוגעת בשמה הטוב של מדינת ישראל". דבריו מכוונים לתפיסת הסדרות - שהיתה מקובלת בעבר - כמעין שגרירות הסברה של ישראל וסוכנות עוצמה רכה. אולם עמדה זו אינה מייצגת את השינויים החברתיים והתרבותיים בחברה הישראלית, הקשורים לשינויים בתפיסת מהותה של המדינה וביחסי האזרח והמדינה, כפי שפירטתי לעיל. כמו כן ובעיקר, גישה זו מנוגדת למהותה של האמנות ולחופש התרבותי ואינה מתאימה לרוח התקופה ב"עידן הטלוויזיה", בו קהל הצופים (בכל העולם) אמון על ייצוגים מורכבים ואף ביקורתיים. כך, כפי שטעננו לעיל, סדרות שיציגו את ישראל בצורה פלקטית או מושלמת, קרוב לוודאי שלא יעוררו עניין, ואף ייתפסו כפשטניות או כמזויפות.

104 רט, 23.06.20 - מדברי דני סירקין במאי "טהרן" בראיון

105 Nye, 1990; 2003; 2011

השימוש ביצירות אמנות ובתרבות לצרכים דיפלומטים הוא אפשרי, אך יש לזכור כי מדובר בהחלטה חיצונית ליצירה עצמה. המניע המרכזי מאחורי יצירות תרבות אינו דיפלומטי, אלא אמנותי. בנוסף, במדיום הטלוויזיה בולט המניע המסחרי, וסדרות הדרמה האיכותיות בטלוויזיה מייצגות אינטגרציה מובהקת של שני המניעים הללו¹⁰⁶. כפי שצינתי, הסדרות נחשבות ליצירות אמנות, אך הן פועלות במסגרת שוק כלכלי המונע מחישובי רווח והפסד. לכן, גם אם הסדרות משמשות בפועל כסוכנות עוצמה רכה ומסייעות לדימוי של מדינת ישראל או תורמות לעם היהודי, יש לזכור כי אלה תפוקות נלוות, שאינן ממהותן או מתפקידן "הטבעי" של הסדרות. התייחסות כזו לסדרות עשויה אפוא לפגוע בהן ובהצלחתן הבינלאומית, שהיא חיונית לכשעצמה, ובכך - בסופו של דבר - דווקא לפגוע בעוצמה הרכה הישראלית. לכן, הנקודה החשובה היא לזהות את הסדרות כשחקניות ספונטניות של עוצמה רכה ולא להגדירן מראש ככאלה, או לנסות לכפות עליהן הר כגיגית להיות כאלה. למעשה, פעילות דיפלומטית באמצעות תרבות רואה את הערך המוסף, "העוצמה הרכה", בעיקר באמנות עצמה, ולא רק במסר שעולה ממנה. משמע, הפצת האמנות הישראלית בעולם היא הערך הדיפלומטי המרכזי, המעמיד את ישראל כמדינה שמאפשרת חופש ביטוי יצירתי ואמנותי, ובכך תורמת לאנושות ולתרבות ככלל¹⁰⁷. בכל המובנים הללו, כולל במובן של "עוצמה רכה ישראלית", יש חשיבות לאפשר את השיח הביקורתי ולא להתערב במעשה האמנותי, ולענייננו כאן, בתהליכי היצירה של סדרות טלוויזיה בישראל.

יתר על כן, למרות הביקורת של נתניהו, הרי שבשיח הציבורי היו מגוון דעות גם באשר ל"שירות" שעושה או לא עושה הסדרה. כך למשל, יוצר הסדרה, חגי לוי, טען¹⁰⁸ כי הסדרה (גם) מעמידה את ישראל באור חיובי כאשר היא מדגימה כיצד גורמי החוק והמדינה אינם מוותרים ופועלים בנחישות למציאת הרוצחים של נער פלסטיני ולא "מטאטאים מתחת לשטיח" את האמת. לדבריו, גם בתגובות שונות שקיבל מרחבי העולם, הביעו המבקרים הערכה לנחישות ישראלית זו. לתפיסתו, הסדרה מדגימה גם עמדה של חוסן לאומי ישראלי, מעצם הבחירה בחשבון נפש, בחינה, התבוננות והתמודדות עם הרצח.

גם הביקורת של אמילי נוסבאום, מבקרת הטלוויזיה המוערכת של ה"ניו יורקר"¹⁰⁹, מציירת באור חיובי את האומץ של היוצרים להתמודד עם הבעיות ולהעלות אותן לסדר

106 לביא, לעיל הערה 12

107 הראל פישר, 2020; 171. במחקר מצוטט רפי גמזו, מנכ"ל משרד החוץ לשעבר ומי שהיה אחראי על דיפלומטיה תרבותית של ישראל: "תפיסתה של ישראל כיצרנית ויצואנית של תרבות איכותית ומורכבת היא הגישה הראויה".

108 הורוביץ, 22.08.19

109 Nussbaum, 16.9.19

היום הציבורי. נוסבאום אף הדגישה כי מעבר לצוהר המקומי אל החברה והתרבות הישראלית, הסדרה עוסקת בתופעה אנושית כללית, אוניברסלית, בקונפורמיות, בהסתה, בכוח ההמון ובהשפעתו על היחיד. היא מציינת במפורש כי הבעיות הללו קיימות גם בארה"ב.

נוסבאום מדגישה גם את ההערכה לסדרה מן הבחינה האמנותית. אכן, חשוב לציין גם את איכותה של הסדרה. המקצוענות הישראלית והתוצר הסופי המוערך מבחינה אמנותית, משרתים גם כן ולכשעצמם כמעין עוצמה רכה ישראלית. **הנערים** זכתה לאהדה והערכה מקצועית בכל העולם. בישראל היא זכתה ב-14 פרסים מטעם האקדמיה לטלוויזיה וביניהם בפרס הסדרה הטובה ביותר לשנת 2019. ב"ניו יורק טיימס", מלבד מאמרה המשבח של נוסבאום לעיל, גם מבקר הטלוויזיה מייק הייל בחר לציין אותה כאחת הסדרות הזרות הטובות ביותר לצד **פאודה, שטיסל וחטופים**.¹¹⁰

היבט חשוב נוסף קשור לדיאלוג הישראלי-יהודי ובעיקר זה היהודי-האמריקאי. הנכונות לעסוק בנושא ולהתמודד עם הבעיות מחזקת את הדיאלוג עם יהדות ארה"ב, ובעיקר עם המחנה הדמוקרטי-ליברלי-פרוגרסיבי, שהקשרים עימו נחלשים בשנים האחרונות על רקע קרע אידיאולוגי. מעבר לערוץ החשוב עם צעירים יהודים אמריקאים, הרי ששיח ביקורתי כן ופתוח שכזה גם מצדיק את עוצמתה הרכה של ישראל, המתהדרת בהיותה הדמוקרטיה הליברלית היחידה במזרח התיכון. כפי שציין דני סירקין, במאי הסדרה **טהרן**, בציטוט לעיל, "חברה חופשית ודמוקרטית היא כזו שמרשה לעצמה לבקר את עצמה".¹¹¹

על כך יש להוסיף את האיזון הטבעי הקיים בשוק הסדרות¹¹² בעוד שעמדות ביקורתיות במידה וגישה מורכבת למציאות הישראלית נפוצות גם בסדרות מצליחות כמו **פאודה וטהרן, הנערים**, בעמדתה הביקורתית הקיצונית, היא היוצא מן הכלל שאינו מעיד על הכלל. הסדרה קשה לצפייה ואינה מייצגת את המיינסטרים של הסדרות. רוב הסדרות אינן מציגות עמדות כה ביקורתיות ואינן נוקטות עמדות פוליטיות חד-משמעיות. לעומת זאת, התערבות/ פגיעה בחופש היצירה, מציירת מצג שווא לפיו הסדרות הן סדרות "מטעם", תפיסה שעלולה לפגוע במעמד המקצועי של היוצרים ושל הסדרות.

Hale, Ibid 5 110

111 רט לעיל הערה 104. ראו גם מחקרו של הרצוג, 2018 בנושא הדה-לגיטימציה. המחקר מייחס ליהדות ארה"ב ולשיח עימה מימד חשוב בהתנהלות כנגד תומכי החרם, ונדמה כי דווקא סדרות ביקורתיות, שאינן נרתעות משיח גלוי אודות "בעיות" בחברה הישראלית מהוות חלק משמעותי בתקשורת עם יהודי ארה"ב, ואף מהוות מענה מסוים למאבק בתנועת החרם.

112 יש לקחת בחשבון שאיזון זה עשוי להשתנות, אולם לא סביר לצפות שינוי מוחלט או מידי.

לכל האמור לעיל, יש להוסיף התייחסות למדיניות תרבות במדינת ישראל. במחקר מקיף שעסק בנושא הציעה עדנה הראל פישר¹¹³ את עקרון הממלכתיות כעקרון מרכזי בייסוד מדיניות תרבות בישראל. על פי עקרון הממלכתיות במדיניות תרבות, המדינה מחויבת לתמוך בתחומי האמנות והתרבות ולסייע ליחידים ולקבוצות בחברה לממש את יצירתם-אמנותם-תרבותם הייחודית. עם זאת, אל לה לטפח אמנות מגויסת, אמנות מטעם שתשרת קו אידיאולוגי מועדף. התמיכה הממשלתית צריכה להינתן, אפוא, ללא בקרת תוכן והתערבות במעשה האמנותי ובתכני היצירות, ועם זאת, המדינה תסייע לביסוס ערכים תרבותיים וזהותיים.¹¹⁴ מדיניות תרבות מוסדרת היא עקרון מרכזי הנוגע בענייננו, אך גם חורג ממנו ומתייחס לדפוסי ההסדרה הכלליים של התמיכה ויחסי המדינה והתרבות. לענייננו חשובה ההמלצה על מדיניות שמבססת תמיכה בתחום התרבות, ומבחינה בין המימון לבין חופש אמנותי ותרבותי על היבטיו השונים.

לסיכום, חשוב להבין כי גם אם הסדרות משמשות, בסופו של דבר, כסוג של עוצמה רכה, **עיקרה של עוצמה זו טמון בכך שהסדרות הן כלי ספונטני ומורכב, ולא פעולת הסברה מכוונת.** במובן זה, דווקא המורכבות ולפרקים אפילו עמדות ביקורתיות והדגשת הקושי, הקונפליקט ולעיתים היעדר המוצא במציאות הסבוכה מעוררים הזדהות ותחושת אותנטיות בקרב הצופים. לעומת דימויים סטראוטיפיים או קביעות פשטניות וחלוקה לטובים ורעים, הן מגרות למחשבה ומעוררות שיח כן ומפוכח אודות "המציאות". דווקא בהקשר זה של פעולת "ההסברה" המגולמת ב"תת-מודע" של הסדרות, חשוב לשמר אותה ב"תת-מודע". ברגע שתהיה זו "הסברה" גלויה ודיפלומטיה, ייעלם הכוח האמנותי, תיהרס החוויה האסתטית והרגשית ותתנדף מעצמה תחושת המורכבות, שבה טמונה מידה משמעותית מן ההצלחה של הסדרות. באשר לסדרות המבקרות היבטים בחברה הישראלית כמו **הנערים**, יש לזכור כי לצד האלמנטים הביקורתיים, גם בסדרה זו ישראל מצטיירת כמקום מורכב וקשוח אך אנושי. ככלל, ראינו כי הסדרות מייצרות בעיקר אפקט חיובי ביחס לישראל ולעם היהודי. ובכל מקרה, **חשוב לשמור על האופי הספונטני של פעולה זו ולא להתערב בתכנים או לנסות לפעול לגיוס הסדרות באופן רשמי כשחקניות דיפלומטיות.**

113 הראל פישר, לעיל הערה 107

114 המחקר עוסק בפירוט רב בהנמקות והצדקות לביסוס התמיכה בתרבות ולחופש אמנותי. עקרון הממלכתיות הוא חוט השני במחקר ובהצעת המדיניות. העקרון מבסס את ההגנה על תחום התרבות הן במסגרת מימון והן כנגד התערבות שלטונית, ותופס את התרבות כטוב ציבורי משותף לכלל האזרחים. הממלכתיות גם מיועדת לסייע לגשר על הפערים שבין אופייה הלאומי היהודי הייחודי של התרבות בישראל, ובין היבטים רב תרבותיים ומענה דמוקרטי ליברלי לריבוי השטעים והקבוצות במדינה.

המלצות מדיניות

המחקר העלה כי הסדרות תורמות ומשפיעות לטובה על מגוון פרמטרים שקשורים למדינת ישראל, העם בישראל והעם היהודי. מעבר לגאווה היהודית והישראלית בסדרות המצליחות, ראינו כי לסדרות היתה השפעה על:

- חיזוק הקשר לישראל
- עמדה חיובית כלפי ישראל
- חיזוק הזהות והזהדות היהודית
- רכישת ידע ולימוד לגבי היהדות והעם היהודי
- רכישת ידע ולימוד לגבי מדינת ישראל והחברה הישראלית
- חיזוק הסולידריות היהודית ויצירת "שיח יהודי" משותף, חוצה קהילות והשתייכות דתיות

האפקט החיובי המשמעותי המצטבר מכון למספר המלצות מדיניות:

1. אי התערבות בתחום המקצועי של היצירה

- מן המחקר עולה בבירור כי הסדרות משמשות כסוכנות עוצמה רכה, ישראלית ויהודית גם יחד. עם זאת, כפי שהובהר, אלמנט מרכזי בהצלחת הסדרות ובהתקבלותן בחו"ל, קשור לעמדה מורכבת וניואנסית ביחס למציאות הישראלית. עמדה זו קשורה לשוק הבינלאומי ולאינטרסים כלכליים מצד אחד, ולשיקולים אמנותיים מצד שני.¹¹⁵ תנאי השוק מתייבים מורכבות, מתוך שהקהל כיום מחפש יצירות מורכבות ולא פלקטיות, ובאשר לאמנות, הרי שמטבעה היא מכוונת לתפיסה מורכבת ככל הניתן. הסדרות עשויות לעיתים לרמז או לכוון במפורש לעמדות ביקורתיות כלפי מדינת ישראל. עם זאת, נראה כי האפקט המרכזי הוא תפיסת המורכבות ביחס למציאות הישראלית, תפיסה שעיקרה לא ביקורת כלפי ישראל, אלא הכלה ושיקוף של המורכבות והמסובכות שבמציאות הישראלית. לכן, ההמלצה היא לאפשר את המורכבות הזו ולא להתערב בתחום המקצועי. יש לזהות

115 באופן פרדוקסלי, מדובר בשני היבטים סותרים, מחד גיסא הגיון כלכלי קפיטליסטי ומאידך גיסא שאיפה לאמנותיות תרבותית. הסתירה מתגלמת במושג "מוצר תרבותי"; המונח "מוצר" הלקוח מתחום השוק הכלכלי, ואילו המונח "תרבות", קשור לאמנות ולשאיפה האמנותית הנעלה, שאינה קשורה כביכול, לאלמנט כלכלי/ מסחרי.

את הסדרות כשחקניות עצמאיות וספונטניות של עוצמה רכה, ולא להגדירן מראש או לנסות לכפות עליהן לשרת מסרים דיפלומטיים.

המלצה זו גם עומדת ברוח עקרון הממלכתיות במדיניות תרבות כפי שהוצג לעיל¹¹⁶, בתקווה שבעתיד הקרוב תיושם בישראל מדיניות תרבות כוללת ברוח זו.

- באשר לקרנות תומכות תרבות מטעם מוסדות הממשל, חשוב לשמור על העיקרון בדבר אי-התערבות ממשלתית, ועם זאת, חשובה ההכרה כי התרבות נזקקת לתמיכה ולמימון (כחלק ממדיניות תרבות)¹¹⁷. בהקשר של סדרות הטלוויזיה, המימון יכול לסייע לפיתוח נוסף, כמו גם לשימור והמשכיות של הישגים שהושגו וכדי שלא ירדו לטמיון בשוק הגלובלי. יתר על כן, אין לפסול פעולות עידוד ומתן תמריצים לעיסוק כללי בנושאים חברתיים נבחרים, אך אין להתערב בעבודת היוצרים עצמה, בעיבוד החומרים ובפרטי הפרטים של היצירה וההפקה. בוודאי שאין לכוון ל"שתילת" עמדות ביצירות, ויש לדאוג לאיזון וגיוון בזהות חברי הקרן או המועצה הרלבנטית, כך שלא תשרת באופן מגמתי ופוליטי גורם שלטוני זה או אחר.

2. חיזוק קשרי ישראל - יהדות התפוצות

- בהמשך לעידוד ולמתן תמריצים ליצירה בנושאים חברתיים נבחרים (וללא התערבות בעשייה ובפרטי התכנים עצמם), ולענייניו של מחקר זה, יש לעודד תכנים העוסקים בקשרי ישראל - תפוצות. העלאת הנושא לסדר היום עשויה לתרום לחיזוק הקשרים בין יהודים מחוץ לישראל לבין מדינת ישראל. הדברים נכונים במיוחד על רקע מגמות ההתנתקות, הביקורת והמרחק הגדל בין הקהילות.
- חשיבות נוספת בעידוד העיסוק בנושא, היא בהעלאת הנושא היהודי לסדר היום הישראלי. אמנם מגמת ההתרחקות של יהודי ארה"ב מישראל הולכת ומתגברת, אולם למעשה, ההתרחקות היא הדדית. יתר על כן, במבט משווה נראה כי דווקא יהודי התפוצות, ובעיקר יהודי ארה"ב, משוקעים ומעורבים בפרויקטים שונים הקשורים ללימוד והעמקת הקשרים שלהם עם ישראל, הישראלים והתרבות הישראלית. בצד הישראלי, לעומת זאת, אין תכניות מקבילות העוסקות בהיכרות ובלימוד התרבות היהודית האמריקאית. כדוגמא בולטת, אין "תגלית" ישראלית,

116 הראל פישר, לעיל הערה 110

117 ראו גם שביט, 11.05.21: ראיון עם התסריטאי הדני טוביאס לינדהולם (בורגן, החקירה) ובו הוא מתייחס לקשר הישיר בין מדיניות מימון ממשלתית ובין הצלחת סדרות הטלוויזיה הדניות ברמה הגלובלית. לענייננו, הבטחת שימור ההצלחה והמשכיותה

לישראלים המעוניינים להכיר וללמוד על יהודי ארה"ב. למעשה, בקרב ישראלים רבים ובוודאי בקרב אנשי הממשל רווחת עדיין תפיסה שלילית ואף מזלזלת כלפי העולם היהודי שבתפוצות¹¹⁸. חשיפת ישראלים ליהודי התפוצות ולתרבות יהודית מחוץ לישראל היא חשובה, ויש להניח שהיא תאיר לקונָה משמעותית בחינוך התרבותי היהודי בישראל. ככלל, עיסוק תרבותי באמצעות סיפור(נרטיב) בשאלת הקשרים בין יהודים לישראלים, ומכאן בשאלות של תרבות יהודית וזיקתה לישראל, היא חשובה. יותר מלהשפיע באופן זה או אחר, שהרי כאמור לעיל אין זו המהות/ המטרה העיקרית של הסדרות, המטרה היא להעלות לסדר היום את הטווח הרחב של הזהויות היהודיות מחוץ לישראל ואת חשיבות העיסוק בתרבות יהודית בישראל. בהקשר זה, בנייר של המכון¹¹⁹ שעסק בסדרה "היהודי החדש"¹²⁰, עלתה המלצה ליזום סדרת המשך, סדרת ריאליטי דוקומנטרית, שתחשוף יותר לעומק את אורח החיים של משפחות יהודיות-אמריקאיות שונות ומגוונות. זאת בהשראת הסדרה הדוקומנטרית "פרויקט משפחות ישראליות", שהציגה לצופה הישראלי משפחות ישראליות שונות, על הסקאלה השבטית, הרב-תרבותית בישראל. הסדרה העלתה דיון הנוגע לערכים הישראליים המשותפים מחד גיסא, לערכים הפרטיקולריים שמייצגת כל משפחה מאידך גיסא, וכן נתנה מקום ל"אישי" האינדיבידואלי של כל מרואיין ומרואיינת.

• על רקע האפקט החיובי המשמעותי שיש לצפייה בסדרות, ההמלצה היא לעודד אנשי חינוך ופעילים העובדים עם יהודים מחוץ לישראל לעשות שימוש בסדרות כתכנים משמעותיים ומקרבים בפעילויות השונות שלהם. ההמלצה היא לחשוף בפני מורים, מדריכים ואנשי קשר אחרים את התכנים הללו ולעודד אותם להשתמש בסדרות כחומרי עזר בכנסים ובהדרכות לבני הקהילות היהודיות. על מנת להניע מהלך שכזה בעתיד הקרוב יש לבחון שיתוף פעולה בין המכון למדיניות העם היהודי, משרד התפוצות ומדריכים מטעם הסוכנות היהודיות לצורך הכנת מערכים מודרכים לצפייה בסדרות. יודגש כי כדאי לגוון ולבחור בסדרות שונות(תמטית

118 המכון כבר התייחס לכך ולחייט עמדה זו בפרסום המכון דיאלוג ישראל תפוצות 2018. באופן פורמלי, אכן התחולל שינוי ביחס ליהודי העולם, וראו הצהרת ראש הסוכנות לשעבר נתן שרנסקי בשנת 2010, על שינוי סדרי העדיפויות בסוכנות היהודית, במקום "עליה" לישראל, העדפת חיזוק הזהות היהודית. כך גם השינוי בטרמינולוגיה, יהודי הגולה הפכו ליהודי התפוצות, הגולה נתפסה בעבר כמילה "שלילית", הקשר שלא קיים במילה תפוצות. אולם נראה כי בשטח התמורות טרם חלחלו. לצד הנתונים המובאים בדיאלוג, עדות נוספת לחוסר העניין הכללי של הישראלים בתרבות היהודית מחוץ לישראל, נלמדת כאשר בוחנים למשל את תכנית הלימודים בספרות והמספר הנמוך של סופרים יהודים לא ישראלים בתוכה.

119 לוי- פז, 2021

120 הסדרה הופקה על ידי ערוץ כאן 11 בשיתוף פעולה וסיוע כספי של הסוכנות היהודית, קרן יורדמן, קרן גשר לקולנוע רב תרבותי וקרן מימוניס, קרן אביחי, פדרצית ניו יורק, קרן ג'ים יוסף ושוזר

וחברתית) שיחשפו שלל היבטים כולל היבטים "רגילים" מן החיים בישראל, כדי להרחיב ולהעמיק את השיח החברתי תרבותי על בסיס הצפייה בסדרות הטלוויזיה.

•• שיח ביקורתי כעוצמה רכה ישראלית ויהודית

בהמשך לשתי ההמלצות העיקריות לעיל, אי התערבות בתחום המקצועי של היצירה וחיזוק קשרי ישראל ויהודי התפוצות, יש לחזור ולהדגיש כי במידה מסוימת, גם שיח ביקורתי על ישראל (מתוך ישראל) מהווה סוג של עוצמה רכה, כאשר יש בכך להדגים את חופש הביטוי והערכים הדמוקרטיים הנהוגים בחברה הישראלית כחברה חופשית.

ראינו כי שיח ביקורתי שאינו שולל לגיטימיות הוא שיח שמתאים לחברה הישראלית כיום, על רקע שינויים רחבים שעברה מאז הקמתה. בחברה הישראלית נשחקה תפיסת התרבות כשופר מטעם או כ"מדורת השבט", והתחזקה עמדה המכירה בתרבות ככלי ביקורתי.

שיח ביקורתי שכזה גם מסייע לשיח עם קבוצות יהודיות שונות מחוץ לישראל, כאשר הבסיס לשיח יהודי רחב שכזה קשור לשתי הנחות היסוד האמורות: הכרה בלגיטימיות של מדינת ישראל מחד גיסא, ונכונות לשיח ביקורתי שנטוע בערכי חופש הביטוי והדמוקרטיה מאידך גיסא.

3. מחקרי המשך

בארה"ב:

ההמלצה היא לערוך מחקר המשך אשר יתמקד בקבוצות יהודיות אמריקאיות שאין להן קשר וזיקה עמוקים ליהדות ולישראל. הרחבת המחקר לקבוצות אלה, שהיוו מיעוט במחקר זה, תוכל לאשש את הממצאים הראשונים והחלקים שנאספו לגבי קבוצות יהודיות אלה, ומכאן להוביל להמלצות נוספות ביחס לקבוצות הללו, בעיקר בתחום היחסים והקשר שלהם לישראל.

בישראל:

באשר לחברה הישראלית, המחקר מצא אפקט של קירבה תרבותית, או לפחות חדירת הפריפריה - בעיקר חרדים וערבים - למרכז התרבותי, מגמה זו חשובה לשיח הציבורי בישראל וראוי שמנהיגים יהיו מודעים לה ויבחנו כיצד ניתן לממש את "החדירה

התרבותית" הזו גם אל השיח הפוליטי ואל התרבות הפוליטית. בהקשר זה, מגפת הקורונה בוודאי הגבירה את הקיטוב בין קבוצות אלה לבין רוב החברה הישראלית, ובכך פגעה בהשפעה החיובית של תחושת קירבה וסולידריות שנוצרה בקרב הצופים, דרך המסך, או עמעמה תחושה זו. ההמלצה כאן היא לערוך מחקרי עמדות, כולל קבוצות מיקוד, שיבחנו את השפעת הסדרות הללו על עמדות צופים ישראלים ביחס לחרדים ולערבים בישראל.

נספח 1 |

מניפסט הקבוצה שטיסל - בואו נדבר על זה

(*"Shtisel"* -Let's Talk About It)

We started this group so we could discuss all the questions we had about the Israeli TV show "Shtisel" and because we thought others would also be enthralled by the show and would have as many questions and thoughts to share as we did. While keeping our focus on "Shtisel" we sometimes mention (but do not discuss in detail) other Israeli TV shows and Israeli films, especially those in which "Shtisel" cast members appear. There is also discussion about the haredi life-style and how the haredi community relates to broader Israeli society. Most, but not all, of our members are Jewish. Our Jewish members are a very diverse group, representing a broad spectrum of Jewish backgrounds, religious beliefs and observance. Our discussion is a friendly, respectful, judgment-free zone. We use language that is respectful of non-Jews as well as Jews. We do not talk about current events except as specifically related to the story. Our discussion contains spoilers, because most of us have watched all 24 episodes. We ask everyone seeking to join the group to answer several questions. After you submit a request to join the group please check your PMs in the next 24 hours to see if we are trying to get in touch with you to clarify a question we might have about your request. Requests that do not include an affirmative answer to our first required question (concerning our ground rules) will be declined.

1. What is your gender?

- Female
- Male
- Other (please specify)

2. What is your age?

- 18 to 24
- 25 to 34
- 35 to 44
- 45 to 54
- 55 to 64
- 65 to 74
- 75 or older

3. In what state or U.S. territory do you live?

4. What is your current religion, if any?

- Christian/Protestant/Methodist/Lutheran/Baptist
- Catholic
- Mormon
- Greek or Russian Orthodox
- Jewish
- Muslim
- Buddhist
- Hindu
- Atheist or agnostic
- Nothing in particular
- Other

5. Do you have a religious affiliation?

(Only If your previous answer is "Jewish")

- Orthodox
- Conservative
- Reform
- Secular
- Other

6. In politics today, do you consider yourself a Republican, Democrat, or Independent?

- Republican
- Democrat
- Independent

7. How would you describe your knowledge level about the State of Israel?

- Very High
- High
- Medium
- Low

8. How many times have you visited Israel?

- 0
- 1
- 2
- 3- 5
- more than 5

9. How many years have you spent living in Israel?

- None
- Less than a year
- 1 to 3 years
- 4 to 10 years
- more than 10 years

**10. Do you agree or disagree with the following statement:
Caring about Israel is a very important part of my being a Jew**

- very important
- somewhat important
- not too important
- not important at all
- I'm not Jewish

11. How important is being Jewish in your life?

- Very important
- Somewhat important
- Not too important
- Not at all important
- I'm not Jewish

12. On average, how many hours of TV do you watch a week?

- 1 to 5 hours
- 5-12 hours
- More than 12 hours

13. In the last 3 years, have you watched any Israeli television shows?

Please indicate which television shows you watched:

- Fauda
- Shtisel
- Our Boys
- When Heroes Fly
- Haven't watched at all
- Other (please specify)

14. How did you watch the show:

- In Hebrew with English subtitles
- In Hebrew with hebrew subtitles
- In Hebrew without subtitles
- In English

15. How did you hear about the show:

- Word of mouth (friend, family, colleague, etc.)
- Social Media
- Advertisement
- Review
- It was recommended on my feed (Netflix, HBO, Amazon, etc)
- By accident
- I looked for an Israeli TV show
- At a community/public event
- Other

16. To what extent do Israeli TV shows make you feel more connected to Israel?

- To a large extent
- To some extent
- Not at all

17. To what extent do Israeli TV shows make you feel more connected to your Jewish identity?

- To a large extent
- To some extent
- Not at all

18. Overall, has watching an Israeli TV show changed your perspective on Israel positively or negatively?

- Positively
- Negatively
- Didn't change my perspective

19. Which of the following statements comes closest to your view about the image of Israelis:

- When I think about Israelis, I think about soldiers, agents, and spies
- When I think about Israelis, I think about pioneers
- When I think about Israelis, I think about westerners
(people from US, Canada, Europe, etc)
- When I think about Israelis, I think about Ultra-Orthodox Jews
- When I think about Israelis, I think about colonialists/settlers
- When I think about Israelis, I think about high-tech professionals
and entrepreneur
- Other

20. Have you taken part in any chat/thread/discussion/event that relates in a significant way to Israeli TV shows?

- Yes
- No

ביבליוגרפיה

עברית:

- אורין דן, 1996. **דמות הערבי בתיאטרון הישראלי**, ת"א: אור עם
- אלדאה, קרין. "עם ישראל חי בבינג", **הארץ**, 18.9.20
- אנדרסון, בנדיקט, 1999. **קהילות מדומיינות**. ת"א: האוניברסיטה הפתוחה
- אריאל - אמיר, טל, "מבוקשים: מה חושבים בחמאס על פאודה?", **מעריב**, 13.05.2015
- בורג, חגית, 2013. **תורה ויצירה יצירות קולנועיות וטלוויזיוניות של יוצרים דתיים כביטוי למתח בין דת למודרנה בציונות הדתית**. עבודת דוקטורט, אוניברסיטת בר אילן.
- הורוביץ, אריאל "אני עומד מאחורי הפרק הראשון, גם אם הוא פגום" **מקור ראשון**, 22.8.19.
- הקמן, ענבל, מדד משולב: קיטוב בישראל וביהדות ארה"ב, **הערכה שנתית 2020**
- הראל פישר עדנה, 2020. **ממלכתיות במדיניות תרבות**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה
- הרצוג מיכאל, 2018. **קמפיין הדה-לגיטימציה הבינלאומי נגד ישראל**, ירושלים: המכון למדיניות העם היהודי
- וויטפילד, סג. 2000. **ישראל כסרט קולנוע - תיאור ישראל בסרטים אמריקאים ייצוגיים**. בתוך גל, א(עורך), **ישראל הנכספת - האידיאלים והדימויים של יהודי צפון אמריקה**, ירושלים, הספריה הציונית, עמ' 31-48.
- חרל"פ איתי, 2016. **הטלוויזיה שאחרי**. ת"א: רסלינג.
- יהב, ניר. "פאודה היא 'נרקוס' של המזרח התיכון", **וואלה**, 31.12.19
- כספי, דודי. "אבודים בהוליווד", **ישראל היום**, 12.11.20
- לביא נועה, 2015. **מהבורגנים ועד בטיפול**. ת"א: רסלינג.
- לוי-פז, גתית, "מעבר לשיח ההתרחקות: ישראל בתרבות היהודית האמריקאית", **הערכה שנתית**, 2018, 123-132.
- לוי-פז גתית. "הגעגוע ככוח יהודי", **מקור ראשון**, 15.03.2020
- לוי-פז, גתית. "פרויקט משפחות יהודיות", **אתר המכון למדיניות העם היהודי**, 1.5.21
- ליבס, תמר. "מבנה השידור כמבנה החברה: מעיצוב תרבות למלחמת תרבות", **קשר** 25, 1999, 88-97
- נווה, אייל ויוגב, אסתר 2002. **היסטוריות: לקראת דיאלוג עם האתמול**. תל-אביב: בבל.
- ניב, קובי. הנערים היא יצירת מופת של שקר נורא", **הארץ** 20.10.19

סימנטוב חזי. "כבשה את ישראל ואז את העולם הערבי", **חדשות 13** 21.04.2020

סלפקוב, נח, פוקס קמיל ורוזנר שמואל. **מדד הפלורליזם 2020**. ירושלים: המכון למדיניות העם היהודי

פולק, מאיה. " להיות התרבות עצמה: כשהפריפריה משתלטת על המרכז". **מקור ראשון**, 10.03.20

פישר, שלמה, "זהות יהודית והזדהות יהודים באמריקה כיום", **הערכה שנתית 2015**, 127-148.

פלד, יואב ושפיר, גרשון, 2005. **מיהו ישראלי: הדינמיקה של אזרחות מורכבת**. ת"א: אוניברסיטת ת"א.

צוקרמן ארנון, 1999. **טלוויזיה גלובלית**. ת"א: משרד הביטחון.

רוזנר שמואל ורסקיי ג'ון, 2018. **70 שנה ליחסי ישראל - תפוצות: הדור הבא**. ירושלים: המכון למדיניות העם היהודי

רט, ריקי, "לימודים, שערוריות ו-8200: הסיפור האמיתי מאחורי טהרן" **מקור ראשון**, 23.6.20.

שביט, אבנר, "אף אחד לא חשב שהסדרה תצליח ופתאום הילרי קלינטון צייצה עליה", **וואלה**, 11.05.21.

שפירא, אניטה, 1998. **יהודים חדשים יהודים ישנים**. תל-אביב: עם עובד

אנגלית:

Bienart, Peter, "Unpacking the Immense Popularity of Shtisel", **The Atlantic**, 20.6.19

Cohen, Steven, M. 2011. "From Jewish People to Jewish Purpose", In: J. Wertheimer(ed), **The New Jewish Leader**, Waltham, Massachusetts: Brandeis University Press, PP. 45-83

Dressler, Suzanna, "How Shtisel Sparked a Religious Yearning in a Secular Jew", **Jew In The City**, 23.05.19

Fishman, Sylvia Barack. 2011. "Reimagining Jewishness- Younger American Jewish Leaders, Entrepreneurs and Artists in Cultural Context": In: J.Wertheimer (ed), **The New Jewish Leaders**, Waltham: Brandeis PP.159-213

Halbfinger, David, "Fauda an Israeli tv hit, lets viewers escape into the conflict", **The New York Times**, 22.5.18

Hale, Mike, "The 30 Best International TV Shows of the Decade", **The New York Times**, 20.12.2019

Margalit, Ruth, "Seeing inside the Israeli Ultra- Orthodox Community on the Netflix Series "Shtisel", **The New Yorker**, 14.4.19

Nussbaum, Emily, "Our Boys" And The Economics Of Empathy, **The New Yorker**, 16.9.19

Nye, Joseph S. 1990. **Bound to Lead: The Changing Nature of American Power**. New York: Basic Books

Nye, Joseph S. 2003. "Limits of American Power." **Political Science Quarterly** 117 (4):

545–559. Nye, Joseph S. 2004. **Soft Power: The Means to Success in World Politics**. New York: Public Affairs.

Nye, Joseph S. 2011. **The Future of Power**. New York: Public Affairs/Perseus Book Group

PewResearch. (2013). "A Portrait of Jewish Americans". Available at: <http://pewrsr.ch/16IN5U4>

PewResearch.(2020). **Jewish Americans in 2020**. Available at:

<https://www.pewforum.org/2021/05/11/jewish-americans-in-2020/>

Poer,Ed, "How Israel became a global power in television", **The Sydney Morning Herald**, 3.6.20

Secunda, Shai, "Nuclear Family", **Jewish Review of Books**, 7:2 (Summer 2016): 40-41

Serhan, Yasmeen, "Watching Israeli TV's Fauda as a Palestinian", **The Atlantic**, 8.6.18

Weiss, Shayna, "Frum with benefits: Israeli Television, Globalization and Srugim's American Appeal", **Jewish Film & New Media** 2016 4 (1), 68-79

Wherteimer, Jack, 2011. Mapping The Scene – How Younger Jewish Adult Engage with Jewish Community", In: J. Wherteimer(ed), **The New Jewish Leader**, Waltham, Massachusetts: Brandeis University Press, PP. 1-44

